

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ОЛЕКСІЄВЕЦЬ ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 338:658

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ
ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОСТІЙНИХ ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ**

051 «Економіка»
05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело

О. М. Олексієвець

Науковий керівник
КАРПУК Анатолій Іванович,
доктор економічних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Олексієвець О. М. Еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів.
Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2023.

Встановлено, що пріоритетним напрямом підвищення рівня соціально-економічної та еколого-економічної ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу є диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів, яка дасть змогу збільшити сукупну величину лісоресурсних благ, що залучаються у господарський обіг.

Обґрунтовано, що диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів є процесом оновлення лісогосподарювання, модернізації діючих та створення нових лісогосподарських, лісоохоронних, рекреаційних, переробних та інших виробництв, розширення номенклатури товарів, робіт та послуг лісового господарства і переробних виробництв, урізноманітнення сфер діяльності, пов'язаних з освоєнням нових ринків та встановленням взаємозв'язків з додатковими контрагентами, застосування сучасних методів перепрофілювання бізнес-процесів, імплементації передового досвіду запровадження процесних і продуктових інновацій лісівничого спрямування, а також використання аутсорсингових та франчайзингових технологій. Встановлено, що у секторі лісових господарств існують об'єктивні умови для здійснення вертикальної, горизонтальної та конгломератної диверсифікації.

Сформовано теоретичний підхід до класифікації інституціональних передумов диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, який виокремлює інституціональні передумови галузевого, децентралізаційного та загальноекономічного характеру, що визначають набір інституціональних форм диверсифікації (інституціоналізація додаткових видів діяльності,

створення асоціативних та кластерних об'єднань, укладання угод державно-приватного партнерства, участь у міжнародних проєктах), які передбачають застосування сучасних методів і технологій диверсифікації.

Обґрунтовано, що інституціональний інструментарій диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів є сукупністю регуляторних інструментів, які забезпечують трансформацію інститутів-правил та інститутів-організацій ведення лісового господарства і створюють можливості для більшої автономії постійних лісокористувачів в частині використання наявного ресурсно-виробничого потенціалу та залучення капітальних і фінансових інвестицій. Доведено, що розроблення інституціонального інструментарію диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів на макроекономічному та галузевому рівнях дасть можливість сформулювати стратегію диверсифікації діяльності на рівні суб'єктів лісогосподарського підприємництва, яка базуватиметься на укрупненні їх продуктової лінійки через створення умов для надання ширшого спектра лісоексплуатаційних, лісоохоронних та агролісо-меліоративних послуг. Дослідження показали, що диверсифікація діяльності державних та комунальних лісових господарств потребує інституціональних трансформацій на загальнонаціональному та галузевому рівнях, які мають охопити як інститути-правила, так й інститути-організації ведення лісового господарства, щоб сформулювати сучасне інституціональне підґрунтя для більш ефективного користування лісовими та лісогосподарськими активами.

Обґрунтовано доцільність розроблення теоретичної платформи диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, яка базується на детермінації причин та передумов вибору екологічних, економічних і соціальних цілей, а також передбачає інституціоналізацію нових форм лісогосподарювання та урізноманітнення методів і способів господарського освоєння деревної та недеревної складових лісосировинного потенціалу, а також залучення у відтворювальний процес несировинних користностей лісу.

У роботі сформовано інституціональне забезпечення вертикальної та горизонтальної диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, яке передбачає створення лісогосподарської промислової групи, що базується на матричній організаційній структурі для перехресного управління через формування департаментів, що дасть можливість ідентифікувати центри відповідальності за лісосировинні та лісопромислові потоки у лісогосподарських ланцюгах і таким чином підвищити ефективність господарського освоєння лісоресурсного потенціалу.

Розроблено інструментарій стратегування розвитку лісового господарства регіону, який передбачає розроблення набору стратегічних ініціатив на основі ув'язки основних цілей з пріоритетами диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та джерел фінансового забезпечення реалізації лісогосподарських, лісоохоронних, рекреаційних та біоенергетичних проєктів, що дасть змогу забезпечити підвищення еколого-економічної та соціальної ефективності використання лісоресурсного потенціалу і прискорити соціально-економічне піднесення багатолісних районів.

Виходячи з багатофункціональної спрямованості залучення ресурсів лісу у відтворювальний процес, встановлено, що стратегія диверсифікації діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва має базуватися на досягненні екологічних, економічних та соціальних цілей. Визначено, що основними екологічними цілями диверсифікації лісогосподарських виробництв виступають: подолання прецедентів нераціонального та марнотратного використання лісосічного фонду; запобігання знищенню пожезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень; реінжиніринг лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях лісогосподарського призначення. Обґрунтовано, що до економічних цілей диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів відносяться: покращення породно-вікової структури лісоутворюючих порід; введення додаткових потужностей у переробних цехах лісових господарств; розбудова об'єктів рекреаційної інфраструктури;

розширене відтворення потенціалу малого та середнього деревообробного бізнесу; утилізація деревних відходів. Встановлено, що соціальними цілями диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів виступають: підвищення ефективності використання персоналу лісових господарств; зростання доходів домогосподарств територій концентрації лісоресурсних благ; підвищення рівня зайнятості та самозайнятості місцевого населення.

Доведено, що диверсифікація виробничо-господарської діяльності лісових господарств виступає важливою умовою активізації ділової активності у багатолісних районах, особливо в умовах децентралізації влади та завершення процесу створення мережі укрупнених територіальних громад. Встановлено, що основними напрямками диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в умовах децентралізації виступають: збільшення площі лісовідновлення та лісорозведення, нарощення обсягів лісозаготівель та об'ємів транспортування деревини, будівництво лісових доріг, модернізація консервних цехів, заготівля другорядних лісових матеріалів та побічне лісокористування, збільшення обсягів переробки лісосічних відходів та відходів лісопилення, розширення площі мисливських угідь, розбудова об'єктів рекреаційної інфраструктури.

Сформовано інституціонально-цифрові передумови диверсифікації виробничо-господарської діяльності філій Державного підприємства «Ліси України» з урахуванням вимог воєнного часу, а також обґрунтовано пріоритети діяльності постійних лісокористувачів у повоєнний період, що дасть змогу посилити вплив лісового господарства на процеси забезпечення обороноздатності, енергетичної та господарської самодостатності країни, розбудову лісової рекреаційної інфраструктури, прискорення темпів соціально-економічного піднесення сільських територій як основного ареалу концентрації лісоресурсних активів.

Обґрунтовано, що реалізація пріоритетних напрямів диверсифікації діяльності лісових господарств дасть можливість забезпечити: розширення просторового базису для нарощення потенціалу лісового біорізноманіття,

зокрема приросту недеревної сировини; введення додаткових потужностей у переробних цехах та збільшення обсягів продажу необробленої деревини; зниження операційних витрат та підвищення конкурентоспроможності готової продукції; підвищення обсягів виробництва готової продукції з високою доданою вартістю; нарощення обсягів заготівлі недеревної сировини, зокрема цінної лікарської сировини; збільшення обсягів виробництва паливних деревних продуктів; нарощення поголів'я мисливської фауни; підвищення ефективності використання несировинних корисностей лісу.

Встановлено, що розроблення та інституціоналізація механізмів реалізації пріоритетних напрямів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів дасть можливість отримати соціо-еколого-економічний ефект, який полягатиме у зростанні частки доданої вартості лісового господарства у ВВП країни, структурній перебудові регіонального господарського комплексу, збільшенні надходжень до публічних бюджетних та позабюджетних фондів, зростанні рівня зайнятості та самозайнятості місцевого населення. Доведено, що в результаті диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів сформується нові полюси росту в господарських комплексах багатолісних районів, що дасть можливість прискорити темпи соціально-економічного піднесення сільських депресивних територій та підвищити рівень господарської самодостатності територіальних громад.

Ключові слова: диверсифікація, постійні лісокористувачі, лісове господарство, землі лісогосподарського призначення, інституціональні передумови, деревні відходи, лісова рекреаційна інфраструктура, сільські території, децентралізація.

ANNOTATION

Oleksiiyevets O. M. Ecological and Economic Bases of Diversification of Production and Economic Activities of Permanent Forest Users. Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of philosophy in the specialty 051 «Economics». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2023.

It is established that the priority direction of increasing the level of socio-economic and ecological-economic efficiency of economic development of forest resource potential is the diversification of activities that will increase the total amount of forest resource benefits involved in economic circulation.

It is proved that the diversification of production and economic activities of permanent forest users is the process of updating forestry, modernizing existing and creating new forestry, forest protection, recreational, processing and other industries, expanding the range of goods, works and services of forestry and processing industries, a variety of areas of activity related to the development of new markets and establishing relationships with additional counterparties, the use of modern methods of re-profiling business processes, implementation of best practices for implementing process and product innovations in the forestry sector, as well as the use of outsourcing and franchise technologies. It is established that in the sector of forestry enterprises there are objective conditions for the implementation of vertical, horizontal and conglomerate diversification.

A theoretical approach to the classification of institutional prerequisites for diversification of permanent forest users' activities is formed, which identifies institutional prerequisites of a sectoral, decentralized and general economic nature, defining a set of institutional forms of diversification (institutionalization of additional activities, creation of associative and cluster associations, conclusion of public and private partnership agreements, participation in international projects), which provide for the use of modern methods and technologies of diversification.

It is proved that the institutional tools for diversifying the activities of permanent forest users are a set of regulatory tools that ensure the transformation of institutions-rules and institutions-organizations of forestry and create opportunities for greater autonomy of permanent forest users in terms of using the existing resource and production potential and attracting capital and financial investment. It is proved

that the development of institutional tools for diversifying the activities of permanent forest users at the macroeconomic and sectoral levels will make it possible to form a strategy for diversifying activities at the level of forestry enterprises, which will be based on the consolidation of their product line through the creation of conditions for providing a wider range of forest exploitation, forest protection and agroforestry services. Studies have shown that the diversification of activities of state and municipal forest enterprises requires institutional transformations at the national and sectoral levels, which should cover both institutions-rules and institutions-organizations of forest management, in order to form a modern institutional framework for more efficient use of forest and forestry assets.

The expediency of developing a theoretical platform for diversification of production and economic activities of permanent forest users is substantiated, which is based on determining the causes and prerequisites for choosing environmental, economic and social goals, and also provides for the institutionalization of new forms of forestry and a variety of methods and methods of economic development of wood and non-wood components of forest raw potential, as well as attracting non-raw forest benefits to the reproduction process.

eproduction process.

In the work, the institutional support for vertical and horizontal diversification of production and economic activities of permanent forest users is formed, which provides for the creation of a forest industrial group based on a matrix organizational structure for cross-management through the formation of departments, which will make it possible to identify the centres of responsibility for forest raw materials and forest industry flows in forest chains and thus increase the efficiency of economic development of forest resource potential.

ent of forest resource potential.

The tools for strategizing the development of forestry in the region were developed, which provide for the development of a set of strategic initiatives based on linking the main goals with the priorities of diversification of production and economic activities of permanent forest users and sources of financial support for the

implementation of forestry, forest protection, recreational and bioenergy projects, which will ensure an increase in the ecological, economic and social efficiency of using forest resource potential and accelerate the social and economic recovery of multi-forest areas.

Based on the multifunctional orientation of attracting forest resources to the reproduction process, it is established that the strategy for diversifying the activities of forestry enterprises should be based on achieving environmental, economic and social goals. It is determined that the main environmental goals of diversification of forestry production are: overcoming the precedents of irrational and wasteful use of the cutting fund; preventing the destruction of field-protected forest strips and protective forest stands; reengineering of forest-drying ditches, drainage systems and paths on forestry land. It is proved that the economic goals of diversification of the activities of permanent forest users include improvement of the breed-age structure of forest-forming species; introduction of additional capacities in the processing shops of forestry enterprises; development of recreational infrastructure facilities; expanded reproduction of the potential of small and medium-sized woodworking businesses; disposal of wood waste. It is established that the social goals of diversification of forestry enterprises are increasing the efficiency of using the personnel of forestry enterprises; increasing household incomes in the territories of concentration of forest resource benefits; increasing the level of employment and self-employment of the local population.

It is proved that the diversification of production and economic activities of forestry enterprises is an important condition for activating business activity in multi-wooded areas, especially in the context of decentralization of power and the completion of the process of creating united territorial communities. It is established that the main directions of diversification of activities of permanent forest users in the conditions of decentralization are increasing the area of afforestation and reforestation, increasing the volume of logging and transportation of wood, construction of forest roads, modernization of canning shops, harvesting of secondary forest materials and side forest use, increasing the volume of processing of cutting

waste and sawmill waste, expanding the area of hunting grounds, development of recreational infrastructure.

It is proved that the implementation of priority areas of diversification of forest production activities will provide an opportunity to ensure: expanding the spatial basis for building the potential of forest biodiversity, in particular the growth of non-wood raw materials; introducing additional capacities in processing shops and increasing sales of untreated wood; reducing operating costs and increasing the competitiveness of finished products; increasing the production of finished products with high added value; increasing the volume of harvesting of non-wood raw materials, in particular valuable medicinal raw materials; increasing the production of fuel wood products; increasing the number of hunting fauna; increasing the efficiency of using non-raw forest benefits.

The institutional and digital prerequisites for diversification of production and economic activities of the branches of the State Enterprise “Forests of Ukraine” are formed, taking into account the requirements of wartime. The priorities of permanent forest users in the post-war period are substantiated, that will increase the impact of forestry on the processes of ensuring the country's defence capability, energy and economic self-sufficiency, development of forest recreational infrastructure, acceleration of the pace of socio-economic development of rural areas as the main area of concentration of forest resource assets.

It is established that the development and institutionalization of mechanisms for implementing priority areas of diversification of activities of permanent forest users will make it possible to obtain a socio-ecological and economic effect, which will consist in an increase in the share of added value of forestry in the country's GDP, structural adjustment of the regional economic complex, an increase in revenues to public budget and extra-budgetary funds, an increase in the level of employment and self-employment of the local population. It is proved that as a result of the diversification of the activities of permanent forest users, new growth poles will be formed in the economic complexes of multi-wooded areas, which will make it possible to accelerate the pace of socio-economic recovery of rural depressed

territories and increase the level of economic self-sufficiency of united territorial communities.

It is proved that the diversification of activities is a basic prerequisite for the adaptation of permanent forest users to the new institutional conditions of forestry caused by decentralization processes and the reform of the forest management system. It is established that the acceleration of the processes of diversification of activities of permanent forest users is associated with the need to increase the share of added value of forestry in the country's GDP, create conditions for expanded reforestation and afforestation, increase the resource base of the processing link of the forest sector, ensure the multi-purpose use of forest products and functions, and preserve the biological diversity of forests. Research has shown that the main prerequisites for diversification of production and economic activities of forestry enterprises are: approval by Ukraine of international conventions of forestry and forest protection direction; implementation of Best Foreign practices of Forestry; prohibition of export of untreated wood; decentralization of power, in particular the system of management of Natural Resources and nature management; institutionalization of the agricultural land market and land decentralization; transformation of institutional architectonics of forestry.

Key words: diversification, permanent forest users, forestry lands, forestry, institutional prerequisites, wood waste, forest recreational infrastructure, rural areas, decentralisation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів у контексті екологізації лісгосподарського виробництва: регіональні особливості. Агросвіт. 2018. № 12. С. 67–75.

2. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів як пріоритетний напрям розвитку сільських територій: еколого-економічні аспекти. Агросвіт. 2018. № 13. С. 35–41.

3. Карпук А. І., Несторяк Ю. Ю., **Олексієвець О. М.** Інвестиційне забезпечення відтворення лісового біорізноманіття в контексті диверсифікації діяльності лісогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 1. С. 5–12. *(Здобувачем встановлено взаємозв'язок між інвестиційним забезпеченням відтворення лісового біорізноманіття та диверсифікацією діяльності лісогосподарських підприємств)*.

4. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності державних лісогосподарських підприємств Рівненської області: фінансово-інвестиційні та екологічні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 6. С. 51–56.

5. Карпук А. І., Дзюбенко О. М., Марчук Ю. М., **Олексієвець О. М.** Удосконалення фіскального регулювання діяльності постійних лісокористувачів як важлива передумова диверсифікації лісогосподарювання: інвестиційні аспекти. *Агросвіт*. 2020. № 9. С. 38–47. *(Здобувачем розкрито зміст процесів диверсифікації лісогосподарювання)*.

6. Олексієвець О. М. Інституціональний інструментарій диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів у контексті нарощення інвестиційного забезпечення лісогосподарського виробництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 23. С. 79–84.

7. Карпук А. І., **Олексієвець О. М.**, Миклуш Т. С. Забезпечення диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах децентралізації: соціальні, екологічні та економічні аспекти. *Агросвіт*. 2021. № 23. С. 25–32. *(Здобувачем виокремлено екологічні та економічні аспекти диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах децентралізації)*.

8. Карпук А. І., **Олексієвець О. М.**, Миклуш Т. С., Риковська Л. О. Диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів багатолісного регіону в контексті нарощення інвестиційного потенціалу: методичні засади вибору пріоритетів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 23. С. 17–24. *(Здобувачем обґрунтовано пріоритети*

диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів багатолісного регіону).

Стаття у науковому виданні іншої держави

9. Заставний Ю. Б., Кватирко О. М., **Олексієвець О. М.** Органічне сільськогосподарське виробництво як передумова диверсифікації і конкурентоспроможності сільської економіки. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2021. Вип. 7. Ч. 1. С. 81–89. *(Здобувачем розкрито прикметні риси диверсифікації сільської економіки).*

Стаття в іншому виданні

10. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів як важлива передумова соціально-економічного піднесення поліських адміністративних районів. *Економіст*. 2018. № 3. С. 33–38.

Тези наукових доповідей

11. Карпук А. І., Шестак М. Л., **Олексієвець О. М.** Еколого-економічна ефективність лісогосподарського виробництва як важлива детермінанта соціально-економічного піднесення багатолісних районів. Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція, м. Херсон, 10 листопада 2017 року: тези доповіді. Херсон, 2017. С. 23–25. *(Здобувачем виокремлено передумови соціально-економічного піднесення багатолісних районів).*

12. Шестак М. Л., Несторяк Ю. Ю., **Олексієвець О. М.** Стимулювання переведення ренатуралізованих осушених сільськогосподарських угідь у лісові землі. Облік, аналіз і аудит: виклики інституціональної економіки: V Міжнародна науково-практична конференція, м. Луцьк, 6 жовтня 2018 року: тези доповіді. Луцьк, 2018. С. 255–257. *(Здобувачем розкрито сутність стимулювання переведення ренатуралізованих осушених сільськогосподарських угідь у лісові землі).*

13. Олексієвець О. М. Нарощення потенціалу біорізноманіття лісів як передумова диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів.

Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 28 жовтня 2020 року: тези доповіді. Полтава, 2020. С. 26–27.

14. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів у лісозабезпеченому регіоні: інвестиційні та організаційні аспекти. Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 30 жовтня 2020 року: тези доповіді. Київ, 2020. С. 39–41.

15. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів в контексті соціально-економічного піднесення Полісся. Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством: XIII Міжнародна науково-практична конференція, м. Луцьк, 25–26 червня 2021 року: тези доповіді. Луцьк, 2021. С. 40–42.

16. **Олексієвець О. М.,** Карпук А. І. Екологізація як важливий чинник диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень: II Міжнародна наукова конференція, м. Київ, 27 серпня 2021 року: тези доповіді. Вінниця, 2021. С. 30–31. *(Здобувачем розкрито особливості екологізації як важливого чинника виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів).*

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОСТІЙНИХ ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ НА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАДАХ	28
1.1. Суть, складові та галузеві особливості диверсифікації виробничо- господарської діяльності постійних лісокористувачів	28
1.2. Інституціональні передумови диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на еколого-економічних засадах	46
1.3. Диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в контексті диверсифікації розвитку сільських територій	62
Висновки до розділу 1	76
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПЕРЕДУМОВ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОСТІЙНИХ ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ В УКРАЇНІ	79
2.1. Основні тенденції ведення лісового господарства та переробки деревини на лісогосподарських підприємствах	79
2.2. Аналіз фінансових передумов диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів	88
2.3. Узагальнююча оцінка ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в контексті її диверсифікації	100
Висновки до розділу 2	122
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОСТІЙНИХ ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ НА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАДАХ	126
3.1. Напрями диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в контексті екологізації лісогосподарського виробництва	126

3.2. Інституціональний інструментарій диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачі	145
3.3. Механізми диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійного лісокористувача на еколого-економічних засадах	161
Висновки до розділу 3	181
ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	189
ДОДАТКИ	204

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах збройного вторгнення країни-агресора глобального масштабу на територію незалежної України, трансформації інституціональної архітекτονіки лісогосподарювання (об'єднання державних лісових господарств в національну корпорацію (Державне підприємство «Ліси України»), здійснення масштабної цифрової трансформації системи публічного управління лісовим господарством, поглиблення процесів децентралізації влади, реформи місцевого самоврядування однією з основних передумов підвищення рівня капіталізації лісогосподарської діяльності та підвищення вагомості її впливу на темпи соціально-економічного піднесення територіальних громад є диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів.

Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів (філій ДП «Ліси України» та комунальних лісових господарств) передбачає налагодження виробництва нових видів продукції, виконання робіт та надання послуг, а також освоєння нових ринків і урізноманітнення видів діяльності, пов'язаної з господарським освоєнням деревної та недеревної складових лісоресурсного потенціалу і використанням корисних властивостей лісу для потреб рекреаційного лісокористування. Виходячи зі специфіки функціонування постійних лісокористувачів, така диверсифікація має поєднувати елементи вертикальної, горизонтальної та конгломератної диверсифікації.

У багатолісних регіонах України філії ДП «Ліси України» та комунальні лісові господарства виступають основними бюджетоутворюючими організаціями, забезпечують критично необхідний рівень зайнятості місцевого населення, формують ресурсну базу для сектору деревообробних виробництв та суб'єктів будівельної індустрії. Тому питання диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності є одним з основних факторів структурної перебудови регіональних господарських комплексів, зокрема сільської економіки, оскільки саме сільські території виступають основним ареалом концентрації лісоресурсних благ. Тобто диверсифікація діяльності філій ДП «Ліси України»

та комунальних лісових господарств – це важлива передумова підвищення ефективності використання лісоресурсного потенціалу та вагома складова диверсифікації сільської економіки.

Значний детермінуючий вплив на процеси диверсифікації виробничо-господарської діяльності філій ДП «Ліси України» та комунальних лісових господарств справило збройне вторгнення країни-агресора на територію незалежної України, оскільки значно виросла потреба у дров'яній деревині, дерев'яних будівельних конструкціях, лісосічних відходах та відходах деревообробного виробництва, зростанні масштабів використання корисних властивостей лісів. Даний фактор зумовив необхідність впровадження сучасних технологій лісівництва та проведення лісогосподарських заходів, застосування сучасних методів утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва, урізноманітнення номенклатури виробництва продукції лісопереробки.

Додаткові можливості для диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів створило об'єднання у 2022 році державних лісових господарств у ДП «Ліси України», що забезпечило вищий рівень координації процесів реформування сфери лісогосподарського виробництва, ліквідувало фінансові дисбаланси в діяльності лісових господарств різних природно-кліматичних зон, сформувало більш сприятливі інституційні передумови для наближення вітчизняного ведення лісового господарства до стандартів та кращих практик Європейського Союзу, створило додаткові можливості для поглиблення цифрової трансформації системи контролю за рухом лісопродукції. Схвалення законодавства про спрощення процедури переведення самосівних лісів у категорію лісових земель розширило територіальний базис для диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів через введення додаткових потужностей побічного лісокористування, заготівлі другорядних лісових матеріалів та рекреаційного лісокористування.

У наукових працях І. Антоненко, Р. Василюшина, О. Голуба, В. Грицайчука, А. Дейнеки, С. Демидюка, О. Дзюбенка, О. Дребот, Р. Дубаса,

Т. Євсюкова, А. Карпука, І. Ковальчука, Я. Коваля, Б. Колісника, П. Лакиди, І. Лицура, А. Мартина, Ю. Марчука, Н. Мединської, Т. Миклуша, Ю. Несторяка, П. Никитюка, І. Новаковської, І. Опенька, О. Павліщук, О. Сакаль, І. Соловія, А. Стадника, А. Сундука, З. Толчанової, І. Фізика, О. Фурдичка, Н. Хомюк, Ю. Шведюк, М. Шершуна, О. Шкуратова, О. Шубалого, О. Ютовець, О. Яремка розглядаються перспективи розширення спектра форм, методів та способів господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, розбудови лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури, формування лісопродуктових ланцюгів на основі кластерної інтеграції сировинної та переробної ланок лісового сектору, запровадження сучасних інноваційних технологій у сферу лісовирощування, лісорозведення та агролісомеліорації. Водночас не повною мірою ідентифіковано причини і передумови та обґрунтовано екологічні, економічні і соціальні цілі диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів з урахуванням вимог воєнного стану, наслідків корпоратизації сектору державних лісових господарств, децентралізації влади та інтернаціоналізації лісогосподарської і лісоохоронної діяльності, що й зумовило вибір теми, мети та завдань дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Науково-прикладні результати, фундаментальні положення та висновки дисертації безпосередньо пов'язані з тематикою науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України, а саме темою: «Розробити методичні основи та інформаційне забезпечення оцінювання екосистемних функцій лісів природно-заповідного фонду Полісся України» (номер державної реєстрації 0119U100908), у межах якої автором виявлено соціально-економічні наслідки диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів на сільських територіях, сформовано базову схему вертикальної та горизонтальної диверсифікації лісогосподарських виробництв та розроблено Стратегію розвитку лісового господарства Рівненської області.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розроблення еколого-економічних засад диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах воєнного стану та корпоратизації сектору державних лісових господарств з проєкцією на визначення пріоритетів лісогосподарювання у поствоєнний період.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення таких завдань:

- розкрити суть та ознаки диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах воєнного стану та поглиблення інституціональних трансформацій;
- виокремити інституціональні передумови диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на еколого-економічних засадах;
- виявити вплив диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на структурні зрушення в економіці сільських територій;
- проаналізувати основні тенденції виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в регіональному вимірі;
- провести узагальнюючу оцінку ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в контексті її диверсифікації;
- обґрунтувати напрями диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах воєнного стану та повоєнний період;
- розробити інституціональний інструментарій диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах корпоратизації лісового сектору національної економіки;
- розробити набір стратегічних ініціатив та механізми диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів Рівненської області.

Об'єкт дослідження – процес диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах воєнного стану та трансформації інституціональної архітекτονіки лісогосподарювання.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні підходи до здійснення диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в воєнних умовах та в умовах поглиблення реформ у лісовому секторі національного господарства.

Методи дослідження. Теоретичною та методичною основою дисертації виступили фундаментальні положення економіки природокористування та економіки лісового господарства, інституціональні засади горизонтальної, вертикальної та конгломератної диверсифікації виробничо-господарської діяльності підприємницьких структур, а також інструментарій стратегування розвитку лісопродуктових ланцюгів. У процесі проведеного дослідження використано такі методи наукового пізнання: *метод інституціонального аналізу* – для визначення переліку інститутів-правил та інститутів-організацій, які забезпечують диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів в умовах воєнного стану та корпоратизації лісового сектору національної економіки; *комплексний підхід* – для виокремлення причин та передумов і обґрунтування цілей диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах загострення ендегенних та екзогенних ризиків, зумовлених воєнними діями; *абстрактно-логічний метод* – для вибору пріоритетних інституціональних форм диверсифікації виробничо-господарської діяльності лісогосподарських та деревообробних виробництв в умовах особливого періоду та інституціональних трансформацій; *метод кластерного аналізу* – для кластеризації постійних лісокористувачів багатолісного регіону за критеріями фіскальної, економічної та майнової віддачі лісових земель; *стратегічний підхід* – для розроблення стратегії розвитку сфери лісового господарства багатолісного регіону у поствоєнний період.

Інформаційну базу дослідження становлять статистичні, фактологічні та довідкові матеріали Державного агентства лісових ресурсів України,

ДП «Ліси України», Рівненського, Волинського та Тернопільського обласного управління лісового та мисливського господарства, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, публікації вітчизняних та закордонних науковців, власні розрахунки автора.

Наукова новизна отриманих результатів. Найважливіші наукові результати дисертаційного дослідження, що характеризуються новизною і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше розроблено теоретичну платформу диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в особливий період, яка базується на детермінації причин та передумов вибору екологічних, економічних і соціальних цілей, а також передбачає інституціоналізацію нових форм лісогосподарювання та урізноманітнення методів і способів господарського освоєння деревної та недеревної складових лісосировинного потенціалу, а також залучення у відтворювальний процес корисних властивостей лісу в умовах воєнного стану та корпоратизації лісового сектору національної економіки;

удосконалено:

– теоретичний підхід до класифікації інституціональних передумов диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, який, на відміну від існуючих, виокремлює інституціональні передумови галузевого, децентралізаційного, загальноекономічного та воєнного характеру, що визначають набір інституціональних форм диверсифікації (інституціоналізація додаткових видів діяльності, створення асоціативних та кластерних об'єднань, укладання угод державно-приватного партнерства, участь у міжнародних проєктах), які передбачають застосування сучасних методів і технологій лісовідновлення, лісорозведення, агролісомеліорації та утилізації деревних відходів з метою виробництва різноманітних видів твердого біологічного палива;

– інституціональне забезпечення вертикальної та горизонтальної диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних

лісокористувачів, яке, на відміну від існуючого, передбачає нестатутне об'єднання лісових господарств, що базується на матричній організаційній структурі для перехресного управління, що дасть можливість ідентифікувати центри відповідальності за лісосировинні та лісопромислові потоки у лісопродуктових ланцюгах;

– інструментарій стратегування розвитку лісового господарства регіону, який, на відміну від існуючих підходів, передбачає розроблення набору стратегічних ініціатив на основі ув'язки основних цілей з пріоритетами диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та джерел фінансового забезпечення реалізації лісогосподарських, лісоохоронних, рекреаційних та біоенергетичних проєктів, що дасть змогу забезпечити підвищення еколого-економічної та соціальної ефективності використання лісоресурсного потенціалу в умовах воєнного стану та у повоєнний період;

– концепт вибору напрямів диверсифікації виробничо-господарської діяльності філій ДП «Ліси України» з урахуванням вимог воєнного стану, який, на відміну від існуючих, враховує комплекс інституціонально-цифрових передумов (угоди державно-приватного партнерства, контрактне законодавство, спеціальний режим інвестування, міжнародні конвенції, цифрова трансформація управління заготівлею та ланцюгами поставок деревини), що дасть змогу забезпечити результативну участь постійних лісокористувачів у заготівлі деревини для будівництва фортифікаційних споруд, будівництві інженерних оборонних споруд, нарощенні обсягів дров'яної деревини, виготовленні біопалива на основі утилізації лісосічних відходів, розбудові індустрії рекреаційного лісокористування, здійсненні природооблаштувальних робіт на порушених внаслідок військових дій лісових землях;

набули подальшого розвитку:

– методичний інструментарій визначення рівня фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності суб'єктів лісогосподарського

підприємництва адміністративної області на основі групування постійних лісокористувачів, який передбачає кластеризацію постійних лісокористувачів за індикаторами фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, що виступає передумовою для диференціації форм, методів та способів диверсифікації виробничо-господарської діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва з урахуванням вимог воєнного часу, переваг децентралізації влади та інтернаціоналізації лісогосподарської і лісоохоронної діяльності;

– систематизація пріоритетів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в контексті диверсифікації сільської економіки, яка охоплює комплекс взаємовпливів між суб'єктами господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та суб'єктами сільськогосподарської і несільськогосподарської діяльності, що дасть змогу забезпечити розширене відтворення потенціалу сільської економіки і ефективніше використовувати резерви соціально-економічного піднесення сільських територій;

– теоретична аргументація вибору пріоритетних напрямів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів як необхідної передумови зростання частки доданої вартості лісового господарства у валовому регіональному продукті (ВРП), структурної перебудови регіонального господарського комплексу багатолісного регіону, збільшення надходжень до публічних бюджетних та позабюджетних фондів, зростання зайнятості та самозайнятості населення територій концентрації лісоресурсних благ.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні та прикладні результати, що пов'язані з розробленням набору стратегічних пріоритетів розвитку галузі лісового господарства багатолісного регіону в частині переведення самозаліснених сільськогосподарських угідь у лісові землі, ефективнішого використання недеревної сировини, нарощення масштабів агролісомеліоративних заходів, рекреаційного лісокористування, використовуються в управлінській діяльності Державного підприємства

«Коростишівське лісове господарство» (філія «Коростишівське лісове господарство» Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України») (довідка № 1471 від 13.12.2022 року).

Результати дисертації, що пов'язані з розробленням прикладного інструментарію стимулювання заліснення малопродуктивних сільсько-господарських угідь і створення полезахисних смуг, вирощування швидкорослих енергетичних лісових та сільськогосподарських культур, розбудови об'єктів рекреаційної інфраструктури та індустрії мисливського господарства, підвищення ефективності утилізації неліквідної деревини та виробництва деревних енергетичних продуктів, використано Інститутом агроєкології і природокористування НААН при виконанні наукової теми «Розроблення стратегічної моделі еколого-економічного управління природними ресурсами в агросфері» (номер державної реєстрації 0116U000341, 2016–2020 рр.) (довідка № 392 від 28.12.2022 року).

Методичний інструментарій, який передбачає визначення рівня фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на основі розрахунку індикаторів фіскальної, економічної та майнової віддачі лісових земель, використовується у діяльності філії «Макарівське лісове господарство» Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» (довідка № 1 від 17.01.2023 року), оскільки використання результатів розрахунку перерахованих індикаторів дає можливість диференціювати форми, методи та способи диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійного лісокористувача з урахуванням переваг децентралізації влади та реформування лісової галузі.

У навчальному процесі Луцького національного технічного університету при викладанні дисципліни «Агробізнес» використовується теоретична платформа диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, яка базується на детермінації причин та передумов вибору економічних, екологічних та соціальних цілей, а також передбачає інституціоналізацію нових форм лісогосподарювання (довідка № 534/01-14

від 27.07.2022 року). При підготовці лекційного матеріалу, присвяченого інтеграції сільського та лісового господарства, використовуються теоретико-методичні підходи щодо систематизації пріоритетів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в контексті диверсифікації сільської економіки, яка охоплює комплекс взаємовпливів між суб'єктами господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та суб'єктами сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності.

Особистий внесок здобувача. Сформовані в дисертації теоретичні положення та практичні рекомендації належать особисто автору та є результатом його особистих наукових розробок. Дисертація є самостійно виконаною та завершеною науковою працею. У роботі розв'язано важливе науково-прикладне завдання – розроблено еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах воєнного стану та поглиблення інституціональної трансформації архітекτονіки управління лісовим господарством. Наукові результати дослідження є внеском у розвиток економіки лісогосподарського господарства і горизонтальної та вертикальної диверсифікації виробничо-господарської діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які одержано автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації апробовано на: Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ» (м. Херсон, 2017 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Облік, аналіз і аудит: виклики інституціональної економіки» (м. Луцьк, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень» (м. Київ, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» (м. Полтава, 2020 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні кризові

явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством» (м. Луцьк, 2021 р.); II Міжнародній науковій конференції «Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень» (м. Київ, 2021 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 16 наукових праць, з яких 8 статей у наукових фахових виданнях України, стаття у науковому виданні іншої держави, стаття в іншому виданні, 6 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 217 сторінок, що містить 6 таблиць і 16 рисунків. Список використаних джерел налічує 138 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОСТІЙНИХ ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ НА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАДАХ

1.1. Суть, складові та галузеві особливості диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів

Ефективність діяльності постійних лісокористувачів відіграє важливу роль не лише в частині розвитку лісогосподарського виробництва, але й в частині соціально-економічного піднесення територій, де концентрується лісоресурсний потенціал. В розрізі регіонів України спостерігається неоднаковий рівень забезпеченості лісовими ресурсами, що визначається природно-кліматичними факторами та результативністю процесів відновлення, відтворення та охорони лісів в попередні періоди. Тобто при визначенні пріоритетів діяльності постійних лісокористувачів необхідно виходити з об'єктивних передумов ресурсної забезпеченості. Також від цього необхідно відштовхуватися й при виборі механізмів та методів використання наявних резервів ефективнішого використання лісоресурсного потенціалу.

Для постійних лісокористувачів, які функціонують у різних природно-кліматичних зонах, у теперішніх умовах дефіциту бюджетного фінансування потреб лісового господарства стратегічним пріоритетом слід визначити диверсифікацію виробничо-господарської діяльності. Але форми та методи такої диверсифікації мають застосовуватися вже виходячи з наявного лісоресурсного потенціалу, техніко-технологічного рівня лісозаготівель, наявності чи відсутності власної лісопереробки.

При цьому спільним знаменником всього пакету диверсифікаційних заходів для постійних лісокористувачів різних природно-кліматичних зон має бути дотримання вимог щодо екологізації лісогосподарського виробництва, що регламентуються вітчизняним природоохоронним законодавством

та міжнародними конвенціями, які регулюють процеси збереження та відтворення лісів. При цьому диверсифікація лісогосподарської діяльності має забезпечувати умови для максимально ефективного використання деревної та недеревної сировини у господарському обігу, не порушуючи при цьому екологічних регламентів.

Принциповим моментом цілепокладання диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів має виступати концепт О. Ютовця про те, що розвиток диверсифікаційних процесів у лісовому господарстві в контексті формування оптимальної лісистості має знаходитися у повній відповідності з державною лісовою політикою, яка повинна об'єднувати політичні, економічні, соціальні та екологічні цілі для запровадження сталого ведення лісового господарства й підвищення ефективності функціонування лісового сектору економіки країни. Це сприятиме створенню лісових насаджень різного цільового призначення з їх оптимальним територіальним розміщенням та раціональному використанню лісових ресурсів суб'єктами господарювання всіх форм власності [123; 124].

Хомюк Н. стверджує, що категорія «диверсифікація» широко використовується у науковій літературі. Проте не існує чіткого формулювання цієї дефініції, адже вона виступає предметом дослідження багатьох наук: географічних, економічних, соціальних, екологічних та інших, а у системі ринкових відносин проявляються різні аспекти диверсифікації. Диверсифікацію слід розглядати як урізноманітнення об'єкта дослідження та надання йому багатогалузевого, комбінованого характеру, що реалізується за допомогою розширення сфер діяльності підприємства, організації, галузі, території [110, с. 54].

Саме Н. Хомюк систематизовано підійшла до виокремлення основних складових диверсифікації. Згідно її підходу, диверсифікація охоплює: диверсифікацію виробництва – одночасний розвиток непов'язаних один з одним видів виробництва та розширення асортименту продукції, що виробляється; диверсифікацію продукції – розширення асортименту

товарів, що виробляється; диверсифікацію економічної діяльності – розширення активності суб'єктів господарювання за рамки їхнього основного виду діяльності [111, с. 134].

Диверсифікація діяльності підприємства – це процес розширення та оновлення різних видів діяльності, як пов'язаних, так і непов'язаних між собою, на основі комплексного використання потенціалу та компетенцій, що дозволяє досягти конкурентних переваг у бізнес-середовищі, розподілити ризики у підприємницькій діяльності, підвищити ефективність функціонування та забезпечити соціально-економічний розвиток підприємства [56].

На думку В. Лебедевої, диверсифікація – це комплекс аналітичних, організаційних, контролюючих заходів, спрямованих на створення, підтримку та розширення економічно вигідних напрямів діяльності підприємства для досягнення його стратегічних цілей. Вихід до нових сфер діяльності передбачає для підприємства неабиякі конкурентні переваги (ефективне використання ресурсів, економія за рахунок масштабів, скорочення залежності від постачальників, ефект синергії, раціональне застосування побічної продукції, розподіл інвестиційного ризику тощо) [47].

Диверсифікація діяльності в умовах ринкової невизначеності та макроекономічної нестабільності стала ефективним інструментом попередження негативного впливу факторів зовнішнього середовища на ефективність виробничо-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. Саме диверсифікація дає можливість за рахунок надприбуткових видів діяльності підтримувати ті види діяльності, які в силу об'єктивних обставин не можуть бути надто рентабельними [112], але їх наявність є необхідною умовою функціонування всього продуктового ланцюга. Тому диверсифікація стає пріоритетом в пакеті стратегічних альтернатив розвитку суб'єктів господарювання. З огляду на це, диверсифікація є формою реалізації стратегічної альтернативи в упорядкованій системі стратегій підприємства. Вибір стратегії диверсифікації враховують при обґрунтуванні напряму розвитку підприємства в умовах нестабільної економіки [1].

Гудзь О. переконана, що необхідність активізації та розвитку діяльності, використання нових форм і методів організації та управління виробництвом, пошук і генерування конкурентних переваг об'єктивно змушують підприємства шукати найбільш вигідні сфери реалізації сформованого виробничого потенціалу. При цьому, динамічні зміни умов і оточення потребують постійного удосконалення та оновлення асортименту продукції, технологій її виробництва та просування на ринку. У світовій практиці застосовують різні методи до активізації діяльності підприємств, одним з них, який широко використовується, є диверсифікація [13, с. 14].

Лебедева В. виокремлює внутрішні фактори, що зумовлюють необхідність диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання. До таких факторів вона відносить: розширення асортименту виробництва продукції; розвиток допоміжних та обслуговуючих підприємств (ремонтних майстерень, автомобільного, машинно-тракторного парку тощо); зниження ризикованості; формування конкурентних переваг; підвищення рівня рентабельності, що зумовлюється такими аспектами: диверсифікація сприяє більш рівномірному надходженню доходів протягом року, збільшенню маси прибутку та більш ефективному використанню ресурсів [48, с. 36].

Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів має базуватися на розумінні того, що основним ресурсом виступає ліс, відтворення котрого потребує значних часових затрат. На думку З. Подоляк, ліси як найбільші природні екосистеми нашої планети відіграють значну роль у стабілізації усіх природних процесів, реалізуючи кліматорегулюючі, ґрунтозахисні, водоохоронні, санітарно-гігієнічні, рекреаційні функції. Усвідомлення цього приводить до зміни цілей і пріоритетів лісогосподарювання у світі загалом та Україні зокрема. Сьогодні на часі питання обмеженого експлуатаційного значення лісів, їх охорона і відновлення, боротьба проти нераціонального використання і незаконного вирубування тощо [76, с. 116]. Тому цей момент необхідно враховувати про проєктуванні диверсифікаційних процесів у секторі лісогосподарських підприємств.

На думку О. Ютовця, в загальному розумінні диверсифікація є сучасною формою реалізації стратегії росту суб'єктів господарювання. Головним завданнями при цьому є: зростання прибутку за рахунок досягнення конкурентних переваг, які, насамперед, пов'язані з ефективним використанням усіх виробничих ресурсів підприємства та зменшенням виробничих витрат; оптимізація комерційних ризиків; розширення обсягів інвестицій [123].

Хитріна Ю. розглядає диверсифікацію через призму: досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі строки нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами і технологіями; підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень; поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості [109, с. 287]. Важливою складовою диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів виступають послуги: відвід в рубку вражених хворобами та шкідниками насаджень, їх матеріально-грошова оцінка; консультації з ведення лісогосподарської діяльності; заготівля та збереження насіння деревних та чагарникових порід; вирощування сіянців та саджанців основних лісоутворюючих та декоративних порід; розміщення пасік; організація полювання; консультації з ведення мисливського господарства, вирощування та реалізація посадкового матеріалу тощо [109, с. 291].

Приведені обґрунтування доцільності диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання базуються, як правило, на виробничо-технічних та комерційних чинниках та розглядаються через призму отримання додаткового економічного ефекту. Однак, поверхнево розглядаються інституціональні передумови диверсифікації виробничо-господарської діяльності, особливо державних та комунальних підприємств, якими виступають постійні лісокористувачі.

Виходячи з того, що постійні лісокористувачі здійснюють діяльність, пов'язану із забезпеченням відтворення природно-ресурсного потенціалу

та зміцненню екологічної безпеки соціально-економічного розвитку, їх діяльність є чітко регламентованою у відповідності з державними класифікаторами. На рис. 1.1 приведено структуру основних видів діяльності постійних лісокористувачів, згідно якої основними видами діяльності виступають: лісівництво, лісозаготівлі, одержання продукції лісового господарства, а також надання послуг у лісовому господарстві. Діяльність, яка охоплює лісівництво та лісозаготівлі, передбачає комплекс заходів, які потребують відповідної виробничо-технічної бази та кваліфікованих кадрів, що дасть можливість забезпечувати відновлення, відтворення, охорону та захист лісу у відповідності з науково обґрунтованими нормами та стандартами.

Магістральною складовою лісівництва та лісозаготівель виступає вирощування будівельного лісу, що охоплює посадку, підсадку саджанців, охорону лісу та лісосік; вирощування молодого порослевого лісу та балансової деревини; вирощування лісосадивних матеріалів. В останні роки значна увага на загальнонаціональному рівні приділяється вирощуванню лісосадивних матеріалів у зв'язку з необхідністю інтенсифікації лісорозведення та прискорення процесів приросту деревної маси основних лісоутворюючих порід і створення тим самим якісної ресурсної бази для розвитку переробних ланок лісового сектору. Вагоме значення у виробничо-господарській діяльності постійних лісокористувачів належить лісозаготівлям, рубанню лісу, виробництву ділової деревини, одержанню паливної деревини. Рубання лісу є необхідною складовою як рубок головного користування, так і рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства.

У зв'язку з невисокою часткою стиглих і перестійних насаджень у віковій структурі лісового фонду, в останні роки роль рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства стала ще більш вагомішою як в частині створення умов для максимізації приросту деревини, так і в частині забезпечення прийнятних рівнів рентабельності виробничо-господарської діяльності.

Рис. 1.1. Структуризація основних видів діяльності постійних лісокористувачів*

Примітка. * Побудовано автором

В останні роки спостерігається висхідна тенденція у виробництві паливної деревини у зв'язку з тим, що зростає роль паливних дров в забезпеченні енергетичних потреб соціальної інфраструктури та домогосподарств окремих категорій населених пунктів, насамперед, сіл та селищ, через перманентне зростання вартості традиційних енергоносіїв, зокрема природного газу та вугілля. Більше того, у зв'язку з введенням заборони на вивезення необробленої деревини, паливні дрова стали важливим інструментом отримання валютної виручки постійними лісокористувачами, що в умовах фактичної відсутності бюджетного фінансування потреб лісового господарства виступає необхідною умовою фінансування лісогосподарських заходів, а також оновлення основних засобів лісогосподарського та деревообробного виробництва.

Також складовими лісівничої діяльності та лісозаготівель постійних лісокористувачів виступають: вирощування різдвяних ялинок, вирубування дерев з метою приведення земель у придатність для сільськогосподарського виробництва, вирощування рослинних матеріалів для плетіння. В умовах, коли значні площі земель сільськогосподарського призначення піддалися залісненню, потреба в приведенні земель у придатність для сільськогосподарського виробництва значно зросла. Тобто постійні лісокористувачі, реалізуючи даний вид діяльності, забезпечуватимуть розширення просторового базису сільськогосподарського виробництва. Вирощування рослинних матеріалів для плетіння є швидко окупним видом діяльності, оскільки такі рослинні матеріали є швидкоростучими насадженнями і дають можливість забезпечувати прискорену ротацію культур у відносно короткі терміни.

Важливе значення у виробничо-господарській діяльності постійних лісокористувачів займає збирання лісових продуктів, збирання соків, збирання живиці, природних смол, збирання насіння дерев і чагарників для лісонасаджень, збирання корка, шелаку, бальзамів, дикорослих луб'яних культур. Окремі постійні лісокористувачі сформували потужну виробничу базу заготівлі другорядних лісових матеріалів та побічного лісокористування, що дає можливість підвищувати рівень рентабельності виробничо-

господарської діяльності навіть за умови обмеженості розрахункової лісосіки. Заготівля другорядних лісових матеріалів та побічне лісокористування регламентуються Порядком заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. № 449 [77].

Надання послуг у лісовому господарстві є важливою ланкою діяльності постійних лісокористувачів з огляду на необхідність створення умов для наукового обґрунтованого ведення лісового господарства та використання екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами. До таких послуг відносяться: послуги з лісівництва (таксація, оцінка промислового використання лісу, посадка саджанців, залісення та лісовідновлення); захист лісу від пожеж; боротьба із шкідниками та хворобами лісу; послуги з лісозаготівлі (транспортування необробленої деревини в межах лісу). В умовах імплементації базових положень міжнародних лісоохоронних конвенцій зростає роль розширення площі залісення та лісовідновлення, щоб сформувати передумови для прискореного нарощення лісоресурсного потенціалу в середньостроковій та довгостроковій перспективі. У зв'язку з поширенням верхового короїда та інших видів шкідників актуалізується діяльність постійних лісокористувачів в частині боротьби із шкідниками та хворобами лісу за допомогою використання біологічних і хімічних препаратів.

Реалізація перерахованих видів діяльності постійних лісокористувачів значною мірою і визначає видову структуру продукції та послуг лісового господарства (рис. 1.2). Зокрема продукція лісозаготівель охоплює лісоматеріали в природному стані (зрубані, начорно обрізні, зі зрубаними гілками, а також з видаленим зовнішнім та (або) внутрішнім шаром кори (обкорені) чи тільки з видаленими опуклостями, призначені для розпиляння чи стругання) та використовувані без перероблення лісоматеріали (гідротехнічні палі, стовпи, загострені кілки, тички, деревина паливна, деревинна тріска та стружка).

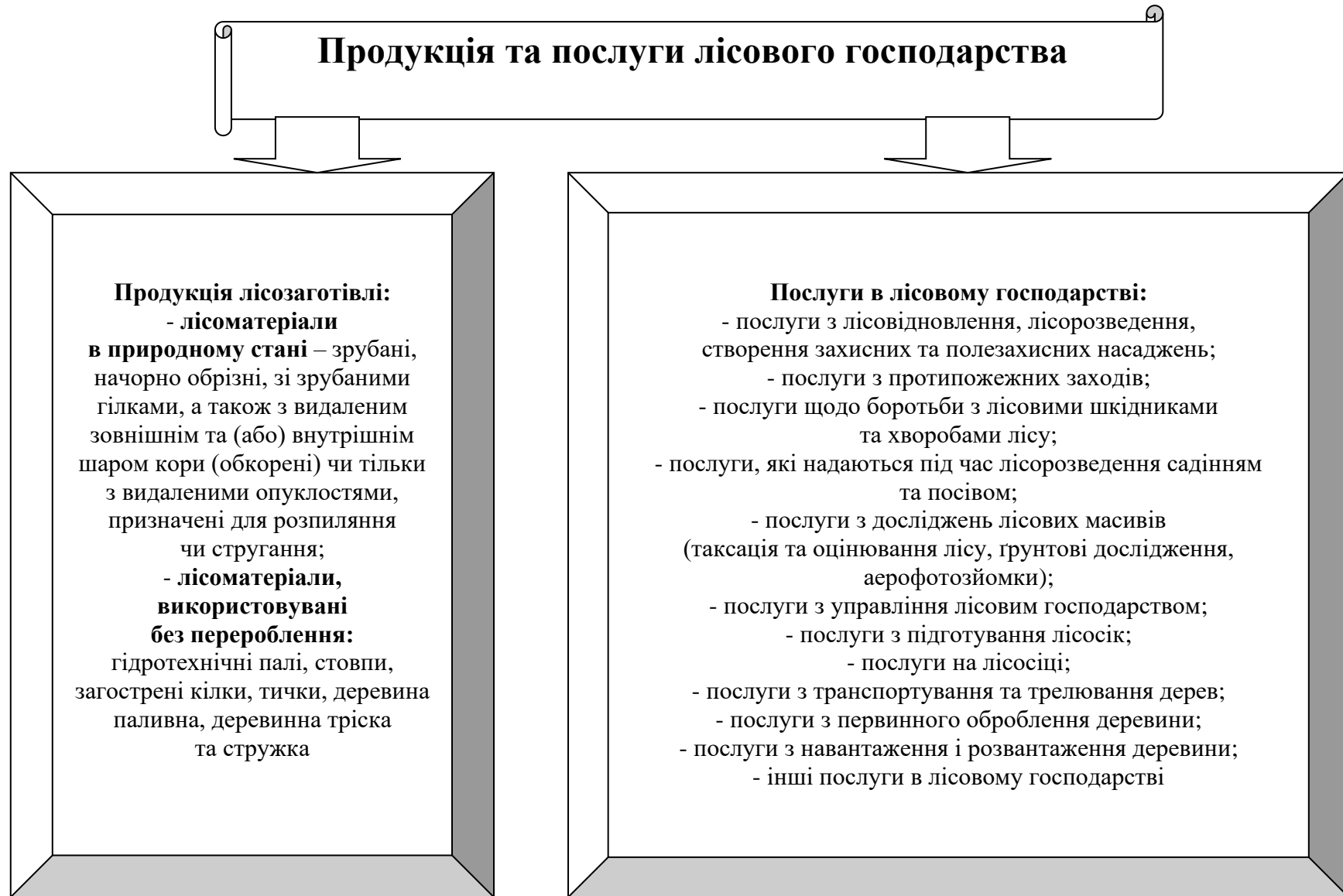

Рис. 1.2. Перелік продукції та послуг лісового господарства*

Примітка. *Побудовано автором

Водночас більш диверсифікованим є перелік послуг лісового господарства, який охоплює послуги, що пов'язані з лісовідновленням, лісорозведенням, створенням захисних та полезахисних насаджень, а також інші види послуг.

В умовах нарощення земельного банку великих суб'єктів аграрного підприємництва та посилення експортної спрямованості сільсько-господарського виробництва, що передбачає розширення посівних площ соняшника, кукурудзи та пшениці, необхідність збільшення масштабів агролісомеліоративних заходів на порядок збільшується з метою упередження природо-руйнівних та еколого-деструктивних процесів в аграрному природо-користуванні. Створення полезахисних насаджень – це необхідний субстрат для обмеження попадання азотовмісних сполук у водні об'єкти та упередження процесів ерозії та дефляції ґрунтів. Даний вид послуг має значні перспективи з огляду на інтеграцію України у планетарну конструкцію регулювання природоохоронної діяльності і взяті зобов'язання в частині забезпечення «зеленого» зростання та реалізації Цілей сталого розвитку, затверджених ООН.

Також вагоме значення у системі розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу постійних лісокористувачів відіграють послуги з управління лісовим господарством; послуги з підготування лісосік; послуги на лісосіці; послуги з транспортування та трелювання дерев; послуги з первинного оброблення деревини; послуги з навантаження і розвантаження деревини; інші послуги в лісовому господарстві. Водночас поглиблення процесів децентралізації влади і реформи місцевого самоврядування та приєднання України до міжнародних лісівничих конвенцій вимагають диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, що призведе до розширення спектра видів продукції, робіт і послуг лісового господарства.

Диверсифікація діяльності для державних та комунальних лісогосподарських підприємств – основна передумова забезпечення зростання притоку інвестицій, необхідних для модернізації та реконструкції основного капіталу лісогосподарського, лісозаготівельного та деревообробного

виробництва, а також створення нових точок економічного зростання в умовах поглиблення децентралізації. Саме формування інституціонального інструментарію диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, особливо у лісозабезпечених регіонах, дасть можливість перетворити лісове господарство у базову ланку господарського комплексу, а також активізувати ділову активність у суміжних галузях.

При виборі пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів необхідно виходити з того, як вважає І. Нетробчук, що ліс є базовим чинником прискорення соціально-економічного розвитку конкретного регіону, незалежно від його спеціалізації та природно-кліматичних умов [58].

Дейнека А. обмежуючим диверсифікацію чинником вважає комплекс ризиків, які виникають в умовах посилення техногенного впливу на лісові екосистеми. На його думку, управління ризиками у лісовому господарстві потребує охоплення широкого спектра потенційних ризиків, кількісний та якісний аналіз прояву відповідних негативних для лісових екосистем явищ у минулому, прогнозування майбутніх ризиків та прийняття відповідних управлінських рішень. Тобто необхідно враховувати політичні, кліматичні, соціально-економічні, управлінські та фінансові ризики для лісових екосистем, які можуть виникнути у зв'язку з диверсифікацією видів діяльності та розширенням спектра продукції, робіт та послуг лісового господарства [17].

Також заслуговує на увагу при визначенні стратегічних пріоритетів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів думка Ю. Шведюк, яка вважає, що необхідно враховувати доцільність подолання невідповідності вікової структури лісів, необхідність розширення площі природних корінних деревостанів, потребу в підвищенні продуктивності та екологічної стійкості лісів, потребу в підвищенні якості всього спектра послуг лісових екосистем [114].

Доцільність диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів впливає з наявності інституціонального обмеження на вивіз необробленої

деревини та кон'юнктурних коливань на глобальних ринках дерев'яної продукції. На думку Н. Борис, необхідно удосконалити товарну структуру експорту, оскільки експорт великої частки дров є недоцільним з точки зору прибутковості та нераціонального використання деревини; збільшити обсяги експорту продукції вищого ступеня обробки, що забезпечить підвищення експортних цін на таку продукцію; здійснювати зовнішню торгівлю лісопродукцією з високою часткою доданої вартості, яка б ґрунтувалася на засадах національної еколого-економічної політики у сфері міжнародної торгівлі деревиною [5, с. 17].

Добрянська В. та Т. Глущенко диверсифікацію діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва розглядають через призму закупки нового обладнання, що дасть змогу випускати нові товари, розвинути бізнес лісозаготівель та виробництва товарів із деревини, що повинно забезпечити необхідний рівень прибутковості не за рахунок підвищення ціни на випущену продукцію, а завдяки підвищенню ефективності використання нових ресурсів, випуску нових товарів, розширенню виробництва і оптимізації витрат [18, с. 22].

Специфічними особливостями відзначається диверсифікація діяльності лісових господарств з огляду на значний часовий лаг між посадкою лісу та його стиглістю, а також вплив природно-ресурсних умов на відтворення основних лісоутворюючих порід. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів передбачає впровадження сучасних технологій лісівництва та проведення лісогосподарських заходів, застосування сучасних методів утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва, урізноманітнення номенклатури виробництва продукції лісопереробки.

Первинною ланкою лісового господарства України виступає державне лісове господарство (філія ДП «Ліси України», комунальне лісове господарство), яке має статус постійного лісокористувача. Рівень ефективності його функціонування визначає ефективність роботи галузі в цілому. В умовах перманентного зменшення бюджетного фінансування лісовідновлення

та введення ряду обмежень, зокрема відносно експорту необробленої деревини, що звузило можливості підприємств для ведення прибуткової госпрозрахункової діяльності, доленосного значення набуває формування інституціонального підґрунтя диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення модернізації виробничо-технічної бази діяльності державних лісових господарств.

В умовах поглиблення процесів децентралізації, особливо у багатолісних регіонах, посилюється вплив державних лісових господарств (постійних лісокористувачів) на соціально-економічний розвиток адміністративних районів та територіальних громад. Практика останніх років показує, що постійні лісокористувачі є основними бюджетонаповнюючими організаціями на території поліських адміністративних районів та адміністративних районів Карпатського регіону, тому диверсифікація їх діяльності містить значні резерви щодо нарощення надходжень податків та зборів до бюджетів різного рівня, насамперед, бюджетів місцевого самоврядування.

Особливості виробничо-господарської діяльності, проблеми використання наявних резервів підвищення ефективності функціонування постійних лісокористувачів, пріоритети зовнішньоекономічної діяльності даних суб'єктів господарювання розглядаються у працях багатьох вітчизняних вчених, але недостатньо обґрунтованими є теоретичні підходи та практичні рекомендації щодо виробничо-господарської діяльності державних лісових господарств як в частині розширення ареалу розвитку лісового господарства за рахунок залучення непродуктивних і самозаліснених сільськогосподарських угідь, так і в частині встановлення партнерських відносин із суб'єктами підприємницької діяльності з метою впровадження сучасних інноваційних технологій лісовідновлення та лісорозведення.

У працях вітчизняних вчених також пропонуються різноманітні пропозиції щодо підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, зокрема обґрунтовуються напрями їх об'єднання в інтегровані підприємницькі структури з метою підвищення рівня концентрації

інвестиційного потенціалу [34; 121]. Ряд вчених також виступають за входження державних лісогосподарських підприємств в нестатутні лісогосподарські об'єднання на кшталт лісових кластерів [117], які функціонували у Закарпатській області і були спрямовані на підвищення рівня комплексності лісокористування та нарощення лісоресурсної бази для розвитку деревообробного виробництва. Проте залишаються недостатньо вивченими як теоретичні основи, так і практичні рекомендації щодо диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів.

Визначення пріоритетів диверсифікації постійних лісокористувачів значною мірою детермінується структурними особливостями лісогосподарського комплексу. Тому уточнення виробничо-технічних та природно-ресурсних передумов розвитку окремих сегментів лісогосподарського комплексу виступає відправним пунктом реалізації заходів з диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Толкачова З. констатує, що лісогосподарський комплекс України – це виробничо-економічна система, яка об'єднує лісове господарство і лісозаготівельну промисловість та входить до складу лісопромислового комплексу України. Основною складовою лісогосподарського комплексу є лісове господарство, яке здійснює розширене відтворення та підвищення продуктивності лісів, посилення їхніх екологічних функцій, захист та охорону, а також лісовпорядкування та використання лісових ресурсів [100, с. 22].

Доцільність форсування процесу диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів також впливає з теоретичної позиції В. Паппа. Зокрема, він наголошує, що найбільш прийнятним варіантом залучення наявних резервів є вдосконалення принципів управління лісовим комплексом. Оптимальною є модель управління розвитком лісового комплексу, адаптована до ринкових умов, що враховує вплив факторів ринкового середовища, і що включає в себе можливості вдосконалення відповідно до перспектив та основних напрямів розвитку лісового комплексу [100, с. 25].

Яремко О. стверджує, що головна мета здійснення лісогосподарської діяльності, що полягає в максимізації прибутків одночасно з дотриманням встановлених господарських лімітів та обмежень, врахуванням законодавчо встановлених вимог, може вважатися досягнутою лише за умови забезпечення необхідного рівня відтворення лісових ресурсів [126, с. 108].

При виборі пріоритетів диверсифікації необхідно виходити з того, що ефективна організація процесу ведення екологічно збалансованого лісового господарства передбачає виконання двох основних завдань: ресурсне забезпечення споживача необхідною продукцією, послугами та іншими благами; охорона довкілля, поліпшення середовища для існування людини, флори і фауни, що дозволяє усунути екологічні загрози і дає можливість підвищити якість життя [126, с. 106].

У дослідженнях вітчизняних вчених диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в останній час приділяється значна увага у зв'язку з підвищенням вагомості лісового господарства для соціально-економічного піднесення окремих територій та територіальних громад внаслідок поглиблення децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів розглядається і як пріоритет підвищення ефективності лісогосподарського виробництва, і як основа диверсифікації сільської економіки в цілому. В умовах воєнного часу саме диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів в частині реалізації проєктів виробництва паливних деревних продуктів виступає запорукою зміцнення енергетичної самодостатності значної кількості населених пунктів, особливо у сільській місцевості.

Чільне місце у вирішенні проблем розвитку лісового господарства, на переконання О. Ютовця, посідають питання розвитку диверсифікаційних процесів, які є гнучким інструментом антикризового управління в сучасних умовах макроекономічної нестабільності, фактором формування конкурентоспроможності, економічного потенціалу та фінансової стійкості підприємств.

Диверсифікація виробництва у сфері лісокористування – це розширення номенклатури та асортименту продукції, що виробляється підприємством, освоєння нових видів виробництв та напрямів економічної діяльності для підвищення ефективності господарювання [124].

Кургузенкова Л. вважає, що для поліпшення фінансово-економічного стану лісогосподарських підприємств і як альтернативу «стратегії скорочення» слід розглядати «стратегію розвитку в умовах кризи», варіантом якої є диверсифікація діяльності лісогосподарських підприємств, що передбачає освоєння підприємством нових, не пов'язаних з основним виробництвом видів діяльності з метою підвищення ефективності функціонування підприємства [45].

Враховуючи те, що діяльність постійних лісокористувачів, насамперед, пов'язана з розвитком сільської економіки, диверсифікація може надати додатковий імпульс соціально-економічному піднесенню села. У багатолісних районах лісове господарство сміливо можна називати на рівні із сільським господарством базовою ланкою сільського розвитку. Зінчук Т. та В. Ткачук запевняють, що незважаючи на збереження сільського та лісового господарства як головних користувачів земельних ресурсів у сільській місцевості, ці галузі не є основними джерелами зайнятості й доходів [31]. Важко погодитися з цим твердженням, оскільки постійні лісокористувачі потенційно можуть на порядок збільшити рівень прибутковості і суттєво наростити надходження фіскальних платежів до місцевих бюджетів за умови диверсифікації виробничо-господарської діяльності і відповідного інституційного супроводження зі сторони державних органів управління лісовим господарством.

Про перспективність диверсифікації лісогосподарського виробництва як важливого фактору підвищення ефективності діяльності постійних лісокористувачів свідчить також досвід країн ЄС, де лісове господарство в переважній більшості нормативно-правових актів розглядається як вагома складова сільського розвитку, тому й спрямовуються у лісовідновлення значні фінансові асигнування. Тому, як стверджує А. Ковальов, ведення сільського

і лісового господарств відіграє вирішальне значення у процесі землекористування та раціональному використанні природних ресурсів у сільській місцевості ЄС, а також слугує платформою для диверсифікації сільської економіки [43].

Також останнім часом ефективним методом диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів розглядають розвиток лісового туризму. Крім того, перспективи здійснення сільського туризму також пов'язуються з використанням земель лісового фонду. Лісовий туризм як метод диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів не набув належного поширення через відсутність необхідного нормативно-правового підґрунтя. Тим більше, що інфраструктура туризму і дозвілля відносно недорозвинена у багатьох лісистих місцевостях в Україні, проте наша країна має велике розмаїття лісових ландшафтів, які можуть забезпечити розвиток місцевого та міжнародного туризму (що принесе додаткову іноземну валюту в країну) і підніме економіку села [98].

Тому, на переконання А. Бойчук, щоб сільський туризм набув поширення і став вагомим економічним внеском для родини кожного сільського господаря, необхідна тісна співпраця органів місцевого самоврядування, громадських організацій та сільських господарів. Для цього в Україні необхідно створити сприятливе для сільського населення, прозоре та дієве нормативно-правове поле, а також механізми контролю за виконанням чинних законів [4]. Повноцінна співпраця в контексті створення умов для розвитку сільського та лісового туризму буде можливою за умови участі постійних лісокористувачів.

Враховуючи викладене вище, сьогодні потребують додаткового опрацювання теоретико-методологічні підходи щодо поглиблення диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, як в частині більш повного врахування територіальних особливостей забезпеченості лісовими ресурсами, комплексності ведення лісового господарства, дотримання принципів невиснажливого

лісокористування, так і в частині впливу суб'єктів лісогосподарського підприємництва на розвиток сільської економіки, у тому числі через створення більш сприятливих умов для розвитку сільського та лісового туризму.

1.2. Інституціональні передумови диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на еколого-економічних засадах

Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів має базуватися на урахуванні комплексу інституціональних передумов, які на законодавчому, відомчому та самоврядному рівні регламентують процеси господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та залучення ресурсів лісу у відтворювальний процес. Виходячи з того, що переважна більшість лісових та лісогосподарських активів перебуває у державній власності, постійні лісокористувачі здійснюють свою діяльність у відповідності з численними нормами та нормативами, які регламентуються природоохоронним законодавством та вимогами лісовпорядкування.

У працях В. Гавришок, О. Голуба, В. Голяна, В. Грицайчука, Я. Ковалю, Г. Лесюк, І. Нетробчук, В. Паппа, І. Соловія, З. Толкачової, І. Фізика обґрунтовується доцільність диверсифікації форм управління лісовими ресурсами, розглядаються альтернативні варіанти трансформації управління регіональним лісовим комплексом, аналізуються проблемні моменти формування моделі кластерної організації лісогосподарського виробництва, пропонуються заходи з удосконалення інституціонального середовища відтворення лісових ресурсів. Водночас вторгнення російських агресорів на територію України вимагає удосконалення інституціональних передумов диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, насамперед, в частині будівництва фортифікаційних споруд.

Виходячи з наявного інституціонального середовища природно-господарської діяльності та регуляторного впливу держави на природо-користувачів, доцільність диверсифікації діяльності постійних

лісокористувачів, на думку Я. Коваля, пояснюється тим, що інституціональне забезпечення відтворення і використання лісових ресурсів на нинішньому етапі недостатньо відповідає вимогам лісогосподарської діяльності. Переважна частина складових цього процесу продовжує існувати на застарілих адміністративно-командних засадах управління й регулювання, які себе не виправдали. Не ринково орієнтовані інституціональні чинники виявилися достатньо відчутними, передусім, у виробничих структурах лісового господарства, що не сприяє підвищенню ефективності його розвитку [42, с. 46].

Водночас недостатньою мірою є структурованими інституціональні передумови диверсифікації діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва, що не дозволяє їм повною мірою використати наявний ресурсний та виробничий потенціал.

В нинішніх умовах господарювання, на думку В. Голяна та О. Голуба, потрібним є формування відповідних інституціональних передумов для усунення негативного впливу на фінансову діяльність лісогосподарських підприємств через відсутність всебічного науково обґрунтованого механізму раціонального використання експортного потенціалу ресурсів лісу; відсутність економічного механізму стимулювання глибокої переробки деревини до стадії продукції з високою доданою вартістю, що користується попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; недостатня прозорість фінансових потоків, пов'язаних із експортними операціями [9, с. 34].

Визначення напрямів диверсифікації діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва, на переконання Я. Коваля, має відштовхуватися від пріоритетів діяльності Державного агентства лісових ресурсів України, зокрема щодо: підвищення ефективності управління лісами, виробничими структурами з ведення лісового господарства, лісозаготівельного виробництва, первинної (неглибокої) переробки деревини та експортно-імпоротної діяльності; реструктуризації економічної та фінансової системи підприємств лісового господарства; досягнення високої ефективності відтворення, охорони та використання лісових ресурсів [42, с. 48–49].

Інституціональні передумови диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів є комплексом інститутів-норм та інститутів-правил, які визначають фундаментальні засади лісокористування та формують регуляторний механізм у сфері господарського освоєння лісоресурсного потенціалу. Враховуючи існуючі напрацювання вітчизняних вчених в царині інституціонального забезпечення розвитку лісового сектору національної економіки, які відштовхуються від базових положень раннього інституціоналізму та неоінституціоналізму, можна стверджувати, що інституціональні передумови диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів охоплюють передумови галузевого, децентралізаційного та загальноекономічного характеру (рис. 1.3).

Інституціональні передумови галузевого характеру пов'язані з внесенням змін у законодавство та регуляторну базу, які визначають принципи функціонування сфери лісового господарства. Також в умовах інтернаціоналізації розвитку лісових секторів окремих країн набуває важливого значення імплементація норм та регламентів, а також кращих практик регуляторного впливу на поведінку лісокористувачів, що визначені міжнародними природоохоронними конвенціями, а також конвенціями, які детермінують пріоритети інтеграції лісового та сільського господарства. Насамперед, це стосується імплементації Спільної сільськогосподарської політики ЄС та інших нормативних актів, які впливають на формування системи лісових відносин в країнах Європейського Союзу, зокрема в частині стимулювання суб'єктів аграрного підприємництва до розширення площі земель лісогосподарського призначення.

Важливою інституціональною передумовою диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів виступає імплементація європейського досвіду стимулювання процесів розширення масштабів агролісомеліоративних заходів. Слід відзначити окремі акти Ради ЄС щодо регулювання заліснення на сільськогосподарських землях.

Рис. 1.3. Форми, методи та технології диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в умовах інституціональних трансформацій*

Примітка. *Побудовано автором

Уряд Європейського Союзу, розглядаючи проблематику стимулювання заліснення на сільськогосподарських землях, акцентує увагу на таких аспектах: 1) заліснення таких земель може здійснюватися фермерами, для яких сільськогосподарське виробництво є основним видом діяльності; 2) окрім фермерів, заліснення земель сільськогосподарського призначення може здійснюватися приватними особами; 3) заліснення земель сільськогосподарського призначення може здійснюватися органами державної влади, зокрема, місцевими, і вони також потребують підтримки й посилення стимулювання заліснення. З особливим наголосом відмічається, що заліснення земель швидкоростучими породами, на основі короткого циклу рубок, як правило, є досить вигідним [11, с. 8].

Враховуючи досвід Європейського Союзу, який передбачає надання суттєвої допомоги фермерам у проведенні ними заліснення земель, в тому числі й агролісомеліоративних заходів, у вітчизняній практиці регулювання процесів агролісомеліорації необхідно застосувати комплекс фінансових підойм та інституціональних форм, які сформують необхідні передумови нарощення агролісомеліоративних робіт як спеціалізованими лісгосподарськими підприємствами (постійними лісокористувачами), так і суб'єктами аграрного підприємництва – сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими та особистими селянськими господарствами. Реалізація цих заходів ускладнюється тим, що можливості держави, окремих регіонів та територіальних громад стосовно фінансування агролісомеліоративних робіт є обмеженими у зв'язку з тривалою економічною кризою, зумовленою світовою фінансовою кризою 2008 року та вторгненням російських агресорів на територію України.

Тобто, насамперед, необхідною є інституціоналізація позабюджетних джерел фінансування агролісомеліоративних робіт через залучення коштів підприємницьких структур, які функціонують у сфері сільськогосподарського виробництва, підприємств з переробки сільськогосподарської сировини, які входять у вертикально інтегровані аграрні формування, державних

лісогосподарських підприємств, суб'єктів приватного лісогосподарського підприємництва [11, с. 9].

Вагомою інституціональною передумовою диверсифікації лісогосподарського виробництва слід вважати нещодавнє приєднання України до Європейського інституту лісу. Відповідний законопроект № 0094 «Про приєднання України до Конвенції про Європейський інститут лісу» прийняла в цілому Верховна Рада України. Європейський інститут лісу (EFI) є міжнародною організацією, створеною європейськими державами. Членство у ній набувається на рівні держави. Діяльність організації спрямована на формування загальноєвропейської лісової політики і консолідації сучасних наукових знань про ліси у Європі. EFI формує науково-обґрунтовані рекомендації з питань лісової політики, підтримує та координує відповідні дослідження у сфері лісового господарства на основі загальноєвропейських інтересів, проводить стратегічні дослідження власними силами, а також залучає експертів. Отримані дослідження стають науковою основою для підтримки лісової політики як на європейському, так і регіональному та національних рівнях [104].

Додатковою інституціональною передумовою є також поглиблення реформування системи лісового господарства, яке передбачає укрупнення державних лісогосподарських підприємств, що підвищує рівень концентрації фінансових ресурсів, розширює територіальний базис лісовідновлення та лісовідтворення, збільшує ресурсні можливості в частині налагодження переробки деревини, а також використання несировинних корисностей лісу. За таких умов деревообробні підрозділи відіграють ще більш вагому роль у забезпеченні виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів.

Приватизація деревообробних підрозділів державних лісогосподарських підприємств сьогодні є недоцільною, оскільки рецесія світових сировинних ринків не дає можливості сформуванню критично необхідний обсяг вільного інвестиційного потенціалу у лісовому секторі і повноцінний приватний сектор у лісопереробному сегменті. За нинішніх умов приватизація деревообробних

підрозділів державних лісогосподарських підприємств буде черговим проявом нееквівалентного перерозподілу державних ліквідних активів, що сприятиме злиттю і поглинанню багатьох деревообробних підрозділів високо-диверсифікованими підприємницькими утвореннями, і ніхто не дає гарантій, що вони збережуть традиційну для себе спеціалізацію і не буде демонтовано деревообробну базу окремих адміністративних районів [9, с. 34].

Укрупнення державних лісогосподарських підприємств посилить роль лісового господарства у відтворенні ресурсно-виробничого потенціалу господарського комплексу багатолісних районів і фактично зробить постійних лісокористувачів центрами ділової активності. Більше того, укрупнені лісогосподарські підприємства стануть ядром інноваційної діяльності через запровадження інноваційних технологій лісівництва, зокрема застосування вибіркового рубок та технологій наближеного до природи лісівництва.

Схвалення Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді» [29] запровадило мораторій на вивезення необробленої деревини, що, з однієї сторони, позбавило лісогосподарські підприємства валютної виручки, а з іншої – збільшило ресурсну базу для введення додаткових потужностей у переробні підрозділи. Однак, наявність такого мораторію не призвела до суттєвого нарощення інвестиційних вливань у сферу деревообробки, оскільки держава паралельно із заборонаю вивезення необробленої деревини не ввела комплекс фінансових преференцій, щоб стимулювати суб'єктів деревообробного підприємництва вводити додаткові потужності з переробки деревини. Укрупнення державних лісогосподарських підприємств фактично формує сприятливі передумови для введення додаткових потужностей у переробні підрозділи, а це основа диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів.

Стимулюючим диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів чинником слід вважати цифрову трансформацію лісової галузі [25], яка дає можливість дешифрувати космічні знімки і створювати карту актуального лісового покриття України, забезпечити цифровізацію лісорубних квитків і сертифікатів про походження лісоматеріалів, ввести електронний ідентифікатор походження заготовленої деревини у новому цифровому середовищі, створити Всеукраїнську мережу протипожежного захисту лісів із можливістю онлайн-моніторингу стану насаджень. Таким чином цифрова трансформація дасть змогу отримати уточнюючу інформацію про зрушення в породно-віковій структурі лісового фонду, проконтролювати процеси заготівлі деревини та упередити вогнища виникнення пожеж, а також поширення шкідників та хвороб лісу.

В спектрі інституціональних передумов диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів виокремлюються передумови децентралізаційного характеру, оскільки децентралізація стала чи не основним трендом державної політики останніх років, що підтверджується схваленням відповідних законодавчих актів, зокрема про добровільне об'єднання громад [30], та відповідними Указами Президента України про додаткові заходи щодо децентралізації [101] та удосконалення державної регіональної політики на підтримку децентралізації влади [103].

Папп В. зазначає, що основною умовою управління регіональним лісовим комплексом є рівновага екологічних, економічних і соціальних цілей; економічна відповідальність суб'єктів лісових відносин відповідно до наданих їм повноважень; відповідність повноважень фінансовим можливостям їх реалізації; економічна зацікавленість суб'єктів лісових відносин у формуванні сталого управління лісовим комплексом; платність лісокористування – право власника лісового фонду отримувати платежі за користування лісовими ресурсами відповідно до їх економічної оцінки, що базується на рентному підході [74, с. 26].

Завершення процесу формування мережі укрупнених територіальних громад сформувало новий простір для розвитку місцевого самоврядування та створило передумови для структурної перебудови регіональних господарських комплексів через ефективніше використання місцевого природно-ресурсного потенціалу, зокрема лісоресурсного потенціалу. Територіальні громади мають значно потужніший територіальний, кадровий та фінансовий ресурс для укладання угод публічно-приватного партнерства, в тому числі і щодо виробництва паливних деревних продуктів, які відіграють важливу роль в забезпеченні енергетичних потреб населених пунктів, а це додаткове замовлення для постійних лісокористувачів, що відповідним чином вплине на диверсифікацію їх діяльності. В умовах воєнного часу виробництво паливних деревних продуктів має виступати обов'язковою складовою диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів.

Дослідження показали, що процеси диверсифікації значною мірою прискорюються за умов, коли суб'єкти лісогосподарського підприємництва укладають угоди державно-приватного (публічно-приватного) партнерства. Відмінності між веденням лісового господарства державними підприємствами і державно-приватним партнерством у лісовому господарстві полягають у різних фінансових можливостях, інвестиційній привабливості і ймовірних ризиках. Державно-приватне партнерство у лісовому господарстві дозволяє розподілити ризики і забезпечує необхідний рівень фінансування лісового господарства, залишаючи при цьому за державою право власності на ліс. Саме тому, на думку І. Соловія та Г. Лесюк, інституційна реформа системи управління лісами та лісовим господарством України повинна врегулювати не тільки вибір організаційно-правової структури управління лісами та лісовим господарством, але й механізм реалізації форм державно-приватного партнерства у лісовому господарстві [92, с. 92].

Також укрупнення адміністративних районів створює підвищену концентрацію публічних фінансів, зокрема і в частині відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища,

що дасть можливість постійним лісокористувачам отримувати додаткові фінансові ресурси на лісовідтворення та лісовідновлення. Те ж саме стосується і фіскальної децентралізації, яка передбачає зростання частки загальнодержавних податків і зборів, які концентруються на регіональному та місцевому рівні, в тому числі і збільшення питомої ваги рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів, яка надходить до бюджетів місцевого самоврядування.

В спектрі інституціональних передумов децентралізаційного характеру, які впливають на диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів, слід виокремити схвалення законодавства про дерегуляцію земельних відносин [27], яке передбачає передачу сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів у комунальну власність. Тобто для місцевого самоврядування значно збільшується територіальний базис розвитку, зокрема й в частині розширення площі земель лісового фонду, оскільки малопродуктивні та самозаліснені землі, що передали територіальним громадам, логічно було б перевести у лісові землі і передати у постійне користування суб'єктам лісогосподарського підприємництва.

На диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів здійснюють вплив також інституціональні передумови загальноекономічного характеру, зокрема ринок земель сільськогосподарського призначення, який відкриває можливості для купівлі-продажу даної категорії земель, зокрема тих земель, які можуть бути використані для заліснення та здійснення діяльності, пов'язаної з веденням лісового та мисливського господарства, а також з розбудовою інфраструктури рекреаційної діяльності та заготівлею недревної сировини.

Інституціональною передумовою загальноекономічного характеру слід також вважати удосконалення законодавства про угоди державно-приватного партнерства, які отримали додатковий потенціал для реалізації, у зв'язку із зміцненням позицій органів місцевого самоврядування, які виступають однією зі сторін партнерських відносин, зокрема й в частині нарощення лісоресурсного потенціалу.

На переконання І. Соловія та Г. Лесюк, диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів, тобто вибір видів економічної діяльності для форм державно-приватного партнерства має відбуватися на основі аналізу економічного, екологічного та соціального впливу проєктів державно-приватного партнерства у лісовому господарстві (пропозиції проєктів можуть вносити представники територіальних громад, громадських організацій, профільні освітні установи та науково-дослідні інститути, приватні структури, державні органи влади) [92, с. 92].

В спектрі інституціональних передумов диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів необхідно виокремити інституціональне середовище укладання угод державно-приватного (публічно-приватного) партнерства, яке розширює ареал їх діяльності як в частині організації додаткових видів діяльності, так і в частині залучення більшої кількості складових лісоресурсного потенціалу у відтворювальний процес. Однак, практика діяльності постійних лісокористувачів свідчить про те, що надмірно обмежений перелік форм державно-приватного (публічно-приватного) партнерства використовується в практиці лісогосподарювання. Соловій І. та Г. Лесюк констатують, що фактично, у лісовому господарстві України поширення отримала найпростіша форма державно-приватного партнерства – аутсорсинг. Аутсорсинг – це передавання частини функцій з обслуговування діяльності підприємства стороннім підрядникам чи постачальникам за умови гарантування ними відповідного рівня якості та ефективності їх виконання на основі трансформації чи оновлення бізнес-процесів і технологій та з можливістю переходу частини персоналу підприємства до постачальника (аутсорсера) [92, с. 89].

Аутсорсинг у лісовому господарстві передбачає залучення підприємницьких структур до виконання окремих видів робіт та надання послуг лісогосподарським підприємствам (до заготівлі деревини та недеревних ресурсів лісу, використання відходів лісозаготівлі, транспортування деревини, проведення лісокультурних робіт та ін.). На основі аутсорсингу також

відбувається облаштування та забезпечення функціонування споруд для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства та проведення науково-дослідних робіт [92, с. 91].

Реалізація державної програми «Велике будівництво», яка регламентована відповідною Постановою Кабінету Міністрів України [78] та Указом Президента України [102], створює додатковий попит на продукцію переробних підрозділів державних лісогосподарських підприємств, а також регламентує зведення об'єктів рекреаційної інфраструктури на основі використання земель лісового фонду та несировинних корисностей лісу, що однозначно призведе до диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів. В умовах воєнного часу розбудова мережі об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури дасть змогу створити додаткові можливості для фізичної та психологічної реабілітації постраждалих внаслідок війни громадян.

Незважаючи на те, що відповідний законодавчий акт про альтернативні види палива було прийнято ще у 2000 році [26], значних імпульсів у використанні лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва з метою забезпечення енергетичних потреб об'єктів соціальної інфраструктури та домогосподарств не досягнуто через відсутність інструментарію державної підтримки виробників твердого біологічного палива на основі переробки названих відходів. Збройна російська агресія та останні тренди на світовому ринку енергоносіїв актуалізували проблему ефективнішого використання альтернативних видів палива, що створює значні резерви для постійних лісокористувачів, на базі котрих утворюється велика кількість деревних відходів. Тому державна політика енергоефективності має охоплювати комплекс інструментів, які мотивуватимуть постійних лісокористувачів максимальною мірою забезпечувати утилізацію неліквідної деревини з метою виробництва паливних деревних продуктів.

Інституціональні передумови диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів галузевого, децентралізаційного та загальноекономічного характеру в умовах воєнного часу детермінують вибір інституціональних форм такої диверсифікації через умонтування в регуляторний механізм лісогосподарювання комплексу інститутів-правил та інститутів-норм, що дасть можливість сформувати інституціональне підґрунтя для додаткових видів діяльності та розширити номенклатуру продукції. Така специфікація інституціональних форм та інститутів-правил і інститутів-організацій сформує можливості для створення асоціативних та кластерних об'єднань постійних лісокористувачів для реалізації проєктів, що мають структуроутворююче значення для всіх учасників таких об'єднань, які, як правило, передбачають концентрацію ресурсів для налагодження переробки деревини і здійснення діяльності, пов'язаної з розвитком тих видів діяльності, які побудовані на використанні несировинних корисностей лісу. Також сформуються умови для передачі у тимчасове користування (на умовах оренди) лісогосподарських та лісових активів, що активізує підприємницьку діяльність у сфері господарського освоєння лісоресурсного потенціалу.

Сьогодні також не використовується потенціал постійних лісокористувачів в частині їх участі у грантових проєктах, що може отримати додаткові імпульси через внесення змін у регуляторний механізм впливу на використання сировинної та несировинної складових лісоресурсного потенціалу. Формування сучасного інституціонального підґрунтя диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів детермінуватиме вибір методів та технологій такої диверсифікації через умонтування у виробничо-господарську діяльність реінжинірингових, франчайзингових та бенчмаркінгових прийомів для модернізації існуючих та введення нових виробництв.

Для поліських адміністративних районів лісове господарство виступає базовою ланкою господарського комплексу, оскільки забезпечує критично необхідний рівень зайнятості для сільського населення та левову частку

надходжень податків та зборів до місцевих бюджетів. Тобто стабільна фінансово-економічна та виробничо-господарська діяльність державних лісогосподарських підприємств для заліснених поліських адміністративних районів є необхідною передумовою соціально-економічного піднесення.

В умовах поглиблення децентралізації та реформи місцевого самоврядування, зокрема створення мережі укрупнених територіальних громад, роль постійних лісокористувачів в забезпеченні високих темпів соціально-економічного розвитку територіальних утворень лише збільшується. Виходячи з цих міркувань, потребують удосконалення наявні інституціональні передумови функціонування державних лісових господарств як в частині використання наявної ресурсної бази, так і в частині встановлення відносин з традиційними та новими контрагентами.

Виходячи зі специфіки розвитку лісогосподарського комплексу Поліського економічного району, З. Толкачова пропонує наступні пріоритетні напрями його модернізації, зокрема створення гнучкої структури управління, яка посилить виробничо-економічні зв'язки між підприємствами лісопромислового комплексу в межах регіону; обґрунтування ефективності організаційно-економічних відносин у межах лісопромислового комплексу регіону; розроблення і впровадження моделі кластерної організації промисловості в системі лісопромислового комплексу регіону [100, с. 29]. Саме кластерна організація лісогосподарського виробництва, яка передбачає встановлення нестатутних відносин постійних лісокористувачів з органами місцевого самоврядування та фінансово-кредитними установами, в умовах поглиблення децентралізації відкриває додаткові можливості для нарощення лісоресурсного потенціалу та розбудови лісогосподарської і лісоохоронної інфраструктури. Це вимагає удосконалення законодавства про угоди публічно-приватного партнерства, оскільки кластерне утворення є формою партнерських відносин, що базується на інтеграції ресурсів державних (комунальних) та приватних партнерів.

У працях українських вчених, які присвячені розгляду особливостей ведення лісового господарства та розвитку деревообробного виробництва у Рівненській області, значна увага приділяється вирішенню проблем відновлення, відтворення та охорони лісових ресурсів, модернізації лісопереробних підрозділів окремих лісогосподарських підприємств, залучення інвестиційних ресурсів у лісогосподарське та деревообробне виробництво, підвищення комплексності використання лісоресурсного потенціалу.

Розвиток ринкових умов господарювання, на думку В. Грицайчука, поставив перед лісовим господарством Рівненщини складні завдання, у зв'язку з можливою зміною форм організації виробництва в комплексних лісогосподарських підприємствах. Основними напрямками розв'язання проблем розвитку лісового комплексу (лісогосподарського і лісопромислового виробництв) мають стати: вдосконалення форм управління лісовим комплексом, комплексне використання наявних деревних ресурсів, інтенсифікація відтворення лісів і користування лісом [12].

На необхідності диверсифікації діяльності лісогосподарських підприємств Рівненської області наголошують представники Рівненського обласного управління лісового та мисливського господарства (ОУЛМГ). На їх думку, необхідно змінювати діяльність лісогосподарських підприємств, тому що внутрішній ринок не готовий приймати лише сировину. Тому прийнято рішення по створенню цехів з переробки лісосировини [98].

На думку І. Фізика, доцільно поступово запроваджувати заходи щодо зменшення інтенсивності ведення лісового господарства. Особливу увагу необхідно приділяти вирівнюванню вікової структури деревостанів за участю головних лісотвірних порід, сприяючи запровадженню у практику ведення лісового господарства ресурсощадних технологій, що дасть змогу забезпечити нагромадження деревини, збагачення біорізноманіття [105; 106].

Певними відмінностями відзначаються ресурсні та виробничо-технічні можливості диверсифікації лісогосподарського виробництва поліської

та лісостепової зон Рівненської області, що вимагає диференційованого підходу до вибору пріоритетів фінансово-інвестиційного забезпечення оновлення основного капіталу лісогосподарських підприємств та відтворення лісоресурсного потенціалу, насамперед, у південній частині Рівненщини.

Нетробчук І. виокремлює природно-ресурсні передумови диверсифікації діяльності лісогосподарських підприємств лісостепової зони Рівненської області, зазначаючи, що більша частина сіножатей і орних земель не використовується, що в перспективі потребує заліснення. Заготівля харчових продуктів лісу та лікарської сировини лісогосподарських підприємств проводиться місцевим населенням і має любительський характер [58].

Говорячи про лісоресурсний потенціал Радивилівського району Рівненської області, Б. Гавришок, П. Дем'янчук та І. Саленко зазначають, що спостерігається поступове зниження частки хвойних порід і збільшення листяних. Основна причина цього – природне поновлення малоцінних м'яколистяних порід (осика, береза) на місці хвойних вирубок. Останнє призводить до зниження бонітету лісів та запасу деревини в них [7].

Однак, недостатньо обґрунтованими є авторські підходи щодо диверсифікації діяльності лісових господарств Рівненської області в контексті підвищення рівня капіталізації названих суб'єктів господарювання та посилення їх позитивного впливу на соціально-економічне піднесення адміністративних районів та територіальних громад, насамперед, сільських. Не повною мірою прослідковується взаємозв'язок між пріоритетами фінансово-інвестиційного забезпечення диверсифікації виробничо-господарської діяльності лісових господарств та забезпеченням екологічної стійкості лісових біогеоценозів. Потребують додаткового опрацювання авторські підходи щодо використання деревних ресурсів для зведення фортифікаційних споруд на прикордонних з країнами-агресорами територіях.

1.3. Диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в контексті диверсифікації розвитку сільських територій

В умовах прискорення інституціональних трансформацій та підвищення рівня урбанізованості територіального розвитку актуалізується проблема використання резервів соціально-економічного піднесення сільських територій. Поглиблення децентралізації влади та реформа місцевого самоврядування створюють додаткові інституціональні умови для структурної перебудови сільської економіки і відповідно підвищення рівня життя сільських мешканців. У працях Б. Данилишина, В. Дегтярьова, О. Прокопишин, М. Селінного, Т. Сидорченко, Г. Черненко, С. Распопіної, Н. Хомюк, І. Щербатої розглядаються окремі аспекти звуження сфери прикладання праці та зростання безробіття у сільських населених пунктах, пріоритети забезпечення багатофункціонального розвитку сільської місцевості та комплексного розвитку сільських територій, але не повною мірою виокремлюються інституціональні та виробничо-технічні аспекти впливу сфери лісогосподарського виробництва на темпи соціально-економічного піднесення села.

Робляться спроби виокремити інституціональні, природно-ресурсні та інфраструктурні передумови диверсифікації сільської економіки, однак, ролі суб'єктів лісогосподарського підприємництва у відтворенні потенціалу українського села приділена незначна увага. За нинішніх умов поглиблення децентралізації влади та розширення просторового базису розвитку лісогосподарського виробництва постійні лісокористувачі ще більшою мірою, ніж раніше будуть впливати на темпи структурних зрушень у сільській економіці та на темпи зростання доходів сільських домогосподарств.

Залишаються недостатньо відпрацьованими механізми інтеграції лісового та сільського господарства як необхідної передумови активізації ділової активності у сільській місцевості. З метою нарощення масштабів відтворення лісів як шляхом садіння і висівання, а також природного поновлення у базових нормативно-правових актах, які регулюють сферу природокористування, на думку В. Голяна, О. Голуба та О. Сакаль, необхідно закласти відповідні

стимули для суб'єктів лісогосподарського й аграрного підприємництва, а також для домогосподарств у сільській місцевості. Такими стимулами можуть бути відшкодування названим суб'єктам втрат, пов'язаних з розширенням масштабів агролісомеліоративних заходів [10, с. 8]. Саме такі стимули прискорять процеси інтеграції лісового та сільського господарства, що відповідає базовим положенням Спільної сільськогосподарської політики ЄС.

Прикметною рисою переважної більшості праць українських вчених, які займаються проблемами сільського розвитку, є недооцінка ролі лісового господарства, зокрема постійних лісокористувачів, в соціально-економічному піднесенні сільських територій, що не дозволяє сформувати сучасний інструментарій подолання депресивності переважної більшості сільських населених пунктів відповідно до практики регулювання сільського розвитку в Європейському Союзі.

Процес диверсифікації на сучасному етапі стає важливим чинником стабілізації сільського розвитку [41; 99]. В умовах диверсифікації виробництва, на думку І. Щербатої, О. Прокопишин та Г. Іваницької, втрати прибутку з одних галузей можуть бути компенсовані, завдяки одержанню більшого прибутку від реалізації продукції інших галузей. У свою чергу економічні втрати з однієї галузі не можуть вплинути на фінансово-економічний стан території, оскільки її питома вага в доходах перестає бути домінуючою. Тому сільські території з вищим ступенем диверсифікації відзначаються вищою стійкістю економіки, особливо в умовах мінливого зовнішнього середовища і прояву кризових явищ: інфляції, неплатежів, низької платоспроможності населення тощо [122].

З огляду на сказане, зменшення рівня тотальної залежності розвитку сільських територій від сільськогосподарського виробництва напряму залежить від використання наявного природно-ресурсного потенціалу, який має опосередковане відношення до сільськогосподарського виробництва. Важливим при цьому є також наявність відповідної природно-господарської

інфраструктури, яка забезпечує залучення природних ресурсів у господарський обіг. Таким вимогам найбільшою мірою відповідає лісове господарство, тому розширене відтворення його ресурсно-виробничого потенціалу і є основою диверсифікації сільської економіки, зміцнення її стійкості до різного роду кон'юнктурних коливань на глобальних ринках сільсько-господарської сировини.

Сучасні тенденції розвитку сільських територій України, на переконання М. Селінного, відбуваються у напрямі звуження сфери прикладання праці та зростання безробіття. Проблема диверсифікації сфер зайнятості сільських мешканців особливо актуальна в регіонах України з високою часткою селян. На його думку, у світі вже протягом декількох десятиліть відбувається активне пропагування диверсифікації видів економічної діяльності на сільських територіях, що традиційно також були лише місцем ведення сільського господарства. Диверсифікація у цьому сенсі – це урізноманітнення видів економічної діяльності, формування нової структури господарства сільських територій, забезпечення більшого спектра доступних товарів та послуг [81]. Висока частка селян в структурі населення відповідних адміністративно-територіальних одиниць, насамперед, спостерігається в багатолісних районах і саме тут перспективи підвищення зайнятості місцевого населення напряму пов'язані з використанням лісоресурсного потенціалу, зокрема як деревної, так і недеревної складових.

Зокрема А. Бойчук, обґрунтовуючи доцільність диверсифікації сільської економіки та відмови від суто сільськогосподарських пріоритетів соціально-економічного піднесення села, зазначає, що в останні десятиріччя в Європі все більшого визнання і прихильності набуває концепція багатофункціонального розвитку сільської місцевості та диверсифікації виробничої діяльності. Її сутність полягає у необхідності забезпечення належних умов для розвитку села та сільського способу життя [4].

Важко погодитися з таким твердженням, що саме невиробнича діяльність, зокрема сільський туризм, є базовою передумовою диверсифікації сільської

економіки та покращення якості довкілля. Покращення довкілля безпосередньо залежить від діяльності суб'єктів господарювання, які працюють в природо-експлуатуючих секторах. У багатолісних районах такими суб'єктами виступають постійні лісокористувачі, які фактично і формують природно-ресурсні умови для розвитку все того ж сільського та зеленого туризму. Тому диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів має бути первинним пріоритетом щодо пріоритетів розвитку туризму.

На думку Н. Хомюк, у зв'язку з необхідністю створення нових механізмів взаємодії між усіма складовими сільських територій та оптимізації практики сільськогосподарської діяльності та впровадження нових виробництв, виходячи з природно-ресурсного потенціалу, диверсифікацію слід розглядати як засіб забезпечення комплексного розвитку сільських територій. Для здійснення диверсифікації розвитку сільських територій існують вагомі причини, головними з яких є низький рівень матеріального добробуту та зайнятості сільських жителів [110, с. 53–54]. Тобто Н. Хомюк розглядає галузевий аспект диверсифікації через призму ефективності функціонування суб'єктів аграрного підприємництва, що певною мірою звужує ресурсну основу та ареал диверсифікації сільської економіки в цілому. Для сільських населених пунктів, що знаходяться на територіях, які відзначаються високим рівнем лісистості, вдала диверсифікація місцевої економіки значною мірою пов'язана з диверсифікацією діяльності постійних лісокористувачів.

Водночас саме підхід Н. Хомюк щодо розроблення концепції диверсифікації розвитку сільських територій слід розглядати як найбільш цілісний, оскільки згідно цього підходу, диверсифікація розвитку сільських територій є сучасною парадигмою організації соціальних, економічних та екологічних відносин [110, с. 57].

Лісове господарство виступає важливою ланкою сільської економіки, що, поряд з аграрним сектором, становить ядро ділової активності та основну структуроутворюючу складову місцевого господарства. Тому постійні лісокористувачі (державні та комунальні лісові господарства) слід розглядати

рушіями соціально-економічного піднесення сільських територій за умови підвищення ефективності їх виробничо-господарської діяльності, що стане можливим на основі диверсифікації виробництва продукції, надання послуг та виконання робіт. Тобто диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів є ваговою складовою диверсифікації розвитку сільської економіки, оскільки постійні лісокористувачі відіграють вирішальну роль як в частині формування ресурсної бази для суміжних галузей, так і в частині створення значної кількості робочих місць у сільських населених пунктах.

Базовою умовою посилення диверсифікаційних процесів у лісовому господарстві, які сприятимуть диверсифікації розвитку сільських територій, є вибір моделі ведення лісового господарства. Стратегічно можливим є вибір між двома моделями ведення лісового господарства. Модель, яка базується на індустріалізованому устрої (організації) ведення господарства, що функціонує нині і передбачає достатньо високу міру механізації процесів (лісогосподарських заходів). Інша (альтернативна) модель ґрунтується на максимальному використанні природних можливостей лісових насаджень до самовідновлення і позитивного впливу на елементи навколишнього середовища. Вважаємо, що обидві моделі майже однаковою мірою мають право на існування [10, с. 9].

Необхідно розмежовувати авторські підходи до диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів як у багатолісних, так і у малолісних районах. Зокрема, Т. Сидорченко та Г. Черненко пропонують здійснювати диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів малолісного району за наступними напрямками: раціональний підхід до реалізації дров паливних та організація рекреаційного лісокористування. Для розвитку рекреаційного користування в цій місцевості підприємству варто вжити таких заходів: погодження та встановлення в місцях відпочинку тимчасових дерев'яних споруд; спорудження вежі для можливості ведення відео- та фотозйомки тваринного світу; відкриття сайту підприємства, де максимально повинна

бути надана інформація про відпочинок у межах заказника [82, с. 837]. У багатолісних районах лісове господарство слід розглядати базовою ланкою регіонального господарського комплексу та інноваційних ядром структурних зрушень в ньому і робити акцент на стимулюванні комплекснішого використання деревної сировини.

Визначаючи пріоритети диверсифікації діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва необхідно виходити з того, що основним ареалом концентрації лісоресурсних благ виступають сільські території, тому результативне використання лісоресурсного потенціалу може стати одним з основних каталізаторів соціально-економічного піднесення сільської економіки. Таке твердження, насамперед, стосується сільських територій багатолісних районів, де частка лісових земель в загальній структурі земельного фонду є відносно високою (багатолісними районами вважаються райони Поліської та Лісостепової зон, а також Карпатського економічного району). Інституціональні трансформації, які мають місце в адміністративно-територіальному поділі та в системі управління лісовим господарством, сформували сприятливі передумови для диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, що слід розглядати вагомим чинником і диверсифікації сільської економіки в цілому (рис. 1.4).

Складовою диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів розглядається заліснення малопродуктивних та самозаліснених сільсько-господарських угідь, значні площі котрих концентруються, як правило, у багатолісних районах. На думку В. Голяна, О. Голуба та О. Сакаль, сьогодні особливо складна ситуація спостерігається з відтворенням лісоресурсного потенціалу, що негативним чином відображається на асиміляційній місткості окремих регіонів і призводить до загострення екологічних проблем. Значною мірою це спричинено відомчим підходом до регулювання процесів лісовідтворення [10, с. 5].

Рис. 1.4. Соціально-економічні наслідки диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів для сільських територій*

Примітка. * Побудовано автором

На думку вчених Національного університету біоресурсів і природокористування України, результативне розв'язання проблеми ефективного використання земельних ресурсів і забезпечення стійкості агроландшафтів значною мірою залежать від стану лісових екосистем, підвищення їхньої біопродуктивності й стійкості, виконання ними ресурсних, захисних, клімато-регулювальних та інших соціально-екологічних функцій. Водночас різні за складом, віком та повнотою насаджень задовольняють естетичні потреби людини та є місцем відпочинку [125, с. 83].

Формування системи стимулювання окремих суб'єктів підприємницької діяльності до збільшення лісовкритих площ зумовлено необхідністю зменшення рівня розораності території України, зокрема шляхом заліснення, що дасть можливість укріпити агроландшафти й усунути численні прояви деградації ґрунтів. Розширення лісовкритих площ також поступово сприятиме нарощенню асиміляційної місткості окремих територій, що забезпечить виконання вимог численних міжнародних природоохоронних конвенцій і підвищення інвестиційної привабливості природно-ресурсних активів, та в кінцевому підсумку стимулюватиме соціально-економічне піднесення України [10, с. 9].

Запуск ринку сільськогосподарських земель, що дає можливість укладати угоди купівлі-продажу даної категорії земель, створює умови для їх перерозподілу, в тому числі й шляхом переведення цих земель у лісові землі. Малопродуктивні землі, які не дають очікуваного ефекту в разі їх залучення у продуктивний сільськогосподарський оборот, є перспективним полігоном для підвищення рівня лісистості територій і збалансування структури земельного фонду. На осушених сільськогосподарських землях, які внаслідок демонтажу та руйнації мереж гідротехнічних споруд, стали непридатними для використання для потреб сільськогосподарського виробництва, також доцільно висаджувати лісові культури.

Распопіна С. та В. Дегтярьов вважають, що залісненню малопродуктивних земель та неугідь повинні передувати комплексні поетапні

грунтові дослідження, які включають у себе детальне польове обстеження ґрунтів із використанням методу фітоіндикації, а також агрохімічний аналіз ґрунту, що загалом дозволить надати об'єктивну оцінку рівня їх лісорослинного потенціалу й загалом лісопридатності. Тільки комплексний підхід до лісогосподарського освоєння малопродуктивних земель і неугідь забезпечить їхнє раціональне використання, значну економію грошових ресурсів при створенні нових лісів і наблизить лісистість України до оптимального рівня (20 %) [79, с. 36].

Значна площа осушених сільськогосподарських земель, які тривалий період не використовувалися у продуктивному сільськогосподарському обороті, піддалася природному залісненню і фактично перетворилася в лісові землі. Тому заліснення малопродуктивних земель та окультурення самозаліснених територій варто вважати елементом диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів.

Базовим трендом розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні стала експортна орієнтованість великих виробників сільськогосподарської продукції, які зорієнтовані на вирощування рослинницької продукції, яка в необробленому вигляді експортується на ринки інших країн. Така ситуація стимулює підвищення рівня розораності територій, що супроводжується інтенсифікацією процесів ерозії і дефляції ґрунтів, а це вимагає створення додаткових полезахисних смуг. Тобто таким чином створюється попит на послуги постійних лісокористувачів, що на своїй базі мають спеціальні підрозділи, які володіють усіма виробничо-технічними можливостями для здійснення агролісомеліоративних заходів. Тобто створення полезахисних смуг – це теж складова диверсифікації діяльності державних та комунальних лісогосподарських підприємств.

Вагомим чинником диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів та зміцнення еколого-економічної стійкості біогеоценозів, на думку В. Голяна, О. Сакаль та О. Голуба, є агролісомеліорація, що виступає ефективним засобом укріплення агроландшафтів та обмеження ерозійних процесів,

а також багатофункціональним протиерозійним заходом постійної дії, що сприяє затриманню і регулюванню стоку талих і зливових вод, забезпечує ефективне регулювання гідрологічного режиму території, захищає ґрунти від змиву та розмиву і передбачає здійснення робіт щодо розширення площ лісових насаджень [11, с. 4].

Обмеженість стиглих та перестійних насаджень вимагає розбудови індустрії плантаційного лісовирощування, зокрема вирощування швидкорослих енергетичних лісових та сільськогосподарських культур. Це дасть можливість компенсувати дефіцит деревини у середньостроковій перспективі та сформуванню ресурсну базу для виробництва твердого біологічного палива. Світова практика доводить, що сьогодні вагомим чинником забезпечення енергетичної самодостатності територіальних утворень може стати нарощення енергетичної деревної маси шляхом розширення площі плантаційного лісовирощування, зокрема через вирощування швидкорослих енергетичних лісових та сільськогосподарських культур. Дебринюк Ю. зазначає, що в еколого-економічних умовах, що склалися в Україні на нинішньому етапі, щорічний розмір розрахункової лісосіки не зможе забезпечити фактичної потреби в деревині, зокрема як в енергетичній сировині. Невелика кількість стиглих і пристигаючих насаджень у лісах України не дає змоги збільшити розрахункову лісосіку без штучного заниження віку рубання. Тому виникає потреба у вирощуванні додаткових обсягів «швидкої» деревини на теренах держави як стратегічної сировини в якнайбільшій кількості у максимально стислі терміни в обсягах, які задовольняли б як промислові, так і місцеві потреби в деревині [15, с. 26].

В умовах укрупнення адміністративних районів та завершення процесу створення мережі укрупнених територіальних громад збільшуються фінансові можливості регіональних виконавчих структур та органів місцевого самоврядування щодо інвестування проєктів розбудови індустрії плантаційного лісовирощування через реалізацію угод публічно-приватного партнерства з постійними лісокористувачами. З однієї сторони це дасть змогу збільшити

ресурсну базу виробництва паливних деревних продуктів і зменшити потребу у традиційних енергоносіях, а з іншої – продуктивніше використати малопродуктивні сільськогосподарські землі.

Плантаційне лісовирощування також забезпечить створення нових робочих місць, а також дасть змогу зміцнити агроландшафти та упередити еколого-деструктивні процеси в аграрному природокористуванні. З огляду на це плантаційне лісовирощування – перспективний напрям диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, які мають всі необхідні виробничо-технічні та організаційні можливості, а також висококваліфікований персонал для створення плантацій сільськогосподарських та лісових культур енергетичного та промислово-сортиментного спрямування на малопродуктивних сільськогосподарських землях комунальної власності.

Укрупнення державних лісогосподарських підприємств збільшує концентрацію деревної маси, що підвищує інвестиційну привабливість розширеного відтворення потенціалу переробки деревини на базі названих суб'єктів лісогосподарського підприємництва. Введення додаткових потужностей лісопереробки є проблематичним на існуючій виробничо-технічній базі, тому необхідною є модернізація та реконструкція основного капіталу переробної ланки сфери лісового господарства. Інституціональним підґрунтям прискорення процесів оновлення виробничо-технічної бази переробки деревини в секторі державних та комунальних лісогосподарських підприємств є інституціоналізація форм інтеграції постійних лісокористувачів та суб'єктів приватного підприємництва, що дасть можливість розширити перелік джерел та форм інвестиційного забезпечення впровадження сучасних технологій виробництва готової продукції з високою доданою вартістю як на основі поглибленої переробки лісосировини, так і на основі використання відходів деревообробного виробництва та лісопилення.

Досвід ефективного функціонування консервних цехів на базі державних та комунальних лісогосподарських підприємств свідчить про необхідність стимулювання введення додаткових потужностей з переробки недеревної

сировини, зокрема дикорослих плодів, які заготовляється постійними лісокористувачами та домогосподарствами. Продукція такого роду переробних підрозділів відзначається відповідними якісними характеристиками, оскільки недеревна сировина отримана без застосування мінеральних добрив та засобів захисту рослин. Продукція консервних цехів є органічною продукцією, що додає їх конкурентних переваг як на національному, так і на закордонних ринках. Створення консервних цехів на базі постійних лісокористувачів – необхідна передумова ефективнішого використання недеревної сировини та важливий елемент диверсифікації їх діяльності.

Відносно невисока частка стиглих та перестійних насаджень у віковій структурі лісового фонду вимагає створення додаткової ресурсної бази для забезпечення прийнятної рівня рентабельності діяльності постійних лісокористувачів через ефективніше використання несировинних корисностей лісу.

Найбільш перспективним для масштабного застосування фінансових можливостей в лісогосподарському виробництві може виступати рекреаційне лісокористування, яке потребує охорони і відповідного облаштування лісів рекреаційного призначення. Рекреаційне використання лісів має базуватися на узгодженні екологічних та економічних критеріїв. З одного боку, має бути забезпечена прибутковість рекреаційної діяльності. З другого – місцеве населення повинно мати економічну зацікавленість у наданні територіальних і трудових можливостей для ведення рекреаційного господарства в частині раціонального використання земельних і лісових ресурсів, брати активну участь в охороні лісів [10, с. 9].

Ефективніше використовувати несировинні корисності реально забезпечити через розбудову об'єктів рекреаційної інфраструктури, що активізує туристично-оздоровчий бізнес та забезпечить створення додаткових робочих місць. Використання таких об'єктів на платній основі дозволить за короткий термін окупити інвестовані кошти і забезпечити вищий рівень капіталізації лісового бізнесу в цілому. Підвищений рівень

привабливості такого роду об'єктів для клієнтів пов'язаний з їх ціновою доступністю та високим рівнем якості послуг.

В умовах посилення ділової активності в лісозабезпечених регіонах одним з пріоритетів діяльності постійних лісокористувачів має стати ведення мисливського господарства, що забезпечить диверсифікацію надходжень від екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами. Постійні лісокористувачі мають також надавати в користування мисливські угіддя товариствам мисливців та рибалок, щоб забезпечити прискорений приріст лісової фауни та підвищити якість підгодівлі мисливських тварин.

Близько 10–12 % від заготовленої деревини – це неліквідна деревина, яка частково перегниває у місцях здійснення рубок або ж спалюється чи перевозиться на звалища. Потенційно – це цінна сировина для виробництва деревних паливних продуктів у вигляді брикетів та пелет. Водночас виробництво паливних деревних продуктів потребує формування відповідної виробничо-технічної бази, зокрема через купівлю стаціонарних та пересувних щепобійних машин та технологічного устаткування для перетворення щепи у паливні продукти.

На думку П. Никитюка та Л. Сахарнацької, головною метою створення та впровадження системи управління відходами в лісогосподарській сфері є збалансований розвиток еколого-економічних інтересів користувачів лісового комплексу за рахунок здійснення екологізаційних процесів на виробництві. Із позицій системи управління відходами їх доречно розділити на кілька етапів: організаційно-адміністративний, консультативно-аналітичний, прийняття управлінських рішень щодо технологічних упроваджень, систематизація накопиченого досвіду [59, с. 146].

Основою прогнозування біоенергетичної політики є аналіз можливостей заготівлі деревного палива в лісах України з урахуванням суспільних потреб та екологічних обмежень. Деревна біомаса посідає перше місце серед інших видів біомаси, які використовують в енергетичних цілях в Україні. Аналіз можливостей заготівлі деревного палива в лісах України підтверджує,

що потенціал деревної біомаси, яка може бути використана для отримання енергії є значним, і біоенергетична галузь економіки України у сфері використання деревного біопалива має перспективи для розвитку. Значну частку у структурі деревної біомаси становлять відходи від лісопилення та виробництва меблів [90, с. 165].

Надати додаткових імпульсів розбудові індустрії утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробки і лісопилення зможе формування та реалізація загальнодержавних, регіональних та місцевих програм, що передбачатимуть надання дотацій суб'єктам лісогосподарського підприємництва, які утилізують лісосічні відходи та відходи деревообробки і виробляють паливні деревні продукти. В умовах загострення енергетичної кризи у зв'язку з подорожчанням викопних вуглеводнів актуальність використання паливного потенціалу лісового господарства буде лише зростати, що вимагає диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів через налагодження виробництва паливних деревних продуктів.

Водночас диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів напряму пов'язана з активізацією сільськогосподарських та несільськогосподарських видів діяльності на територіях концентрації лісоресурсних благ. Така взаємопов'язаність великою мірою і визначає потенціал соціально-економічного піднесення сільських територій. Зокрема введення додаткових об'єктів рекреаційної інфраструктури збільшує попит на послуги сектору підприємств громадського харчування, а також формує замовлення на послуги будівельних підприємств. Додаткові потужності у рекреаційній індустрії вимагають створення відповідної інфраструктури водопостачання та каналізування, що призведе до розширеного відтворення місцевої житлово-комунальної сфери. Впровадження додаткових потужностей з переробки деревної та недеревної сировини вимагає підготовки додаткової кількості фахівців, що надасть стимулів розвитку професійно-технічної та вищої освіти лісівничого та деревообробного профілю.

Також диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів, зокрема введення додаткових потужностей у консервних цехах та у рекреаційній індустрії, створює додатковий попит на продукцію рослинництва та тваринництва, що збільшує ємність місцевого аграрного ринку та сприяє зміцненню позицій особистих селянських господарств, насамперед, це стосується продукції органічного походження. Розбудова індустрії виробництва паливних деревних продуктів, яка охоплює виробництво брикетів на основі поєднання відходів лісогосподарського та сільськогосподарського виробництва, створить можливості для утилізації рослинних та тваринних відходів.

Взаємозалежність між сільським та лісовим господарством на основі диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів сприятиме розширеному відтворенню потенціалу сільської економіки через активізацію ділової активності, впровадження інноваційних технологій, організацію виробництва нових видів продукції. Тому диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів має розглядатися як магістральний напрям соціально-економічного піднесення сільських територій у лісозабезпечених районах, яке забезпечуватиметься шляхом зростання надходжень до місцевих бюджетів, підвищенням доходів домогосподарств, створенням нових робочих місць і зростанням самозайнятості місцевого населення. В умовах воєнного стану диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів також виступає необхідною умовою покращення енергетичного забезпечення потреб соціальної інфраструктури та сектору домогосподарств.

Висновки до розділу 1

1. Дослідження показали, що підвищення ефективності функціонування постійних лісокористувачів потребує диверсифікації напрямів діяльності з метою використання наявних резервів зростання рівня комплексності ведення лісового господарства, зменшення втрат лісосировини при здійсненні лісогосподарських заходів, результативнішого використання несировинних

корисностей лісу та введення додаткових потужностей в рекреаційному лісокористуванні. В умовах воєнного часу диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів є також необхідною передумовою зміцнення енергетичної самодостатності територій, котрі виступають основним ареалом концентрації деревних ресурсів.

2. Визначено, що основними видами діяльності постійних лісокористувачів виступають лісівництво, лісове господарство та надання послуг у лісовому господарстві. Лісівництво та лісове господарство охоплюють лісівництво, лісозаготівлі та діяльність, пов'язану з одержуванням продукції лісового господарства. Інституціональні трансформації у природно-ресурсному секторі сформували передумови для диверсифікації діяльності суб'єктів лісогосподарського виробництва (постійних лісокористувачів), що урізноманітнить форми та методи залучення складових лісоресурсного потенціалу у відтворювальний процес.

3. Встановлено, що диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів має базуватися на традиційних принципах невиснажливого та збалансованого лісокористування, але при цьому не зменшення площі експлуатаційних лісів. Виходячи з результатів аналізу обсягів виробництва лісопродукції, переробки деревини на власних цехах лісогосподарських підприємств, обсягів заготівлі лісопродукції суб'єктами підприємницької діяльності в розрізі обласних управлінь лісового та мисливського господарства, встановлено, що диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів має враховувати територіальну асиметрію рівнів забезпеченості лісосировинними ресурсами та техніко-технологічного рівня лісозаготівель і лісопереробки.

4. Обґрунтовано, що в спектрі інституціональних передумов диверсифікації постійних лісокористувачів в умовах воєнного часу необхідно виокремлювати передумови галузевого, децентралізаційного та загально-економічного характеру. Саме врахування перерахованих передумов має лежати в основі вибору інституціональних форм та методів регуляторного

впливу на диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів, що детермінуватиме методи та технології диверсифікаційних процесів.

5. Виявлено, що основними інституціональними передумовами диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів галузевого характеру виступають: імплементація пріоритетів інтеграції сільського та лісового господарства відповідно до Єдиної сільськогосподарської політики ЄС; приєднання до Європейського інституту лісу; укрупнення державних лісових господарств та корпоратизація лісового сектору (створення на базі державних лісових господарств ДП «Ліси України»); заборона вивозу необробленої деревини; цифрова трансформація всіх фаз лісопродуктового ланцюга.

6. Встановлено, що в умовах війни базовою складовою диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів має виступати розбудова інфраструктури утилізації деревних відходів з метою виробництва паливних деревних продуктів, що дасть змогу зміцнити енергетичну самодостатність територіальних громад багатолісних регіонів і зменшити потребу у традиційних видах палив. Також вагомою складовою формування біоенергетичного сегменту лісового господарства є налагодження вирощування лісових швидкоростучих культур енергетичного спрямування.

7. Доведено, що диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів є важливою складовою диверсифікації сільської економіки у лісозабезпечених районах. Диверсифікація лісогосподарського виробництва забезпечить посилення взаємозв'язку постійних лісокористувачів із суб'єктами сільськогосподарських та несільськогосподарських видів діяльності. Посилення такого взаємозв'язку дасть змогу забезпечити розширене відтворення потенціалу сільської економіки, що у підсумку сприятиме соціально-економічному піднесенню сільських територій.

РОЗДІЛ 2**АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПЕРЕДУМОВ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ
ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОСТІЙНИХ ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ В УКРАЇНІ****2.1. Основні тенденції ведення лісового господарства та переробки
деревини на лісогосподарських підприємствах**

Постійні лісокористувачі виробляють певний спектр видів продукції, робіт та послуг лісового господарства. Виходячи зі структури сировинної та несировинної складових лісоресурсного потенціалу, а також структури деревної та недеревної складових, можна говорити про наявність значних резервів щодо прискорення процесів диверсифікації виробничо-господарської діяльності філій ДП «Ліси України» та комунальних лісових господарств.

Важливою складовою виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів виступає виробництво лісопродукції. Значна кількість державних лісових господарств зберегла і розвинула матеріально-технічну базу власної лісопереробки, що дає їм можливість отримувати додаткові прибутки внаслідок виробництва продукції з високою доданою вартістю. У багатьох господарствах власна матеріально-технічна база лісопереробки фактично відсутня, що змушує постійних лісокористувачів, як правило, зорієнтуватися на продаж заготовленої деревини та використання недеревної сировини і корисних властивостей лісів.

У 2005–2020 роках спостерігаються позитивні тенденції в динаміці вартості реалізованої лісової продукції (табл. 2.1). Якщо у 2005 році лісогосподарські підприємства реалізовували продукції на суму 1747,9 млн грн, у 2008 році – 2903,9, у 2010 році – 3530,2, у 2015 році – 10176,9 млн грн, то у 2020 році на суму 12846,8 млн грн. В цілому у 2020 році, порівняно з 2005 роком, вартість реалізованої лісової продукції суб'єктами лісогосподарського підприємництва збільшилася у 7,3 раза, що зумовлено як зростанням цін на переважну більшість лісопродукції внаслідок протікання

інфляційно-девальваційних процесів та кон'юнктурних коливань на цільових ринках, так і збільшенням фізичних обсягів лісозаготівель.

Таблиця 2.1

**Основні показники ведення лісового господарства
в Україні у 2005–2020 рр.***

Показник	2005	2008	2010	2015	2020	абсолютне відхилення, +/-	відносне відхилення, %
Вартість реалізованої лісової продукції, млн грн	1747,9	2903,9	3530,2	10176,9	12846,8	11098,9	635,0
Заготівля ліквідної деревини, тис. куб. м, у т. ч.:	15244	15724	16146	19267,7	16773	1529	10,0
від рубок головного користування	6456	6997	7239	8391,8	6598,6	142,6	2,2
від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів	8788	8727	8907	10767,8	10046,3	1258,3	14,3
Площа рубок лісу, тис. га	464,7	425,3	402,2	399,3	382	-82,7	-17,8
головного користування	27,1	28,4	29,1	34,6	30,1	3	11,1
формування і оздоровлення лісів та інших заходів	437,6	396,9	373,1	363,1	348,6	-89	-20,3
Відтворення лісів, тис. га	58,6	80,2	70,1	60,4	44,8	-13,8	-23,5
садіння і висівання лісу	45,8	64,9	56,1	37,9	28	-17,8	-38,9
природне поновлення	12,8	15,3	14	20	14,5	1,7	13,3
Переведення у вкриті лісовою рослинністю площі, тис. га	26,5	44,6	54,8	60,8	57,9	31,4	118,5
Кількість лісових пожеж	4233	4042	3240	3813	2608	-1625	-38,4
Площа лісових земель пройдена пожежами, тис. га	2,3	5,5	3,7	14,7	75	72,7	3 160,9
Збитки, заподіяні лісовими пожежами, млн грн	3,5	58,8	26,7	20,2	19,1	15,6	445,7

Примітка. * Розраховано за даними Державної служби статистики України

Якщо у 2005 році лісогосподарськими підприємствами було заготовлено 15244 тис. куб. м ліквідної деревини, у 2008 році – 15724, у 2010 році – 16146,

у 2015 році – 19267,7, то у 2020 році – 16773 тис. куб. м. Тобто у 2020 році, порівняно з 2005 роком, обсяги заготівлі ліквідної деревини збільшилися на 1529 тис. куб. м. При такому збільшенні фізичних обсягів заготівлі ліквідної деревини в разі не введення мораторію на експорт необробленої деревини призвело б до ще більшого зростання вартості реалізованої лісової продукції.

Зростання обсягів заготівлі ліквідної деревини протягом 2005–2020 років відбувалося як в ході здійснення рубок головного користування, так і рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів. Зокрема у 2020 році, порівняно з 2005 роком, обсяг заготівлі ліквідної деревини від рубок головного користування збільшився на 142,6 тис. куб. м або на 2,2 %. Обсяги заготівлі ліквідної деревини від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів у 2020 році, порівняно з 2005 роком, збільшилися на 1258,3 тис. куб. м або на 14,3 %. Тобто обсяги заготівлі деревини від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів, порівняно з обсягами заготівлі від рубок головного користування, зростали більш прискореними темпами. Більше того, 2020 році, порівняно з 2005 роком, також зросла питома вага ліквідної деревини, заготовленої від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів, в загальних обсягах заготівлі ліквідної деревини.

Така ситуація зумовлена тим, що низька частка стиглих та пристигаючих деревостанів у віковій структурі лісового фонду об'єктивно зумовлює зниження масштабів рубок головного користування, що у підсумку призводить до скорочення обсягів заготівлі ліквідної деревини в рамках даної категорії рубок. Водночас здійснення рубок догляду набуло більших масштабів, що позитивним чином вплинуло на збільшення обсягів заготівлі ліквідної деревини. Виходячи із вікової структури лісового фонду у більшості адміністративних районах, де домінують молодняки, можна прогнозувати на короткострокову та середньострокову перспективу подальше домінування заготівель ліквідної деревини саме від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів.

Позитивним моментом лісозаготівель є те, що у 2005–2020 роках збільшення обсягів заготівлі ліквідної деревини відбувалося при загальному скороченні площі рубок лісу, що свідчить про підвищення рівня комплексності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, а також підвищення техніко-технологічного рівня лісозаготівель. Зокрема у 2020 році, порівняно з 2005 роком, площа рубок лісу скоротилася на 82,7 тис. га або на 17,8 %. Певним позитивним моментом слід вважати збільшення у 2020 році, порівняно з 2005 роком, на 3 тис. га площі рубок головного користування або на 11,1 %. Незважаючи на зростання обсягів заготівлі ліквідної деревини від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів у 2020 році, порівняно з 2005 роком, площа даної категорії рубок скоротилася на 89 тис. га або на 20,3 %.

У зв'язку із звуженням для постійних лісокористувачів інституціонального коридору зростання фінансових надходжень внаслідок введення з 2015 року мораторію на експорт необробленої деревини зменшилися можливості постійних лісокористувачів повноцінно здійснювати процеси лісовідтворення та лісовідновлення. Зокрема, якщо у 2005 році площа відтворення лісів становила 58,6 тис. га, у 2008 році – 80,2, у 2010 році – 70,1, у 2015 році – 60,4, то у 2020 році – 44,8 тис. га. Отже, у 2020 році, порівняно з 2005 роком, площа відтворення лісів зменшилася на 13,8 тис. га або на 23,5 %. Прискореними темпами здійснювалося скорочення площі садіння та висівання лісу. Зокрема у 2020 році, порівняно з 2005 роком, площа садіння та висівання лісу зменшилася на 17,8 тис. га або на 38,9 %.

В окремих регіонах обласні управління лісового та мисливського господарства, застосовуючи різноманітні форми фінансового забезпечення, зокрема за рахунок коштів місцевих бюджетів, модернізують лісові селекційно-насінніві комплекси, що дасть змогу створювати якісний садивний матеріал та інтенсифікувати відтворення лісів шляхом садіння саджанців. Щодо відтворення лісів через природне поновлення, то тут спостерігається обернена тенденція. Зокрема у 2020 році, порівняно з 2005 роком, відтворення лісів

шляхом природного поновлення збільшилося на 1,7 тис. га або на 13,3 %. Природне поновлення повною мірою відповідає тим вимогам, які ставлять міжнародні лісівничі організації та регламентуються глобальними конвенціями природоохоронного спрямування. Саме природне поновлення дає змогу зміцнювати стійкість лісових ландшафтів та нарощувати біорізноманіття лісів.

Причиною скорочення площі відтворення лісів за аналізований період стало зменшення величини виручки постійних лісокористувачів внаслідок введення мораторію на експорт необробленої деревини. Лісові господарства втратили можливість повноцінно фінансувати заходи з відтворення лісів. Це також значною мірою зумовлено зменшенням величини бюджетного фінансування потреб ведення лісового господарства. За таких умов особливого значення набуває забезпечення диверсифікації виробничо-господарської діяльності державних та комунальних лісогосподарських підприємств в частині налагодження виробництва нових видів продукції, робіт та послуг, запровадження нових методів та способів освоєння деревної та недеревної складової лісоресурсного потенціалу, а також використання несировинних корисностей лісів, виходу на нові ринки та встановлення контактів з ширшим колом контрагентів.

Позитивним моментом у веденні лісового господарства у 2005–2020 роках слід вважати збільшення переведення земель у вкриті лісовою рослинністю площі. Якщо у 2005 році даний показник становив 26,5 тис. га, у 2008 році – 44,6, у 2010 році – 54,8, у 2015 році – 60,8, то у 2020 році – 57,9 тис. га. В цілому у 2020 році, порівняно з 2005 роком, переведені землі у вкриті лісовою рослинністю площі збільшилися на 31,4 тис. га або на 118,5 %. Причиною такої позитивної динаміки є налагодження співпраці між постійними лісокористувачами, органами місцевого самоврядування та землепорядними організаціями. Збереження такої тенденції у майбутньому значною мірою залежить від поглиблення співпраці між постійними лісокористувачами та об'єднаними територіальними громадами, які згідно законодавства про дерегуляцію земельних відносин

отримали значний територіальний ресурс, який може бути використаний для розширення земель лісового фонду.

Однією з основних проблем невиснажливого та безперервного лісокористування та забезпечення науково обґрунтованого ведення лісового господарства є усунення вогнищ виникнення лісових пожеж. У 2005 році в цілому по Україні виникло 4233 пожежі, у 2008 році – 4042, у 2010 році – 3240, у 2015 році – 3813, а у 2020 році – 2608 пожеж. В цілому у 2020 році, порівняно з 2005 роком, загальна кількість пожеж знизилася на 1625 або на 38,4 %. Однак, таку динаміку не можна однозначно назвати позитивною з огляду на те, що збільшилася площа лісових земель, пройдена пожежами та величина збитків, ними заподіяних.

У 2013–2016 роках найбільші обсяги виробленої лісопродукції мали місце у лісових господарствах Волинського, Житомирського, Київського, Львівського, Рівненського, Чернігівського, Закарпатського, Івано-Франківського та Чернівецького обласних управлінь лісового та мисливського господарства (ОУЛМГ). Саме в цих областях має місце найбільш потужний лісоресурсний потенціал, що створює об'єктивні передумови для нарощення обсягів виробництва лісопродукції. Найбільші обсяги переданої на переробку у власні цехи лісопродукції також, як правило, спостерігаються на лісогосподарських підприємствах перерахованих управлінь.

За період 2013–2016 року в цілому по лісових господарствах підпорядкованих Державному агентству лісових ресурсів України, спостерігалось збільшення обсягів виробленої лісопродукції. Якщо у 2013 році ці підприємства виробляли лісопродукції в обсязі 14376,3 тис. куб. м, у 2014 – 15464,2, у 2015 – 15616,7, то у 2016 – 16419,8 тис. куб. м.

За аналізований період також спостерігається зростання вартості переданої на переробку у власні цехи лісопродукції. В цілому по Україні обсяг переданої на переробку у власні цехи лісопродукції становив у 2013 році 1343,2 тис. куб. м, у 2014 – 1316,9, у 2015 – 1446,4, у 2016 – 1644,8 тис. куб. м. Відповідно питома вага переданої на переробку у власні цехи лісопродукції

в цілому по Україні в загальному обсязі виробленої лісопродукції складала у 2013 році 9,3 %, у 2014 – 8,5, у 2015 – 9,26, а у 2016 – 10 % (Додаток А).

У 2013 році питома вага переданої на переробку у власні цехи лісопродукції в загальному обсязі виробленої продукції становила на підприємствах Волинського ОУЛМГ 29,4 %, Житомирського ОУЛМГ – 14,7, Львівського ОУЛМГ – 14,4, Рівненського ОУЛМГ – 4,1, Чернігівського ОУЛМГ – 13,2, Чернівецького ОУЛМГ – 8,8 % (Додаток Б).

У 2016 році питома вага переданої на переробку у власні цехи лісопродукції в загальному обсязі виробленої лісопродукції становила у лісових господарствах Волинського ОУЛМГ – 27,7 %, Житомирського ОУЛМГ – 16,5, Львівського ОУЛМГ – 17,6, Рівненського ОУЛМГ – 5,5, Чернігівського ОУЛМГ – 12,7, Чернівецького ОУЛМГ – 14,3 % (Додаток В). Питома вага переданої на переробку у власні цехи лісопродукції в загальному обсязі виробленої продукції у 2016 році у лісових господарствах Закарпатського ОУЛМГ становила 1,5 %, у лісових господарствах Івано-Франківського ОУЛМГ – 2,6 %.

В розрізі регіонів України спостерігається значний варіаційний розмах вартості одного кубометра переданої деревини на переробку у власні цехи. Так, у 2013 році середня вартість 1 куб. м. переданої деревини на переробку у власні цехи становила на лісогосподарських підприємствах Вінницького ОУЛМГ 251 грн, Волинського ОУЛМГ – 217, Кіровоградського ОУЛМГ – 389, Хмельницького ОУЛМГ – 358, Черкаського ОУЛМГ – 323, Закарпатського ОУЛМГ – 256, Чернівецького ОУЛМГ – 310 грн. Значна варіація в рівнях вартості 1 куб. м переданої деревини на переробку у власні цехи визначається питомою вагою твердих порід в породній структурі заготовленої деревини.

Виходячи з того, що в структурі основних лісоутворюючих порід лісових господарств Кіровоградського, Хмельницького та Черкаського ОУЛМГ домінують тверді породи, найвища вартість переданої деревини на переробку у власні цехи спостерігається саме в цих регіонах. У 2013 році найбільша питома вага переданої на переробку у власні цехи лісопродукції в загальному

обсязі заготовленої лісопродукції спостерігалася на підприємствах Волинського ОУЛМГ (29,4 %), Житомирського ОУЛМГ (14,7 %), Запорізького ОУЛМГ (52,7 %), Львівського ОУЛМГ (14,4 %), Сумського ОУЛМГ (13,7 %), Чернігівського ОУЛМГ (13,2 %).

У 2016 році найбільша вартість 1 куб. м переданої деревини на переробку у власні цехи спостерігалася на підприємствах Вінницького ОУЛМГ (692 грн), Волинського ОУЛМГ (477 грн), Кіровоградського ОУЛМГ (660 грн), Хмельницького ОУЛМГ (693 грн), Черкаського ОУЛМГ (996 грн), Чернівецького ОУЛМГ (615 грн). У 2016 році найбільша питома вага переданої на переробку у власні цехи лісопродукції в загальному обсязі заготовленої лісопродукції мала місце на підприємствах Волинського ОУЛМГ (27,8 %), Житомирського ОУЛМГ (16,5 %), Львівського ОУЛМГ (17,6 %), Сумського ОУЛМГ (15,6 %), Чернігівського ОУЛМГ (12,7 %) та Чернівецького ОУЛМГ (14,3 %).

Лісозаготівельна база багатьох лісових господарств не забезпечує наявних потреб у здійсненні комплексу лісогосподарських заходів, що сформувало потребу залучення суб'єктів підприємницької діяльності до заготівлі деревини та здійснення окремих лісогосподарських заходів. В цілому по Україні у 2013 році обсяг заготовленої лісопродукції суб'єктами підприємницької діяльності становив 10269,1 тис. куб. м, у 2014 році – 10894,9, у 2015 – 10130, у 2016 – 11257,8 тис. куб. м. Відповідно питома вага заготовленої лісопродукції суб'єктами підприємницької діяльності в загальному обсязі заготовленої лісопродукції в цілому на підприємствах, підпорядкованих Державному агентству лісових ресурсів України, склала у 2013 році 71,4 %, у 2014 році – 70,5, у 2015 році – 64,8, у 2016 – 68,6 % (Додаток Д).

У 2013 році найбільші обсяги заготовленої лісопродукції суб'єктами підприємницької діяльності мали місце на лісогосподарських підприємствах Волинського ОУЛМГ (745 тис. куб. м), Житомирського ОУЛМГ (1833 тис. куб. м), Київського ОУЛМГ (1060 тис. куб. м), Львівського ОУЛМГ

(607 тис. куб. м), Рівненського ОУЛМГ (1237 тис. куб. м), Чернігівського ОУЛМГ (625 тис. куб. м), Закарпатського ОУЛМГ (690 тис. куб. м), Івано-Франківського ОУЛМГ (574 тис. куб. м). Найвища питома вага заготовленої лісопродукції суб'єктами підприємницької діяльності в загальному обсязі заготовленої лісопродукції у 2013 році спостерігається на підприємствах Вінницького ОУЛМГ (83,5 %), Волинського ОУЛМГ (91 %), Житомирського ОУЛМГ (81,9 %), Київського ОУЛМГ (92,8 %), Кіровоградського ОУЛМГ (96,4 %), Рівненського ОУЛМГ (85,6 %), Харківського ОУЛМГ (88,8 %).

Найбільші обсяги заготовленої лісопродукції суб'єктами підприємницької діяльності у 2016 році спостерігалися у лісових господарствах Волинського ОУЛМГ (623 тис. куб. м), Житомирського ОУЛМГ (2253 тис. куб. м), Київського ОУЛМГ (1313 тис. куб. м), Рівненського ОУЛМГ (1359 тис. куб. м), Чернігівського ОУЛМГ (787 тис. куб. м), Закарпатського ОУЛМГ (802 тис. куб. м). Найвища питома вага заготовленої продукції суб'єктами підприємницької діяльності в загальному обсязі заготовленої лісопродукції у 2016 році мала місце на лісогосподарських підприємствах Вінницького ОУЛМГ (79 %), Житомирського ОУЛМГ (85,6 %), Київського ОУЛМГ (93,7 %), Кіровоградського ОУЛМГ (89,8 %), Рівненського ОУЛМГ (85,2 %), Харківського ОУЛМГ (87,6 %), Черкаського ОУЛМГ (78,8 %), Чернігівського ОУЛМГ (70,7 %).

Найбільші обсяги заготовленої лісопродукції суб'єктами підприємницької діяльності у 2016 році спостерігалися у лісових господарствах Волинського ОУЛМГ (623 тис. куб. м), Житомирського ОУЛМГ (2253 тис. куб. м), Київського ОУЛМГ (1313 тис. куб. м), Рівненського ОУЛМГ (1359 тис. куб. м), Чернігівського ОУЛМГ (787 тис. куб. м.), Закарпатського ОУЛМГ (802 тис. куб. м.). Найвища питома вага заготовленої продукції суб'єктами підприємницької діяльності в загальному обсязі заготовленої лісопродукції у 2016 році мала місце на лісогосподарських підприємствах Вінницького ОУЛМГ (79 %), Житомирського ОУЛМГ (85,6 %), Київського ОУЛМГ (93,7 %), Кіровоградського ОУЛМГ (89,8 %), Рівненського ОУЛМГ

(85,2 %), Харківського ОУЛМГ (87,6 %), Черкаського ОУЛМГ (78,8 %), Чернігівського ОУЛМГ (70,7 %).

2.2. Аналіз фінансових передумов диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів

Доцільність інституціоналізації додаткових видів виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, а також їх вихід на нові ринки збуту продуктів, робіт та послуг пояснюється також необхідністю накопичення фінансових ресурсів для розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу. Це пов'язано з недостатністю бюджетного фінансування потреб ведення лісового господарства і прискорення процесів лісовідновлення та залісення.

За період 2011–2021 років спостерігається в цілому скорочення видатків публічних бюджетів на Державне агентство лісових ресурсів України, що не забезпечує належних масштабів здійснення лісогосподарських заходів для забезпечення науково обґрунтованого ведення лісового господарства (рис. 2.1). Як правило видатки публічних бюджетів на Державне агентство лісових ресурсів України здійснювалося із загального бюджету, лише у 2019 році, порівняно з 2018 роком, значно зросли видатки із спеціального фонду – фонду розвитку лісового господарства. У 2011 році обсяг видатків загального фонду публічних бюджетів на Державне агентство лісових ресурсів України становив 723,7 млн грн, у 2012 році – 623,8, у 2013 році – 608,9, у 2016 році – 120,5, у 2018 році – 274,9, у 2019 році – 285,2, у 2020 році – 373,1, за 9 місяців 2021 року – 222,2 млн грн. В цілому у 2021 році, порівняно з 2011 роком, обсяги видатків загального фонду публічних бюджетів на Державне агентство лісових ресурсів України зменшилося більш як у 3 рази, що негативним чином вплинуло на якість та своєчасність здійснення комплексу лісогосподарських заходів та лісоохоронних робіт.

Позитивним моментом, як вже зазначалося, є поступове зростання видатків спеціального фонду публічних бюджетів на Державне агентство

лісових ресурсів України. Якщо у 2011 році вони становили 47,7 млн грн, у 2012 році – 26,1, у 2013 році – 35,6, у 2016 році – 25,2, у 2018 році – 43,6, у 2019 році – 267,6, у 2020 році – 272,5, за 9 місяців 2021 року – 215,8 млн грн. Тобто у 2021 році, порівняно з 2011 роком, видатки зі спеціального фонду публічних бюджетів на потреби Державне агентство лісових ресурсів України збільшилися більш, ніж у 4 разів. Водночас, незважаючи на таку позитивну динаміку, обсяги бюджетного фінансування не покривають навіть мінімальної потреби.

Рис. 2.1. Видатки Зведеного бюджету України на Державне агентство лісових ресурсів України у 2011–2021 роках*

Примітка. *Розраховано за даними Державної казначейської служби України

Необхідно зазначити, що зменшення в цілому обсягів бюджетного фінансування потреб Державного агентства лісових ресурсів України відбувалося на фоні зростання площі рубок лісу та лісогосподарських заходів. Якщо у 2011 році площа рубок лісу та лісогосподарських заходів становила

421,8 тис. га, у 2012 році – 417,0, у 2014 році – 382,5, у 2015 році – 399,3, у 2016 році – 386,4, у 2018 році – 445,5, то у 2019 році – 436,8 тис. га. Тобто, збільшуючи масштаби рубок лісу та лісогосподарських заходів на фоні скорочення бюджетних видатків на потреби лісового господарства, постійні лісокористувачі змушені вводити додаткові потужності, що дадуть змогу нарощувати обсяги виробництва, насамперед, через налагодження виробництва продукції, робіт та послуг з високою доданою вартістю. Тобто необхідність фінансування рубок лісу і лісогосподарських та лісоохоронних заходів фактично виступає однією з основних детермінантів диверсифікації виробничо-господарської діяльності, насамперед, вертикальної диверсифікації, яка найбільшою мірою базується на традиційних видах діяльності постійних лісокористувачів та традиційній номенклатурі продуктів, робіт та послуг, що продукуються суб'єктами лісогосподарського підприємництва.

Водночас, не всі видатки публічних бюджетів спрямовуються на потреби лісового та мисливського господарства, зокрема лісовідновлення та заліснення. Якщо у 2011–2015 роках питома вага видатків на ведення лісового та мисливського господарства в загальних видатках на Державне агентство лісових ресурсів України коливалася в інтервалі 63,4–91,6 %. У 2016–2019 роках аналогічний показник становив 45,4–73,8 %. Зокрема у 2015–2017 роках обсяги фінансування потреб ведення лісового та мисливського господарств зменшилися в рази, порівняно з 2011–2015 роками. Така ситуація вимагає створення інституціональних умов для збільшення надходжень фінансових ресурсів у сферу лісового господарства, щоб забезпечувати розширене лісовідтворення та заліснення і поступово нарощувати приріст деревної маси, а також рівень лісистості.

В умовах введення мораторію на експорт необробленої деревини та скорочення бюджетного фінансування потреб лісовідтворення та лісовідновлення запорукою забезпечення науково обґрунтованого ведення лісового господарства виступає нарощення обсягів власних коштів лісогосподарських підприємств, які спрямовуються на ведення лісового

господарства. Водночас збільшення обсягів власних коштів залежить від диверсифікації виробничо-господарської діяльності, тобто розширення номенклатури продукції, робіт та послуг, освоєння нових ринків, застосування сучасних методів і технологій господарського освоєння деревної та недеревної складових лісоресурсного потенціалу, налагодження зв'язків з контрагентами з інших країн та інших регіонів.

За період 2013–2021 років спостерігається постійне зростання суми власних коштів лісогосподарських підприємств в цілому по Україні, які було спрямовано на потреби ведення лісового господарства (табл. 2.2). Якщо у 2013 році сума власних коштів лісогосподарських підприємств, які було спрямовано на ведення лісового господарства, в цілому по Україні становила 1,8 млрд грн, у 2014 році – 2,2, у 2015 році – 3,2, у 2016 році – 4,3, у 2017 році – 4,8, у 2018 році – 6,25, то у 2019 році – 6,27 млрд грн.

Тобто у 2019 році, порівняно з 2013 роком, сума власних коштів лісогосподарських підприємств, що було спрямовано на потреби лісового господарства, в цілому по Україні збільшилася на 4,5 млрд грн або у 3,5 раза. Необхідно зазначити, що зростання суми власних коштів, які спрямовані на названі потреби, мало місце у 2019 році, порівняно з 2013 роком. Більше того, використання власних коштів лісогосподарських підприємств на потреби лісового господарства збільшилося по обласних управліннях лісового та мисливського господарства усіх природно-кліматичних зон України.

Зокрема у 2019 році, порівняно з 2013 роком, сума власних коштів лісогосподарських підприємств (підпорядкованих Державному агентству лісових ресурсів України), спрямованих на ведення лісового господарства, збільшилася по Волинському ОУЛМГ на 271 млн грн, по Житомирському ОУЛМГ – на 460,7, по Рівненському ОУЛМГ – на 429,6, по Чернігівському ОУЛМГ – на 179,6 млн грн.

Таблиця 2.2

**Власні кошти лісогосподарських підприємств Державного агентства лісових ресурсів України,
спрямовані на ведення лісового господарства у 2013–2021 рр., млн грн***

Управління	2013	2014	2015	2018	2019	2020	2021	абсолютне відхилення 2021/2013	відносне відхилення 2021/2013
Полісся									
Волинське	96,9	115,3	160,2	389,2	367,9	307,6	417,4	320,5	4,3
Житомирське	192,9	241,3	346,5	698,0	653,6	693,6	1135,2	942,3	5,9
Рівненське	204,1	266,0	360,6	605,8	633,7	650,6	1007,4	803,3	4,9
Чернігівське	82,2	101,5	138,7	277,3	261,8	231,6	372,0	289,8	4,5
Лісостеп									
Вінницьке	73,4	90,9	165,5	344,0	322,9	292,5	452,3	378,9	6,2
Київське	125,1	145,1	245,4	523,3	510,3	456,8	761,5	636,4	6,1
Полтавське	68,3	93,9	144,7	204,3	203,4	214,7	302,8	234,5	4,4
Сумське	91,8	95,2	138,1	311,1	284,5	296,1	454,2	362,4	4,9
Тернопільське	24,9	26,2	53,1	92,1	89,2	63,5	106,3	81,4	4,3
Харківське	78,3	84,3	115,7	240,2	320,6	244,5	353,0	274,7	4,5
Хмельницьке	55,2	65,6	132,7	288,8	277,7	270,6	464,5	409,3	8,4
Черкаське	77,8	102,7	139,3	314,3	317,1	334,4	528,0	450,2	6,8
Степ									
Дніпропетровське	9,8	16,3	20,9	40,1	42,2	44,4	57,7	47,9	5,9
Донецьке	15,2	10,3	19,2	29,2	27,9	25,6	31,2	16,0	2,1
Запорізьке	9,1	8,9	13,5	16,8	19,3	22,0	26,2	17,1	2,9
Кіровоградське	42,9	51,3	82,3	171,5	182,0	199,8	244,0	201,1	5,7
Луганське	38,6	27,2	36,8	75,6	75,5	84,8	143,3	104,7	3,7
Миколаївське	9,9	10,6	13,4	20,2	23,1	21,4	28,4	18,5	2,9
Одеське	17,7	21,3	29,2	46,6	40,7	27,5	44,7	27,0	2,5
Херсонське	18,6	19,2	17,7	31,9	28,5	32,7	41,5	22,9	2,2
Карпати									
Закарпатське	176,2	249,4	344,5	555,2	564,3	528,9	678,4	502,2	3,8
Ів-Франківське	125,3	150,6	218,7	370,7	390,3	411,4	540,0	414,7	4,3
Львівське	92,4	126,6	170,7	317,4	339,2	299,9	559,8	467,4	6,1
Чернівецьке	60,9	102,6	113,5	164,6	149,0	138,7	192,7	131,8	3,2
Україна	1801,2	2222,3	3220,9	6257,1	6274,9	163,3	9149,5	7348,3	5,1

Примітка. *розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

Державні лісові господарства у зоні Полісся відіграють вагомую роль у розвитку регіонального господарського комплексу та створюють левову частку робочих місць в даному економічному районі. Вказане зростання суми власних коштів державних лісогосподарських підприємств Полісся, які спрямовувалися на ведення лісового господарства, дасть можливість у середньостроковій та довгостроковій перспективі наростити лісоресурсний потенціал і підвищити його вагомість у соціально-економічному піднесенні поліських адміністративних районів.

Водночас зростання суми використання власних коштів на ведення лісового господарства має супроводжуватися диверсифікацією виробничо-господарської діяльності, що дасть можливість залучати у відтворювальний процес не лише сировинну складову лісоресурсного потенціалу, але й несировинні корисності лісу. За таких умов сформується додаткові передумови для зростання прибуткових надходжень і відповідно збільшаться можливості інвестування проєктів модернізації та реконструкції основних засобів лісогосподарського та деревообробного виробництва. Більше того, саме диверсифікація виробничо-господарської діяльності і є одним з основних чинників нарощення суми власних коштів постійних лісокористувачів, які будуть спрямовані на розширення площі земель лісового фонду та формування сучасної виробничо-технічної бази лісовідтворення та лісовідновлення.

Значними також є суми зростання власних коштів державних лісових господарств, які спрямовуються на ведення лісового господарства, у регіонах Карпатського економічного району у 2019 році, порівняно з 2013 роком. Зокрема сума авансованих у ведення лісового господарства власних коштів державних лісогосподарських підприємств зросла по Закарпатському ОУЛМГ на 388,1 млн грн, по Івано-Франківському ОУЛМГ – на 265,0, по Львівському ОУЛМГ – на 246,8, по Чернівецькому ОУЛМГ – на 88,2. У даному економічному районі лісове господарства виступає базовою ланкою місцевого господарства, забезпечуючи переробні ланки лісового сектору сировиною

для виробництва дерев'яної продукції з високою доданою вартістю. Завдяки значній ресурсній базі суб'єкти лісогосподарського підприємництва у Карпатському економічному районі можуть на порядок прискорити темпи соціально-економічного піднесення гірських територій як через налагодження поглибленої переробки деревини, так і підвищення рівня комплексності використання сукупного лісоресурсного потенціалу.

У зоні Лісостепу, порівняно з Карпатським та Поліським економічними районами, немає таких значних обсягів рубок і відповідно обсягів заготівлі ділової та паливної деревини, але завдяки високій частці твердих порід у породній структурі лісового фонду лісове господарство в даній природно-кліматичній зоні також виступає структуроутворюючою ланкою господарського комплексу. У 2019 році, порівняно з 2013 роком, сума власних коштів, спрямованих на ведення лісового господарства, по підприємствах Вінницького ОУЛМГ збільшилася у 4,4 раза, по підприємствах Київського ОУЛМГ – у 4,1 раза, по підприємствах Полтавського ОУЛМГ – у 3,0 рази, по підприємствах Тернопільського ОУЛМГ – у 3,6 раза, по підприємствах Харківського ОУЛМГ – у 4,1 раза, по підприємствах Хмельницького ОУЛМГ – у 5,0 разів, по підприємствах Черкаського ОУЛМГ – у 4,1 раза.

Державні лісові господарства Лісостепу відзначаються високим рівнем збалансованості та демонструють, порівняно з іншими регіонами, високий рівень рентабельності. Відсутність на більшості підприємств затратних переробних підрозділів підвищує їх фінансову стійкість та платоспроможність, а також дає можливість покращувати соціальний пакет для співробітників. Водночас державні лісогосподарські підприємства мають можливість відмовитися від переробки задля збільшення вливань безпосередньо у лісове господарство завдяки високій частці, порівняно з іншими регіонами, стиглих деревостанів у віковій структурі лісового фонду. Державні лісогосподарські підприємства Лісостепу прискореними темпами здійснюють імплементацію передових іноземних практик невиснажливого та збалансованого ведення лісового господарства, що дає їм можливість максимально ефективно використовувати деревну та недеревну сировину.

Специфічними особливостями функціонування державних лісових господарств Степу є те, що вони не здатні самостійно забезпечувати безперебійну роботу без централізованого фінансування, яке забезпечується за рахунок переливу асигнувань із лісозабезпечених регіонів у малолісні регіони. Певний час суб'єкти лісогосподарського підприємництва лісозабезпечених регіонів достатньо суттєво допомагали постійним лісокористувачам Степової зони, що давало можливість забезпечувати критично необхідний рівень фінансування лісогосподарських заходів та виплачувати заробітну плату працівникам лісової охорони та управлінського апарату постійних лісокористувачів. Це дало можливість у 2019 році, порівняно з 2013 роком, забезпечити зростання власних коштів лісогосподарських підприємств, які спрямовуються у ведення лісового господарства, в більшості областей Степу, крім Миколаївської області.

Зокрема, сума фінансування потреб ведення лісового господарства за рахунок власних коштів лісогосподарських підприємств у 2019 році, порівняно з 2013 роком, збільшилася по Дніпропетровському ОУЛМГ на 32,5 млн грн, по Донецькому ОУЛМГ – на 12,7 млн грн, по Запорізькому ОУЛМГ – на 10,2 млн грн, по Кіровоградському ОУЛМГ – на 139,1 млн грн, по Одеському ОУЛМГ – на 30,8 млн грн, по Херсонському ОУЛМГ – на 10,8 млн грн. Державні лісогосподарські підприємства Кіровоградського ОУЛМГ демонструють позитивну динаміку за більшістю показників і відповідно забезпечили суттєве зростання суми власних коштів у 2019 році, порівняно з 2013 роком, які було спрямовано для потреб ведення лісового господарства.

Незважаючи на комплекс проблем, з якими стикаються постійні лісокористувачі, вони демонструють високий рівень ефективності виробничо-господарської діяльності у зв'язку з результативним менеджментом, який функціонує на більшості підприємств, підпорядкованих Державному агентству лісових ресурсів України. За період 2013–2019 років, навіть за умови посилення політичної нестабільності і відповідно загострення кризових явищ

в економіці, державні лісогосподарські підприємства в цілому по Україні демонструють зростання величини чистого доходу від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства (табл. 2.3). Зокрема у 2013 році величина чистого доходу від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства в цілому по Державному агентству лісових ресурсів України становила 5,5 млрд грн, у 2014 році – 7,1, у 2015 році – 10,3, у 2016 році – 12,4, у 2017 році – 13,7, у 2018 році – 16,8, у 2019 році – 15,2 млрд грн.

У 2019 році, порівняно з 2013 роком, державні лісогосподарські підприємства в цілому по Державному агентству лісових ресурсів України отримали чистого доходу від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства більше на 9,7 млрд грн або у 2,7 раза. Найбільший приріст чистого доходу від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства у 2019 році, порівняно з 2013 роком, було отримано підприємствами Житомирського ОУЛМГ (1,2 млрд грн), Рівненського ОУЛМГ (0,89 млрд грн), Волинського ОУЛМГ (0,77 млрд грн), Київського ОУЛМГ (0,69 млрд грн), Сумського ОУЛМГ (0,66 млрд грн), Закарпатського ОУЛМГ (0,6 млрд грн), Львівського ОУЛМГ (0,59 млрд грн).

Прикметною рисою комерційної діяльності державних лісогосподарських підприємств є те, що у 2019 році, порівняно з 2018 роком, по більшості ОУЛМГ спостерігається зменшення чистого доходу від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства. Це сталося внаслідок посилення зарегульованості ринку деревини, а також внаслідок завищених очікувань підприємницького сектору щодо зміни політичного клімату в країні.

Значний приріст чистого доходу від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства також спостерігається по більшості ОУЛМГ, що зумовлено далекоглядною політикою керівників обласних управлінь лісового та мисливського господарства, а також керівників державних лісогосподарських підприємств в частині реалізації найбільш ліквідної продукції та підвищення рівня комплексності використання лісоресурсного потенціалу.

**Чистий дохід Державного агентства лісових ресурсів України від реалізації продукції,
робіт і послуг лісового господарства у 2013–2021 рр., млн грн***

Управління	2013	2014	2015	2018	2019	2020	2021	абсолютне відхилення 2021/2013	відносне відхилення 2021/2013
Полісся									
Волинське	299,2	478,7	699,9	1252,5	1073,4	993,4	1570,3	1271,1	5,2
Житомирське	929,3	1185,0	1613,6	2481,7	2144,9	2080,5	3367,0	2437,7	3,6
Рівненське	651,7	806,5	1157,9	1732,0	1550,6	1494,5	2343,0	1691,3	3,6
Чернігівське	361,5	477,2	673,3	1054,1	939,3	966,8	1647,0	1285,5	4,6
Лісостеп									
Вінницьке	194,6	256,3	424,2	734,2	657,0	595,4	893,0	698,4	4,6
Київське	417,9	556,2	872,3	1359,6	1113,8	1053,7	1837,0	1419,1	4,4
Полтавське	128,3	171,2	249,9	347,6	315,0	336,2	498,0	369,7	3,9
Сумське	351,7	432,6	623,3	1057,1	1018,0	1033,4	1532,0	1180,3	4,4
Тернопільське	86,9	113,6	179,4	247,7	243,4	208,0	321,0	234,1	3,7
Харківське	114,2	115,3	161,5	376,8	485,1	366,3	513,1	398,9	4,5
Хмельницьке	206,8	272,9	437,2	801,0	726,0	697,0	1114,7	907,9	5,4
Черкаське	239,8	294,5	460,6	830,8	770,0	748,3	1271,4	1031,6	5,3
Степ									
Дніпропетровське	10,2	16,9	25,4	44,4	47,1	45,5	59,9	49,7	5,9
Донецьке	19,0	11,3	28,2	34,8	38,8	35,7	41,5	22,5	2,2
Запорізьке	11,8	12,3	17,6	34,9	30,4	31,3	34,9	23,1	3,0
Кіровоградське	76,1	94,2	153,1	272,1	282,6	283,9	359,3	283,2	4,7
Луганське	59,0	37,6	50,7	104,0	101,4	104,2	208,7	149,7	3,5
Миколаївське	11,5	11,3	14,7	30,9	27,8	24,3	33,0	21,5	2,9
Одеське	23,4	26,2	35,7	56,3	49,4	35,5	53,8	30,4	2,3
Херсонське	27,1	23,1	22,0	44,4	33,7	35,5	44,5	17,4	1,6
Карпати									
Закарпатське	358,3	466,4	616,8	1096,1	967,0	850,1	1111,0	752,7	3,1
Ів-Франківське	328,6	412,6	576,0	845,2	830,2	700,4	1061,0	732,4	3,2
Львівське	373,4	502,7	730,5	1111,3	969,3	907,3	1740,0	1366,6	4,7
Чернівецьке	241,5	364,2	471,4	677,0	588,3	593,0	776,0	534,5	3,2
Україна	5541,0	7138,6	10295,2	16833,9	15231,0	14462,0	22799,0	17258,0	4,1

Примітка. * Розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

Зокрема, чистий дохід від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства у 2019 році, порівняно з 2013 роком, збільшився по підприємствах Вінницького ОУЛМГ – у 3,4 раза, Хмельницького ОУЛМГ – у 3,5 раза, Харківського ОУЛМГ – у 4,2 раза, Дніпропетровського ОУЛМГ – у 4,6 раза.

Закономірним є значний приріст чистого доходу від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства на підприємствах багатолісних регіонів, а також регіонів, де забезпечується високий рівень результативності залучення у господарський обіг не лише сировинної складової лісоресурсного потенціалу, а також несировинних корисностей лісу. Приріст чистого доходу від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства в розрізі ОУЛМГ був би ще більшим, якби держава не вводила б такої дискримінаційної норми щодо державних лісгосподарських підприємств як мораторій на експорт лісу-кругляка.

Незважаючи на те, що в розрізі управлінь лісового та мисливського господарства у 2021 році, порівняно з 2013 роком, спостерігалось кількарразове зростання суми чистого доходу, мають місце прикметні риси в сумі сплачених податків на прибуток та дивідендів, особливо господарствами найбільш лісозабезпечених регіонів України. У 2021 році найбільші суми податку на прибуток сплатили державні лісові господарства Вінницького ОУЛМГ (28,8 млн грн), Волинського ОУЛМГ (37,6 млн грн), Житомирського (30,2 млн грн), Київського ОУЛМГ (29,3 млн грн), Рівненського ОУЛМГ (41,3 млн грн), Хмельницького ОУЛМГ (29,3 млн грн), Черкаського (64,1 млн грн), Чернігівського ОУЛМГ (30,3 млн грн) (рис. 2.1). Відповідно господарства названих управлінь сплатили у 2021 році й найбільшу суму дивідендів. На величину сплати податку на прибуток та дивідендів справили як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. До об'єктивних чинників слід віднести наявність високої питомої ваги у породній структурі лісового фонду твердих порід деревини, високу частку стиглих деревостанів у віковій структурі лісового фонду, значні обсяги заготівлі деревини.

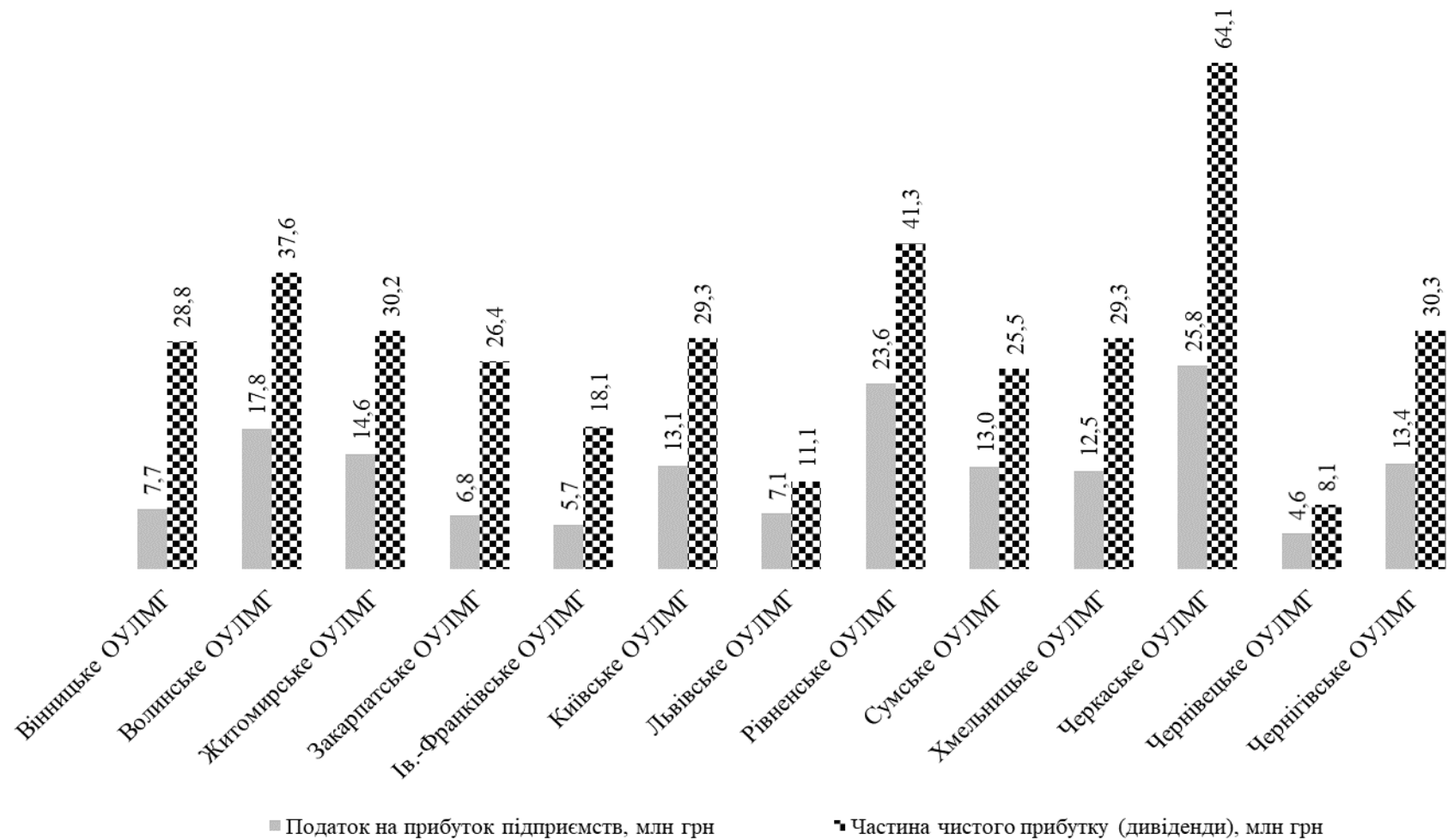

Рис. 2.1. Величина податку на прибуток та дивідендів, сплачених господарствами найбільш лісозабезпечених регіонів України до Державного бюджету України у 2021 році*

Примітка. * Розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

Суб'єктивними чинниками виступають ефективність роботи вищої ланки менеджменту підприємств лісового господарства та кон'юнктура на ринках необробленої деревини. Вагомий вплив на зростання ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів у 2021 році, порівняно з попередніми роками, справило підвищення цін на деревину, що дало можливість лісогосподарському сегменту лісового сектору сформулювати передумови для диверсифікації діяльності за рахунок більш комплексного використання лісоресурсного потенціалу.

2.3. Узагальнююча оцінка ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в контексті її диверсифікації

В умовах поглиблення децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування соціально-економічне піднесення поліських адміністративних районів безпосередньо пов'язане з підвищенням ефективності виробничо-господарської діяльності лісових господарств, що вимагає диверсифікації їх діяльності через розширення номенклатури та асортименту продукції, робіт та послуг лісового господарства, введення додаткових потужностей переробки деревини, комплексного використання деревних відходів та розбудови індустрії рекреаційного природокористування та розвитку мисливського господарства.

Рівненська область відноситься до найбільш лісозабезпечених регіонів України, що робить лісове господарство базовою ланкою розвитку господарського комплексу даного регіону в цілому. Значною мірою посилення впливу лісових господарств на соціально-економічний розвиток Рівненської області, особливо адміністративних районів поліської зони, залежить від диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів за рахунок розширення номенклатури виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг лісового господарства, розбудови індустрії рекреаційного лісокористування та мисливського господарства, поглиблення переробки деревини на базі лісогосподарських підприємств, підвищення рівня

комплексності використання другорядних лісових матеріалів та деревних відходів.

Можливості диверсифікації виробничо-господарської діяльності державних лісових господарств (філій ДП «Ліси України») Рівненської області пов'язані з нарощенням обсягів реінвестування прибуткових надходжень у модернізацію основного капіталу власне лісового господарства та переробних підрозділів лісових господарств, введення додаткових потужностей з виробництва деревних паливних ресурсів на основі використання лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва.

У 2013–2021 роках державні лісові господарства Рівненської області демонстрували позитивну динаміку фінансових показників, що було зумовлено як реальним підвищенням ефективності розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, сприятливими для суб'єктів лісогосподарського підприємництва коливаннями кон'юнктури на ринку деревини, так і інфляційно-девальваційними процесами (табл. 2.4).

Зокрема, у 2021 році, порівняно з 2013 роком, обсяг реалізації продукції, робіт та послуг лісового господарства збільшився на 2343,6 млн грн або у 3,6 раза, що зумовлено стрибком цін на деревину у 2021 році у зв'язку з послабленням карантинних обмежень, що були введені у 2020 році. Вагомий вплив цінового чинника на динаміку обсягу реалізації продукції, робіт та послуг лісового господарства підтверджується збільшенням ціни реалізації знеособленого 1 куб. м заготовленої деревини. Зокрема у 2021 році, порівняно з 2013 роком, даний показник збільшився на 919,4 грн або у 3 рази. Високий рівень ефективності діяльності лісових господарств Рівненської області підтверджується також прискореними темпами зростання у 2021 році, порівняно з 2013 роком, величини чистого прибутку (зростання склало 67,9 млн грн або у 6,3 раза).

Квінтесенцією розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу лісового господарства Рівненщини є також нарощення обсягів коштів, котрі спрямовуються на ведення лісового господарства. Зокрема,

у 2021 році, порівняно з 2013 роком, сума коштів, спрямованих на ведення лісового господарства, зросла на 790,6 млн грн або в 4,6 раза.

Таблиця 2.4

**Основні фінансово-економічні показники
та показники ведення лісового господарства в секторі лісових господарств
Рівненської області у 2013–2021 рр.***

Показник	2013	2014	2017	2020	2021	абсолютне відхилення (2021/2013), +/-	відносне відхилення (2021/2013), %
Обсяг реалізації продукції, робіт та послуг лісового господарства, млн грн	651,7	806,5	1385,9	1494,5	2343,6	1691,9	3,6 раза
Ціна знеособленого куб. м заготовленої деревини, грн (без ПДВ)	435,7	525	748,3	791,5	1294,4	858,7	2,9 раза
Ціна знеособленого куб. м реалізованої деревини (крім переробки та власних потреб), грн (без ПДВ)	443,4	529,5	771,2	801,4	1362,8	919,4	3 рази
Чистий прибуток, млн грн	10,8	10,6	20,8	19,8	78,7	67,9	6,3 раза
Кошти спрямовані на ведення лісового господарства, млн грн	216,8	277,1	453,8	650,6	1007,4	790,6	4,6 раза
Сплата податків, зборів (обов'язкових платежів) до Зведеного бюджету України, млн грн	68,7	104,8	319,1	465,4	685,5	616,8	9,9 рази
Чисельність штатних працівників, осіб	3858	3810	4139	3300	3162	-696,0	81,9 %
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн	3531	4097	9168	12404	21421	17890,0	6 разів
Заготовлено деревини, тис. куб. м	1453,2	1351,2	1567,5	1690,8	1601,4	148,2	1,1 раза
Заготовлено деревини від рубок головного користування, тис. куб. м	655,9	657,3	641,2	586,8	527,6	-128,3	80,4 %

Примітка. * Розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

Лісові господарства Рівненської області виступають важливими бюджетонаповнюючими організаціями для публічних бюджетів різного таксономічного рівня. У 2021 році сума сплати податків та зборів лісовими господарствами Рівненщини до Зведеного бюджету України становила 616,8 млн грн, що у 9,9 раза більше відповідного показника 2013 року. У 2021 році, порівняно з 2013 роком, відбулися зрушення також в структурі сплати податків та зборів (рис. 2.2 та 2.3).

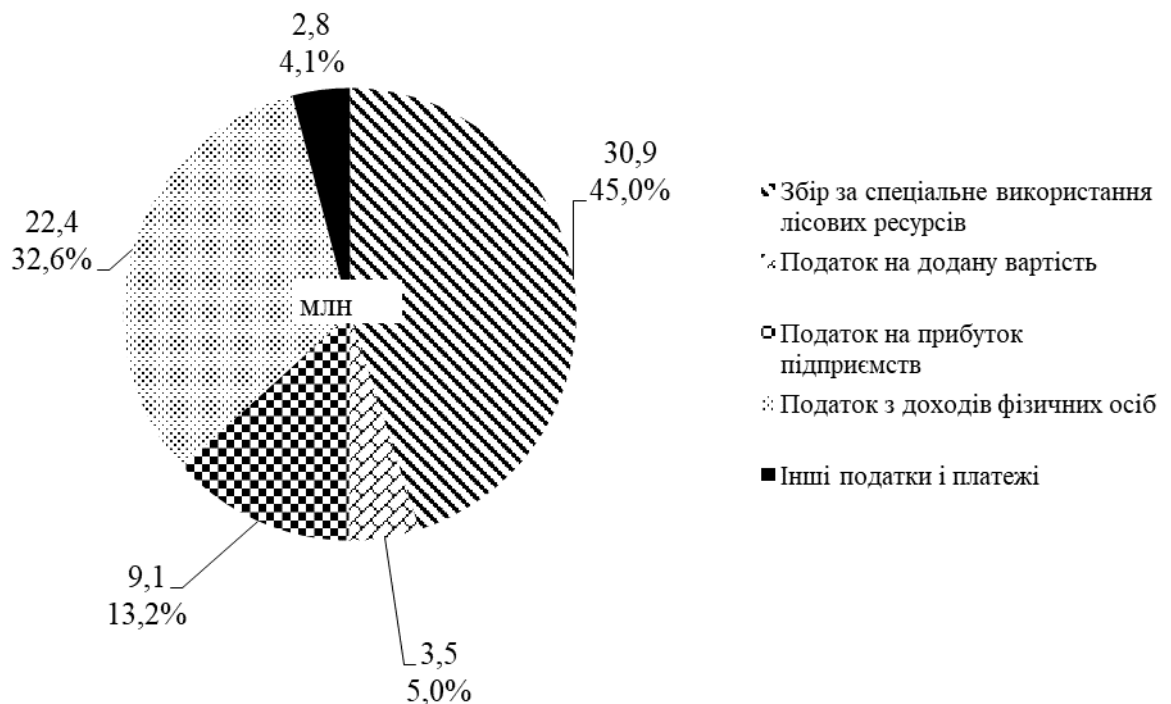

Рис. 2.2. Структура сплати податків та зборів лісовими господарствами Рівненського ОУЛМГ до Зведеного бюджету України у 2013 році*

Примітка. *Розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

Зокрема, у 2013 році в структурі сплати податків та зборів найбільшу питому вагу займала рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів (45,0 %). Частка податку на доходи фізичних осіб становила 32,6 %, частка податку на прибуток підприємств – 13,2 %. Висока частка податку на доходи фізичних осіб в структурі сплати лісовими господарствами Рівненщини податків та зборів до публічних бюджетів України свідчить про високий

рівень місцевої спрямованості фіскальних платежів, оскільки даний податок концентрується у місцевих бюджетах.

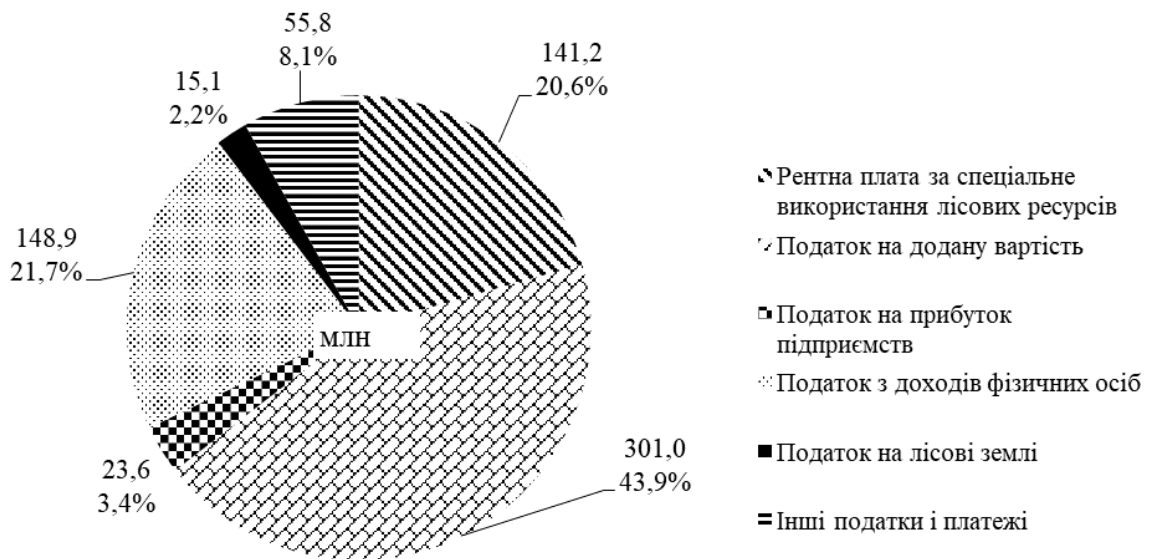

Рис. 2.3. Структура сплати податків та зборів лісовими господарствами Рівненського ОУЛМГ до Зведеного бюджету України у 2021 році*

Примітка. *Розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

У 2021 році, порівняно з 2013 роком, в структурі сплати податків та зборів до Зведеного бюджету України значно зросла питома вага податку на додану вартість. У 2013 році вона становила 5,0 %, а у 2021 році – 43,9 %. Основна причина такого зростання даного фіскального інструменту – прискорене підвищення цін на деревину. Внаслідок різкого збільшення суми сплати податку на додану вартість у 2021 році, порівняно з 2013 роком, зменшилася питома вага інших фіскальних платежів, незважаючи на збільшення їх абсолютної величини. Так, у 2021 році в структурі сплати лісовими господарствами податків та зборів до Зведеного бюджету України питома вага рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів становила 20,6 %, питома вага податку на доходи фізичних осіб – 21,7 %.

Негативним моментом діяльності постійних лісокористувачів аналізованого регіону є певне зменшення чисельності штатних працівників. У 2021 році, порівняно з 2013 роком, чисельність штатних працівників лісових

господарств Рівненського обласного управління лісового і мисливського господарства зменшилася на 696 чоловік або на 18,1 %. При цьому спостерігається інтенсивне зростання середньомісячної заробітної плати штатних працівників. Деяке занепокоєння викликає скорочення обсягів заготівлі деревини від рубок головного користування у 2021 році, порівняно з 2013 роком.

Водночас лісові господарства Рівненської області відзначаються значним варіаційним розмахом в частині фінансування на 1 га та реалізації на 1 га загальної площі земель, які перебувають у постійному користуванні. Це свідчить про необхідність диференційованого підходу до вибору моделі диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів як Поліської, так і Лісостепової зони. Також господарства значно різняться за величиною активів, що визначає ресурсно-виробничий потенціал названих суб'єктів виробничо-господарської діяльності і у підсумку впливає на рівень ефективності господарювання. Прикметною рисою стану основного капіталу всіх лісових господарств Рівненщини є високий рівень спрацювання основних засобів (Додатки Ж та З).

Наявність різноманіття флористичних та фауністичних ресурсів у поліській зоні Рівненської області створює сприятливі передумови для розбудови індустрії рекреаційного лісокористування та розвитку різних видів зеленого туризму, що стануть додатковими каналами для збільшення прибуткових надходжень і відповідно нарощення інвестиційних можливостей державних лісогосподарських підприємств.

Однак, нерівномірність площі лісових земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств, та ресурсно-виробничого потенціалу даних господарюючих суб'єктів вимагає застосування диференційованого підходу до вибору пріоритетів диверсифікації діяльності окремо взятого лісогосподарського підприємства Рівненської області. Найбільша площа земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненщини спостерігається

на ДП «Березнівське ЛГ» (55,4 тис. га), ДП «Володимирецьке ЛГ» (88,5 тис. га), ДП «Дубровицьке ЛГ» (54,2 тис. га), ДП «Зарічненське ЛГ» (50,6 тис. га), ДП «Клесівське ЛГ» (54,6 тис. га), ДП «Рокитнівське ЛГ» (56,7 тис. га), ДП «Сарненське ЛГ» (54,7 тис. га), ДП «Соснівське ЛГ» (51,2 тис. га), ДП СЛАБ «Рокитнівське ДСЛГ» (32,9 тис. га) (Додаток К). Менші площі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств, спостерігаються у лісостеповій зоні. Зокрема загальна площа земель, які перебувають у постійному лісокористуванні, у ДП «Клеванське ЛГ» становить 26,8 тис. га, ДП «Млинівське ЛГ» – 16,5, ДП «Рівненське ЛГ» – 20 тис. га.

Водночас не завжди спостерігається пряма кореляція між загальною площею земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненської області, та обсягом реалізації продукції, робіт та послуг лісового господарства та одиницю даної площі. Це зумовлено тим, що в розрізі лісогосподарських підприємств Рівненського ОУЛМГ неоднаковою є частка стиглих деревостанів та породна структура лісового фонду, а також різною є ефективність виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Найвищим рівнем обсягів реалізації на 1 га загальної площі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств, відзначаються ДП «Дубенське ЛГ» (2,3 тис. грн), ДП «Клеванське ЛГ» (3,4 тис. грн), ДП «Клесівське ЛГ» (4,4 тис. грн), ДП «Костопільське ЛГ» (2,6 тис. грн), ДП «Сарненське ЛГ» (2,9 тис. грн), а також ДП «Соснівське ЛГ» (2,5 тис. грн).

Значний варіаційний розмах також спостерігається серед державних лісогосподарських підприємств Рівненського ОУЛМГ і щодо величини коштів, спрямованих на ведення лісового господарства. Найбільші обсяги коштів на ведення лісового господарства у 2017 році спрямовувалося у ДП «Березнівське ЛГ» (41,2 млн грн), ДП «Клесівське ЛГ» (39,4 млн грн), ДП «Костопільське ЛГ» (34,3 млн грн), ДП «Сарненське ЛГ» (57,1 млн грн) та ДП «Соснівське ЛГ» (41,6 млн грн). Водночас найбільше значення питомих

фінансових витрат на 1 га загальної площі земель, які перебувають у постійному користуванні, спостерігається у ДП «Березнівське ЛГ» (744 грн), ДП «Висоцьке ЛГ» (689 грн), ДП «Клеванське ЛГ» (1110 грн), ДП «Костопільське ЛГ» (883 грн), ДП «Рівненське ЛГ» (860 грн), ДП «Сарненське ЛГ» (1045 грн), ДП «Соснівське ЛГ» (813 грн).

У 2017 році, порівняно з 2016 роком, фінансування 1 га загальної площі земель, які перебувають у постійному користуванні державних лісогосподарських підприємств, за рахунок власних коштів на переважній більшості суб'єктів господарювання зменшилося. Це пов'язано з погіршенням умов отримання валютної виручки у зв'язку з наявністю мораторію на експорт необробленої деревини. У зв'язку з відсутністю на значній кількості лісогосподарських підприємств Рівненської області власної лісопереробної бази саме експорт необробленої деревини виступав одним з основних чинників підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності в цілому.

Водночас у 2017 році, порівняно з 2016 роком, зростання питомих фінансових витрат за рахунок власних коштів на 1 га загальної площі лісових земель спостерігалось у ДП «Березнівське ЛГ», ДП «Зарічненське ЛГ», ДП «Острозьке ЛГ», ДП «Рівненське ЛГ», ДП «Соснівське ЛГ», ДП «Рафалівське ЛГ» та ДП СЛАБ «Рокитнівське ДСЛГ» (Додаток Л).

Прикметною рисою результатів господарювання державних лісогосподарських підприємств у Рівненській області у 2017 році є те, що більшість з них демонструють прибуткову діяльність. Найбільші суми прибуткових надходжень у 2017 році отримано ДП «Березнівське ЛГ» – 1,2 млн грн, ДП «Зарічненське ЛГ» – 1,4, ДП «Костопільське ЛГ» – 3,6, ДП «Сарненське ЛГ» – 5,5 млн грн.

Найвищі показники рентабельності усієї діяльності у 2017 році мали місце на ДП «Березнівське ЛГ» – 1,3 %, ДП «Висоцьке ЛГ» – 1,6, ДП «Зарічненське ЛГ» – 2,3, ДП «Клеванське ЛГ» – 1,8, ДП «Костопільське ЛГ» – 3,7, ДП «Острозьке ЛГ» – 2,1 та ДП «Сарненське ЛГ» – 3,6 %. Високий рівень прибутковості діяльності на ДП «Костопільське ЛГ» та ДП «Сарненське

ЛГ» пов'язується з наявністю власних лісопереробних підрозділів, а також гнучкою зовнішньоекономічною політикою цих підприємств.

Просторовим базисом диверсифікації виробничо-господарської діяльності державних лісогосподарських підприємств Рівненської області є передача у постійне користування суб'єктам лісогосподарського підприємництва самозаліснених сільськогосподарських угідь, де процеси природної ренатуралізації мають незворотний характер та малопродуктивних сільськогосподарських угідь, де не забезпечується прийнятний рівень врожайності сільськогосподарських культур.

Саме такі землі дадуть можливість у короткостроковій перспективі сформувати полігон для розвитку зеленого туризму та рекреаційного лісокористування; у середньостроковій перспективі – забезпечити наращення заготівлі другорядних лісових матеріалів та побічних лісокористувань; у довгостроковій перспективі – забезпечити покращення породно-вікової структури лісового фонду та збільшити площу лісів.

Необхідною передумовою диверсифікації виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств Рівненської області є зміцнення їх фінансової стійкості, що дозволить суттєво збільшити обсяги фінансування лісогосподарських робіт за рахунок власних коштів та модернізувати виробничо-технічну базу лісозаготівель та переробки деревини. Більше того, необхідно розширити повноваження менеджменту державних лісогосподарських підприємств щодо вибору контрагентів, форм співпраці з органами місцевого самоврядування та регіональної виконавчої влади, а також надати можливість інтегрувати інвестиційні ресурси декількох лісогосподарських підприємств для розбудови сучасної індустрії переробки деревини та утилізації деревних відходів.

Для поліських адміністративних районів Рівненської області ефективність діяльності постійних лісокористувачів визначає рівень фіскальної та господарської спроможності. Це значною мірою стосується і ДП «Березнівське лісове господарство», яке є однією з основних бюджето-

наповнюючих організацій у Березнівському районі Рівненської області. Починаючи з 2007 року і завершуючи 2017 роком, на ДП «Березнівське лісове господарство» спостерігається невинне зростання обсягів продукції, робіт та послуг лісового господарства. У 2007 році цей показник становив 15,0 млн грн, у 2010 – 23,9, у 2014 – 51,7, у 2017 – 92,5 млн грн.

Тобто у 2017 році, порівняно з 2007 роком, обсяг продукції, робіт та послуг лісового господарства на ДП «Березнівське лісове господарство» збільшився більш ніж у 6 разів, порівняно з 2013 роком, – більш ніж у 2 рази. Висхідний тренд в динаміці обсягів продукції, робіт та послуг лісового господарства в основному забезпечувався, особливо в останні роки, зростанням обсягів заготівлі деревини.

Якщо у 2007 році на ДП «Березнівське лісове господарство» заготовлялося 74,1 тис. куб. м деревини, у 2010 – 78,7, у 2013 – 113,0, а у 2017 – 144,9 тис. куб. м. У 2017 році, порівняно з 2007 роком, обсяг заготівлі деревини збільшився на 70,8 тис. куб. м. Падіння обсягів заготівлі деревини спостерігалось у 2009 та 2014 роках, порівняно з попереднім роком, у зв'язку з кризовими явищами, які були викликані в першому випадку впливом світової фінансової кризи на розвиток національної економіки в цілому, а у другому – загостренням політичної нестабільності.

Зростання обсягів продукції, робіт та послуг, а також збільшення заготівлі деревини в натуральному вираженні позитивним чином вплинуло на динаміку сплати ДП «Березнівське лісове господарство» обов'язкових фіскальних платежів до бюджетів різного рівня. Якщо прослідкувати динаміку сплати податків та зборів ДП «Березнівське лісове господарство» до Державного бюджету України та місцевих бюджетів, то в цілому спостерігається висхідна тенденція, що пов'язано як з кількісними чинниками (зростання цін), так і якісними зрушеннями в частині підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності (зростання обсягів продукції, робіт та послуг лісового господарства).

У 2008 році до Державного бюджету України було перераховано 2261 тис. грн податків та зборів, у 2012 – 1844, а у 2016 році – 13087,6 тис. грн. До місцевих бюджетів у 2008 році було перераховано 841,3 тис. грн, у 2012 – 2389,6, у 2016 році – 8269,6 тис. грн. За аналізований період змінювалася питома вага податків та зборів, які надходили до місцевих бюджетів, в загальній величині податків та зборів до Зведеного бюджету України. Якщо у 2008 році питома вага податків та зборів, які було сплачено до місцевих бюджетів, становила 27,1 %, у 2010 – 38,3, у 2012 – 56,4, то у 2016 році – 38,7 %. Тобто найвищий відсоток податків і зборів, який спрямовувався до місцевих бюджетів, в загальній величині податків та зборів до Зведеного бюджету України спостерігався у 2012 та 2013 роках.

Враховуючи специфіку виробничо-господарської діяльності державних лісогосподарських підприємств, яка передбачає господарське освоєння лісоресурсного потенціалу, однією з основних складових податкових платежів виступає рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів. За період 2008–2016 років в динаміці сплати рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів ДП «Березнівське лісове господарство» до Державного бюджету України спостерігалася в цілому висхідна тенденція. Якщо у 2008 році було сплачено 702,6 тис. грн, у 2010 – 724,1, у 2013 – 1161, то у 2016 році – 3205,7 тис. грн.

Тобто у 2016 році ДП «Березнівське лісове господарство» сплатило рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до Державного бюджету України, порівняно з 2008 роком, у 4,6 рази більше.

Це пов'язано, насамперед, із розширенням бази стягнення даного виду фіскального платежу. Якщо раніше рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів стягувалася лише за деревину, заготовлену в порядку рубок головного користування, то пізніше вже й за деревину, заготовлену в порядку рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства. Вагомий вплив на загальний обсяг сплаченої рентної плати здійснювала також індексація

такс (нормативів) збору за спеціальне використання лісових ресурсів, яка проводилася у зв'язку з галопуючою інфляцією.

Також в цілому висхідний тренд спостерігається й в динаміці сплати рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих бюджетів за винятком 2009–2010 років, що пов'язано із наслідками економічної кризи 2008 року.

У 2008 році до місцевих бюджетів ДП «Березнівське лісове господарство» було сплачено 306 тис. грн, у 2012 – 1278,7, у 2016 році – 3270,1 тис. грн. Якщо на початку аналізованого періоду 2008–2011 років питома вага рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих бюджетів в загальній величині сплати даного платежу до Зведеного бюджету України коливалася в межах 21–30,3 %, то у 2012–2016 роках вона вже складала 43,6–56,8 %.

Тобто спостерігається тенденція поступового збільшення питомої ваги рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, яка надходить до місцевих бюджетів, в загальних надходженнях даного платежу до Зведеного бюджету України, що свідчить про посилення місцевої спрямованості сплачених природно-ресурсних платежів внаслідок удосконалення системи адміністрування рентної плати за використання лісових ресурсів місцевого значення.

Незважаючи на висхідну тенденцію в динаміці продукції, робіт та послуг лісового господарства та в динаміці сплати податків та зборів до Зведеного бюджету України, потенційно підприємство може підвищити ефективність своєї діяльності як в частині нарощення обсягів виробництва, так і в частині наповнення місцевих бюджетів.

Подальше зростання економічного та фінансового ефекту від господарського освоєння наявного лісоресурсного потенціалу залежить від диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів.

Вибір пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів багатолісного регіону має враховувати ефективність використання наявного лісоресурсного потенціалу та рівень маневреності використання фінансових ресурсів, що в умовах обмеженості бюджетного фінансування лісовідтворення відіграє важливе значення в забезпеченні стабільної роботи державних лісових господарств. Необхідно виходити з того, що державні лісові господарства Рівненської області відзначаються природно-ресурсною та виробничо-технічною асиметрією, що призводить до різних стартових умов як в частині забезпечення прийняттого рівня ефективності, так і в частині перспектив диверсифікації діяльності. І це, у підсумку, відображається на темпах та обсягах інвестиційного забезпечення процесів модернізації та реконструкції основних лісогосподарських засобів, а також на рівні оплати праці зайнятих працівників у секторі державних лісових господарств.

Неоднакові масштаби здійснення рубок головного користування та рубок формування та оздоровлення лісів і різні обсяги лісозаготівель спричиняють контрастні суми сплати податків і зборів до публічних бюджетів. Також між постійними лісокористувачами спостерігається асиметрія в площах земель, які перебувають у їх постійному користуванні. Квінтесенцією неоднакового ресурсно-виробничого потенціалу державних лісових господарств Рівненської області є також різні суми чистого доходу від реалізації продукції, робіт і послуг лісового господарства, а також суми активів, якими володіють і користуються постійні лісокористувачі. На основі проведених досліджень та теоретичних узагальнень вітчизняних вчених встановлено, що індикаторами фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності лісових господарств Рівненського ОУЛМГ виступають (табл. 2.5):

1) індикатор фінансової віддачі земель (IFS), які перебувають у постійному користуванні лісових господарств Рівненського ОУЛМГ, розраховується відношенням суми сплачених податків та зборів до бюджетів

всіх рівнів до площі земель, які перебувають у постійному користуванні лісових господарств Рівненщини

$$IFS = TP / S. \quad (2.1)$$

2) індикатор економічної віддачі земель (IES), які перебувають у постійному користуванні лісових господарств Рівненського ОУЛМГ, розраховується відношенням чистого доходу (виручки) від реалізації до площі земель, які перебувають у постійному користуванні лісових господарств Рівненщини

$$IES = NI / S. \quad (2.2)$$

3) індикатор майнової віддачі земель (ICS), які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненського ОУЛМГ, розраховується відношенням суми активів до площі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненщини

$$ICS = TA / S. \quad (2.3)$$

Вибір перерахованих індикаторів базувався на припущенні про те, що необхідно ув'язати фінансовий ефект здійснення лісогосподарської та лісоохоронної діяльності з територіальним базисом ведення лісового господарства в розрізі постійних лісокористувачів багатолісного регіону, щоб показати наскільки ефективно використовуються лісові землі у господарському обігу. З метою виявлення можливих резервів підвищення рівня капіталізації лісоресурсних та лісогосподарських активів, що перебувають у користуванні постійних лісокористувачів, доцільно ув'язати чистий дохід від реалізації продукції, робіт та послуг лісового господарства з площею земель лісогосподарського спрямування, на яких відповідне лісове господарство забезпечує лісовідтворення та лісовідновлення, а також здійснює лісозаготівлі.

Сьогодні абсолютна величина активів, що перебувають у користуванні та володінні суб'єктів лісогосподарського підприємництва, не характеризує повною мірою ефективність використання ресурсно-виробничого потенціалу

лісогосподарського виробництва, тому варто розглядати рівень відношення активів до одиниці площі земель лісового фонду, щоб ерахувати повною мірою територіальні та просторові передумови лісовідтворення і лісовідновлення.

Таблиця 2.5

**Надходження податків та зборів (обов'язкових платежів) лісової галузі,
чистий дохід (виручка) від реалізації, сума активів та площі земель,
які перебувають у постійному користуванні лісових господарств**

Рівненщини у 2021 році*

Постійні лісокористувачі	Сума сплачених податків та зборів до бюджетів всіх рівнів (ТР), млн грн	Чистий дохід (виручка) від реалізації (NI), млн грн	Сума активів (ТА), млн грн	Площі земель, які перебувають у постійному користуванні лісових господарств Рівненщини (S), тис. га
ДП «Березнівський лісгосп»	68,9	161,913	40,365	55
ДП «Володимирецький лісгосп»	40,909	121,641	35,076	46
ДП «Висоцький лісгосп»	39,059	102,466	24,412	36
ДП «Дубенський лісгосп»	47,621	155,672	19,714	29
ДП «Дубровицький лісгосп»	42,385	94,893	13,903	59
ДП «Зарічненський лісгосп»	33,059	92,662	23,972	55
ДП «Клеванський лісгосп»	35,398	105,544	23,857	27
ДП «Клесівський лісгосп»	100,372	273,162	60,865	55
ДП «Костопільський лісгосп»	79,901	258,526	63,783	39
ДП «Млинівський лісгосп»	20,174	62,447	6,985	17
ДП «Остківський лісгосп»	26,754	63,315	13,669	35
ДП «Острозький лісгосп»	30,535	76,052	10,52	23
ДП «Рівненський лісгосп»	28,146	60,393	6,686	21
ДП «Рокитнівський лісгосп»	36,156	87,69	17,396	57
ДП «Сарненський лісгосп»	105,779	259,954	71,001	55
ДП «Соснівський лісгосп»	84,467	258,4	51,963	51
ДП «Рафалівський лісгосп»	35,58	94,836	20,896	49
ДП СЛАП «Рокитнівське ДСЛГ»	4,788	14,047	1,653	9

Примітка. * Розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

Приведені індикатори є індикаторами фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності лісових господарств. Фінансово-економічна ефективність є середнім геометричним перерахованих вище індикаторів:

$$FEE = \sqrt[n]{IFS \times IES \times ICS}.$$

Саме площа земель, які перебувають у постійному користуванні лісових господарств Рівненщини, виступає територіальним базисом нарощення лісоресурсного потенціалу даного регіону. В умовах застосування інноваційних технологій лісорозведення саме додаткові площі лісових земель забезпечують приріст деревної маси та несировинних корисностей лісу. Значний потенціал в даному контексті мають постійні лісокористувачі, в яких у користуванні перебувають найбільші площі земель. Тому запропоновані індикатори фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності державних лісових господарств і прив'язані до площі земель лісогосподарського призначення (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Індикатори рівня фіскальної, економічної
та майнової віддачі земель державних лісових господарств Рівненщини
у 2021 році, тис. грн/га ***

Постійні лісокористувачі	Індикатор фіскальної віддачі земель (IFS)	Індикатор економічної віддачі земель (IES)	Індикатор майнової віддачі земель (ICS)	Фінансово- економічна ефективність (FEE)
ДП «Березнівський лісгосп»	1,244	2,923	0,729	1,384
ДП «Володимирецький лісгосп»	0,895	2,662	0,768	1,223
ДП «Висоцький лісгосп»	1,082	2,838	0,676	1,276
ДП «Дубенський лісгосп»	1,636	5,35	0,677	1,810
ДП «Дубровицький лісгосп»	0,725	1,622	0,238	0,654
ДП «Зарічненський лісгосп»	0,605	1,697	0,439	0,767
ДП «Клеванський лісгосп»	1,311	3,909	0,884	1,655
ДП «Клесівський лісгосп»	1,812	4,931	1,099	2,141
ДП «Костопільський лісгосп»	2,065	6,68	1,648	2,833
ДП «Млинівський лісгосп»	1,223	3,785	0,423	1,251
ДП «Остківський лісгосп»	0,758	1,794	0,387	0,807
ДП «Острозький лісгосп»	1,333	3,321	0,459	1,267
ДП «Рівненський лісгосп»	1,353	2,904	0,321	1,080
ДП «Рокитнівський лісгосп»	0,637	1,544	0,306	0,670
ДП «Сарненський лісгосп»	1,941	4,77	1,303	2,293
ДП «Соснівський лісгосп»	1,65	5,047	1,015	2,037
ДП «Рафалівський лісгосп»	0,728	1,939	0,427	0,845
ДП СЛАП «Рокитнівське ДСЛГ»	0,515	1,51	0,178	0,517

Примітка. * Розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

Результати розрахунків індикаторів фінансово-економічної ефективності діяльності державних лісових господарств за 2021 рік показали, що найвище значення індикатора фіскальної віддачі земель має місце у ДП «Дубенський лісгосп» (1,636), ДП «Клесівський лісгосп» (1,812), ДП «Костопільський лісгосп» (2,065), ДП «Сарненський лісгосп» (1,941), ДП «Сарненський лісгосп» (1,347), ДП «Соснівський лісгосп» (1,650). Тобто завдяки не лише якісним характеристикам породної та вікової структури лісового фонду, але й результативності лісогосподарювання у перерахованих лісових господарствах отримано найвищі значення рівня фіскальної віддачі земель, що позитивним чином відображається на надходженнях податків і зборів до публічних бюджетів, зокрема до бюджетів місцевого самоврядування.

Найвище значення індикатора економічної віддачі земель серед державних лісових господарств Рівненської області у 2021 році спостерігалось у ДП «Березнівський лісгосп» (2,923), ДП «Дубенський лісгосп» (5,350), ДП «Клеванський лісгосп» (3,909), ДП «Клесівський лісгосп» (4,931), ДП «Костопільський лісгосп» (6,680), ДП «Сарненський лісгосп» (4,770), ДП «Соснівський лісгосп» (5,047). Тобто спостерігається певна синхронізація між найвищими рівнями фіскальної та економічної віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні лісових господарств Рівненської області. Фактично високе значення чистого доходу від реалізації виступає необхідною умовою величини сплачених податків та зборів.

Водночас якісна породно-вікова структура лісового фонду об'єктивно сприяє зростанню надходжень до публічних бюджетів рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, яка складає левову частку в загальних податкових надходженнях постійних лісокористувачів. Високе значення майнової віддачі земель спостерігається у ДП «Березнівський лісгосп» (0,729), ДП «Клеванський лісгосп» (0,884), ДП «Клесівський лісгосп» (1,099), ДП «Костопільський лісгосп» (1,648), ДП «Острозький лісгосп» (0,459), ДП «Сарненський лісгосп» (1,303), ДП «Соснівський лісгосп» (1,015). Найвищі значення рівня майнової віддачі земель, що перебувають у постійному

користуванні постійних лісокористувачів, свідчать про те, що на даних суб'єктах лісогосподарського підприємництва спостерігається порівняно нижчий з іншими підприємствами рівень спрацювання основних засобів та більш прискореними темпами відбувається оновлення активної та пасивної частини основного капіталу.

Із метою виявлення неоднорідності між рівнями індикаторів фінансової, економічної та майнової віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні лісових господарств Рівненської області, та диференціації стратегічних пріоритетів диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності було проведено кластеризацію постійних лісокористувачів Рівненщини за названими індикаторами за 2021 рік.

Кластерний аналіз є ефективним методом класифікації ознак певної сукупності, що дозволяє показати відмінності у випадку наявності значного обсягу даних за періодами та показниками або індикаторами. Методи кластерного аналізу використовуються в більшості випадків тоді, коли не має будь-яких апріорних гіпотез щодо класів, але все ще виникає необхідність у диференціації досліджуваної сукупності. Загалом, кластерний аналіз визначає найбільш можливо оптимальне значущі рішення щодо варіації вибраної сукупності. У більшості випадків, кластеризація здійснюється на основі гіпотези щодо числа кластерів (за спостереженнями або за змінними) алгоритмом методу K середніх. У загальному випадку метод K середніх будує K необхідних кластерів, розташованих на максимально великих відстанях один від одного.

Критерієм для визначення схожості й відмінності кластерів є відстань між точками (D) на діаграмі розсіювання. Цю подібність можна «виміряти», вона дорівнює відстані між точками на графіку. Способів визначення міри відстані між кластерами, яку називають ще мірою близькості, існує небагато. Найпоширеніший спосіб – обчислення евклідової відстані між двома точками i та j на площині, коли відомі їхні координати X і Y :

$$D_{ij} = \sqrt{(X_i - X_j)^2 + (Y_i - Y_j)^2} \quad 2.5$$

За результатами кластеризації було побудовано графік середніх значень показників кластеризації рівня фінансової, економічної та майнової віддачі земель (рис. 2.4), які перебувають у постійному користуванні лісових господарств Рівненської області, та матрицю евклідових відстаней між кластерами постійних лісокористувачів названого регіону (рис. 2.5).

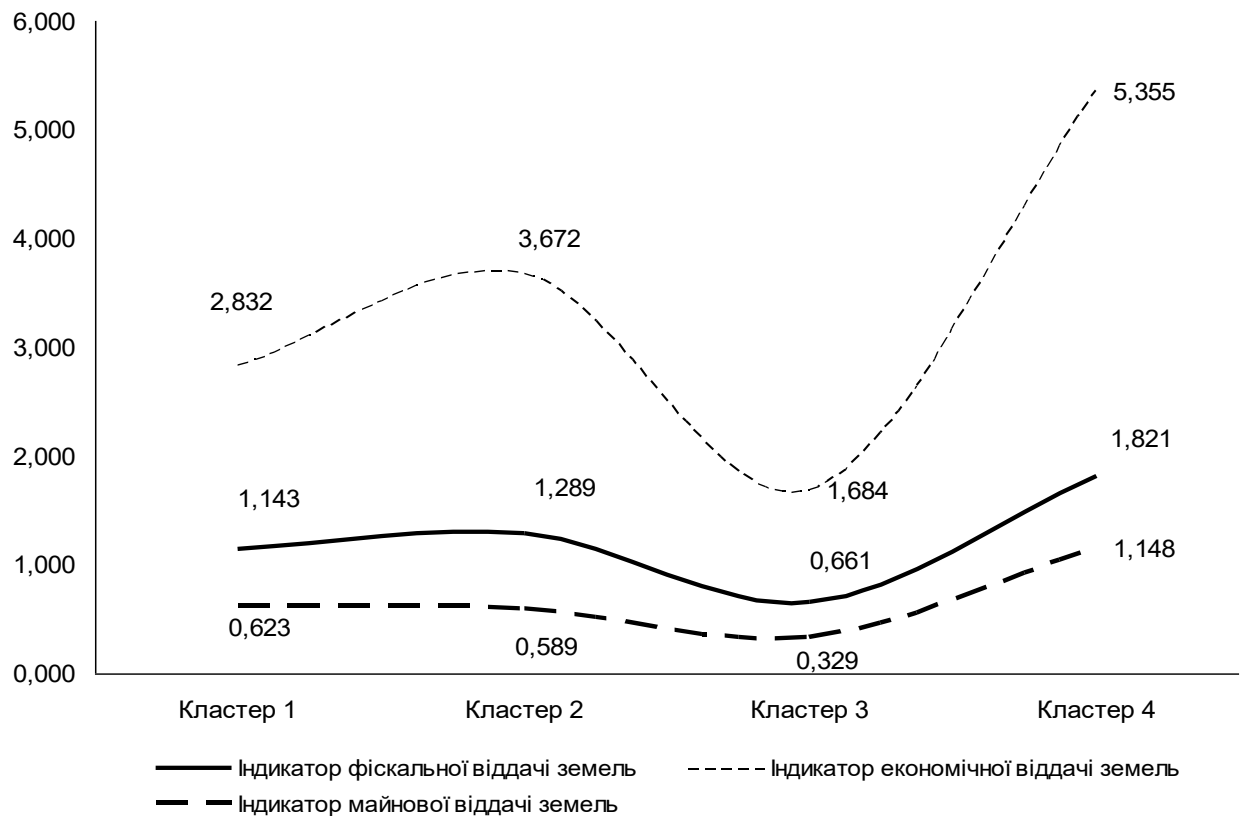

Рис. 2.4. Графік середніх значень показників кластеризації рівня фінансової, економічної та майнової віддачі земель державних лісових господарств Рівненської області у 2021 році*

Примітка. *Розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

На графіку середніх значень показників кластеризації показано зміну вибраного індикатора залежно від кластера, що надає графічну інтерпретацію результатів дослідження. Крім того, підсумувавши окремі середні значення всіх індикаторів для одного кластера визначається загальне конкурентне положення його відносно інших та враховується під час побудови матриці евклідових

відстаней. У результаті відбувається ранжування кластерів за ступенем ефективності, котре використовується разом із відстанню між кластерами для побудови матриці евклідових відстаней. Зокрема, кластер із найкращими показниками та наступний за ним кластер мають між собою мінімальну відстань, водночас, відстань між найнижчим та найвищим кластерами є максимальною.

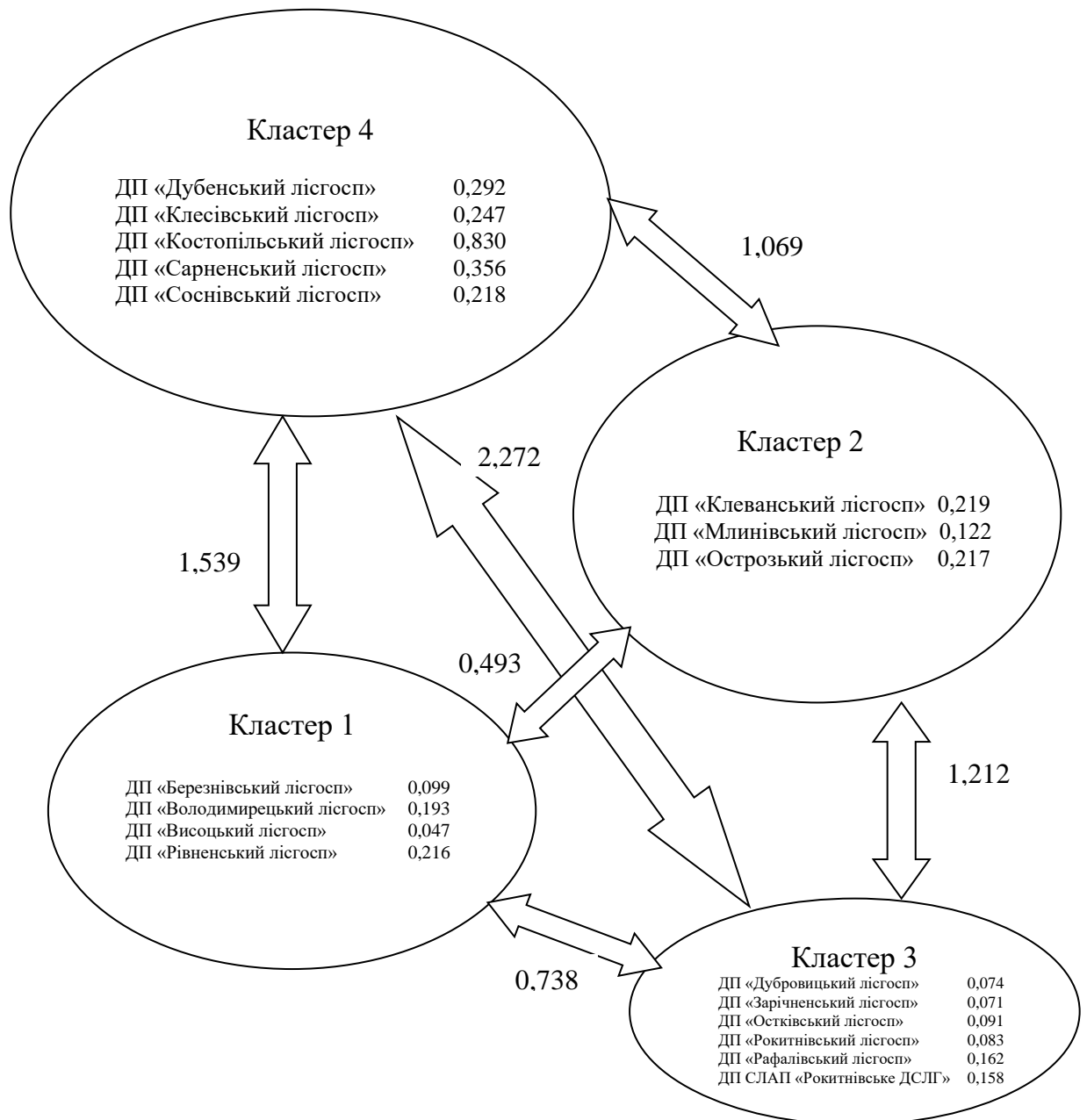

Рис. 2.5. Матриця евклідових відстаней між кластерами лісових господарств Рівненської області у 2021 році*

Примітка. *Розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

Виходячи з графіку середніх значень показників кластеризації рівня фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Рівненської області, та матриці евклідових відстаней між кластерами постійних лісокористувачів даного регіону, найкраще конкурентне положення має кластер 4, де спостерігаються найвищі середні значення фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів лісогосподарського підприємництва (індикатор економічної віддачі земель – 5,355; індикатор фіскальної віддачі земель – 1,821; індикатор майнової віддачі земель – 1,148).

Результати кластеризації показали, що до даного кластеру входять ДП «Дубенський лісгосп», ДП «Клесівський лісгосп», ДП «Костопільський лісгосп», ДП «Сарненський лісгосп» та ДП «Соснівський лісгосп». Тобто ці суб'єкти лісогосподарського підприємництва демонструють найвищий рівень результативності використання земель, що перебувають у них у постійному користуванні, що знайшло свій прояв у високих значеннях фіскальної, економічної та майнової віддачі просторового базису лісовідтворення та лісовідновлення. Другу конкурентну позицію займає кластер 2 (індикатор економічної віддачі земель – 3,672; індикатор фіскальної віддачі земель – 1,289; індикатор майнової віддачі земель – 0,589).

До кластеру 2 входять ДП «Клеванський лісгосп», ДП «Млинівський лісгосп», ДП «Острозький лісгосп». Рівень фіскальної, економічної та майнової віддачі земель на цих підприємствах теж можна вважати задовільним, що відповідним чином має відобразитися на стратегії диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності. Третю конкурентну позицію займає кластер 1 (індикатор економічної віддачі земель – 2,832; індикатор фіскальної віддачі земель – 1,143; індикатор майнової віддачі земель – 0,623). До складу даного кластеру входять ДП «Березнівський лісгосп», ДП «Володимерецький лісгосп», ДП «Висоцький лісгосп», ДП «Рівненський лісгосп».

Підприємства, які входять до кластеру 1, потребують здійснення масштабних диверсифікаційних процесів для підвищення на порядок ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу і відповідно зростання рівня капіталізації лісогосподарського бізнесу в цілому. На четвертій конкурентній позиції перебуває кластер 3 (індикатор економічної віддачі земель – 1,684; індикатор фіскальної віддачі земель – 0,661; індикатор майнової віддачі земель – 0,329). До складу даного кластера входять ДП «Дубровицький лісгосп», ДП «Зарічненський лісгосп», ДП «Осткінський лісгосп», ДП «Рокитнівський лісгосп», ДП «Рафалівський лісгосп», ДП СЛАП «Рокитнівське ДСЛГ». Ці лісогосподарські підприємства потребують радикальної перебудови стратегії розвитку, в тому числі і диверсифікації виробничої програми, урізноманітнення видів діяльності та закріплення на нових ринках.

Результати кластеризації державних лісогосподарських підприємств Рівненської області сформували передумови для диференціації пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Для постійних лісокористувачів кластеру 4 («ДП «Дубенський лісгосп», ДП «Клесівський лісгосп», ДП «Костопільський лісгосп», ДП «Сарненський лісгосп» та ДП «Соснівський лісгосп»), який має найкраще конкурентне положення, необхідною є стратегія конгломератної диверсифікації, тобто входження цих підприємств в нестатутні об'єднання кластерного типу, що дасть можливість підвищити рівень концентрації фінансових ресурсів і сформувати сучасну виробничо-технічну базу лісорозведення, лісовідновлення, лісовідтворення, транспортування та переробки деревини, а також використання несиловинних корисностей лісу.

Для державних лісових господарств кластеру 2 (ДП «Клеванський лісгосп», ДП «Млинівський лісгосп», ДП «Острозький лісгосп») (друга конкурентна позиція) необхідно виокремити пріоритети поєднання конгломератної та горизонтальної диверсифікації, тобто поєднання інституціональних змін у володінні та користуванні лісогосподарськими

і лісоресурсними активами з розширенням переліку видів продукції, робіт і послуг, що будуть вперше продукуватися суб'єктами лісогосподарського підприємництва.

Державні лісові господарства кластеру 1 (третя конкурентна позиція) (ДП «Березнівський лісгосп», ДП «Володимерецький лісгосп», ДП «Висоцький лісгосп», ДП «Рівненський лісгосп») мають отримати стратегію диверсифікаційних змін, яка поєднуватиме вертикальну та горизонтальну диверсифікацію. Вертикальна диверсифікація означає налагодження виробництва продукції, робіт та послуг, які пов'язані з традиційними видами діяльності постійних лісокористувачів кластеру 1.

Для кластеру 3 (четверта конкурентна позиція) (ДП «Дубровицький лісгосп», ДП «Зарічненський лісгосп», ДП «Осткінський лісгосп», ДП «Рокитнівський лісгосп», ДП «Рафалівський лісгосп», ДП СЛАП «Рокитнівське ДСЛГ») необхідно сформувані пакет стратегічних ініціатив для реалізації пріоритетів вертикальної диверсифікації, тобто розширення переліку продукції, робіт та послуг, які вже виробляються підприємствами. Виходячи з рівня фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, які демонструють підприємства даного кластеру, вони не мають необхідних передумов для реалізації пріоритетів конгломератної та горизонтальної диверсифікації.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що низька частка стиглих та пристигаючих деревостанів у віковій структурі лісового фонду більшості регіонів України об'єктивно зумовлює зниження масштабів рубок головного користування, що у підсумку призводить до скорочення обсягів заготівлі ліквідної деревини в рамках даної категорії рубок. Водночас здійснення рубок догляду набуло більших масштабів, що позитивним чином вплинуло на збільшення обсягів заготівлі ліквідної деревини. Виходячи із вікової структури лісового фонду у більшості адміністративних районів, де домінують молодняки, можна прогнозувати

на короткострокову та середньострокову перспективу подальше домінування заготівель ліквідної деревини саме від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів. Така ситуація вимагає реалізації пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, щоб за рахунок ефективнішого поєднання ресурсів компенсувати нестачу стиглих деревостанів.

2. Обґрунтовано, що доцільність інституціоналізації додаткових видів виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та налагодження виробництва нових видів продукції (диверсифікації), а також виходу цих суб'єктів господарювання на нові ринки збуту продуктів, робіт та послуг пояснюється необхідністю накопичення фінансових ресурсів для розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу. Це пов'язано з недостатністю бюджетного фінансування потреб ведення лісового господарства і прискорення процесів лісовідновлення та заліснення в секторі державних лісових господарств (філії ДП «Ліси України»).

3. Встановлено, що в останні роки виникла необхідність в нарощенні обсягів фінансування рубок лісу і лісогосподарських та лісоохоронних заходів, що фактично виступає одним з основних детермінантів диверсифікації виробничо-господарської діяльності, насамперед, вертикальної диверсифікації, яка найбільшою мірою базується на традиційних видах діяльності постійних лісокористувачів та традиційній номенклатурі продуктів, робіт та послуг, що продукуються суб'єктами лісогосподарського підприємництва.

4. Виявлено, що Рівненська область відноситься до найбільш лісозабезпечених регіонів України, що робить лісове господарство базовою ланкою розвитку господарського комплексу даного регіону в цілому. Значною мірою посилення впливу лісових господарств на соціально-економічний розвиток Рівненської області, особливо адміністративних районів поліської зони, залежить від диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів за рахунок розширення номенклатури виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг лісового господарства, розбудови

індустрії рекреаційного лісокористування та мисливського господарства, поглиблення переробки деревини на базі лісогосподарських підприємств, підвищення рівня комплексності використання другорядних лісових матеріалів та деревних відходів.

5. Дослідження показали, що переважна більшість державних лісових господарств Рівненської області відзначається прибутковою діяльністю, що створює сприятливі передумови для нарощення інвестиційних вливань за рахунок власних коштів в оновлення індустрії лісорозведення, лісовирощування, лісозатівель, переробки деревини, утилізації деревних відходів, розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування та мисливського господарства. Враховуючи важливе соціально-економічне та екологічне значення лісів, необхідно забезпечувати узгодженість між пріоритетами фінансово-інвестиційного забезпечення диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та вимогами природоохоронного законодавства щодо збереження та зміцнення стійкості лісових біогеоценозів.

6. Встановлено, що вибір пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів багатолісного регіону має враховувати ефективність використання наявного лісоресурсного потенціалу та рівень маневреності використання фінансових ресурсів, що в умовах обмеженості бюджетного фінансування лісовідтворення відіграє важливе значення в забезпеченні стабільної роботи державних лісогосподарських підприємств. Пріоритети диверсифікації виробничо-господарської діяльності мають враховувати територіальні відмінності господарювання постійних лісокористувачів. Виходячи з цих міркувань, було проведено кластеризацію державних лісогосподарських підприємств Рівненської області за індикаторами фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності, зокрема фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, що перебувають у їх постійному користуванні.

7. Результати кластеризації постійних лісокористувачів Рівненської області дали змогу виокремити чотири кластери з відповідним конкурентним положенням. Для постійних лісокористувачів кластеру 4 («ДП «Дубенський лісгосп», ДП «Клесівський лісгосп», ДП «Костопільський лісгосп», ДП «Сарненський лісгосп» та ДП «Соснівський лісгосп»), який має найкраще конкурентне положення, необхідною є стратегія конгломератної диверсифікації. Для державних лісгосподарських підприємств кластеру 2 (ДП «Клеванський лісгосп», ДП «Млинівський лісгосп», ДП «Острозький лісгосп») (друга конкурентна позиція) необхідно виокремити пріоритети поєднання конгломератної та горизонтальної диверсифікації. Державні лісгосподарські підприємства кластеру 1 (третя конкурентна позиція) (ДП «Березнівський лісгосп», ДП «Володимерецький лісгосп», ДП «Висоцький лісгосп», ДП «Рівненський лісгосп») мають отримати стратегію диверсифікаційних змін, яка поєднуватиме вертикальну та горизонтальну диверсифікацію. Для кластеру 3 (четверта конкурентна позиція) (ДП «Дубровицький лісгосп», ДП «Зарічненський лісгосп», ДП «Осткінський лісгосп», ДП «Рокитнівський лісгосп», ДП «Рафалівський лісгосп», ДП СЛАП «Рокитнівське ДСЛГ») необхідно сформуванати пакет стратегічних ініціатив для реалізації пріоритетів вертикальної інтеграції.

РОЗДІЛ 3**ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА
ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОСТІЙНИХ ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ
НА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАДАХ****3.1. Напрями диверсифікації виробничо-господарської діяльності
постійних лісокористувачів в контексті екологізації лісогосподарського
виробництва**

Трансформація системи державного управління і поглиблення реформи децентралізації і місцевого самоврядування вимагають перегляду пріоритетів функціонування постійних лісокористувачів як в контексті реалізації потенціалу соціально-економічного розвитку адміністративних районів та населених пунктів, так і в частині збереження навколишнього природного середовища. З огляду на природно-ресурсні передумови та виробничо-технічну базу, постійні лісокористувачі і надалі залишаються центрами ділової активності окремих територіальних утворень як щодо забезпечення критично необхідного рівня зайнятості, так і щодо формування ресурсної бази для суміжних галузей, зокрема переробних ланок лісового сектору. В умовах воєнного стану постійні лісокористувачі відіграють вагомую роль у забезпеченні енергетичної самодостатності територіальних громад, а також у спорудженні фортифікаційних споруд. З урахуванням воєнних викликів на сектор постійних лісокористувачів також припадає функція розбудови мережі рекреаційних об'єктів задля фізичної та психологічної реабілітації постраждалих внаслідок війни громадян України.

З цих міркувань необхідно виходити при виборі пріоритетів диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності для підвищення ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та результативності поглибленої переробки деревини. Базовим положенням обґрунтування цілей диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів

має виступати розуміння основних причин, які вимагають форсування процесів диверсифікації діяльності як в частині ведення лісового господарства, зокрема використання корисних властивостей лісів, так і в частині переробки деревини, а також критичний аналіз передумов, що сформувалися для диверсифікаційних процесів (рис. 3.1).

Як показує світовий досвід, суб'єкти лісового господарства є, як правило, прибутковими, завдяки комплексному характеру ведення лісового господарства та реалізують проекти економічного та екологічного спрямування, що мають важливе значення для соціально-економічного розвитку територій концентрації ресурсів лісу. Постійні лісокористувачі в Україні також мають всі необхідні ресурсні можливості для того, щоб підвищити дієвість впливу лісового чинника на розвиток продуктивних сил окремих регіонів та населених пунктів. За таких умов необхідною є детермінація основних причин, які визначають доцільність розроблення дорожньої карти диверсифікації діяльності державних та комунальних лісових господарств.

Однією з основних причин, які вимагають забезпечення диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, є пріоритетність зростання частки доданої вартості лісового господарства у ВВП країни. За нинішніх ресурсних умов та наявної виробничо-технічної бази збільшення доданої вартості у сегменті лісогосподарського виробництва є можливим через підвищення рівня комплексності ведення лісового господарства та підвищення ефективності переробки деревини за рахунок налагодження виробництва готових дерев'яних виробів, зокрема для потреб будівельної індустрії, підвищення ефективності залучення деревних відходів у відтворювальний процес, результативнішого використання корисних властивостей лісу через активізацію рекреаційного лісокористування, введення додаткових потужностей у мисливському господарстві.

Тим більше, що рекреаційне лісокористування відіграє вагоме значення в частині реабілітації постраждалих внаслідок воєнних дій в Україні.

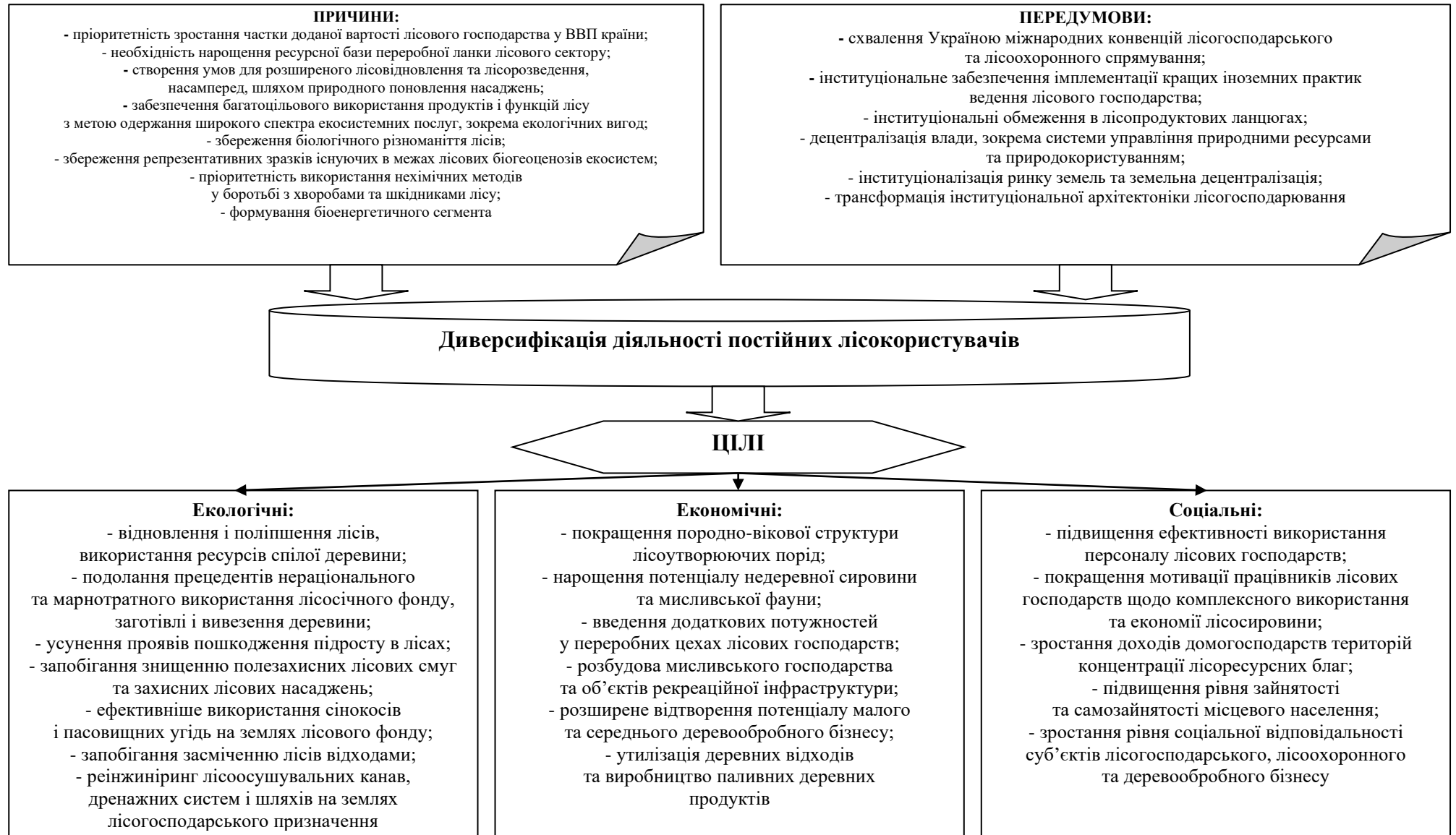

Рис. 3.1. Причини, передумови та цілі диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів*

Примітка. * Побудовано автором

Важливою причиною програмування процесів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів є також раціональніше використання деревної складової лісосировинного потенціалу задля нарощення ресурсної бази переробної ланки лісового сектору. Залучення додаткових деревних ресурсів у сферу переробки дасть можливість на порядок збільшити випуск продукції з високою доданою вартістю за широкою номенклатурою, щоб максимально задовольняти попит у готовій дерев'яній продукції і поступово зменшувати непродуктивний імпорт виробів з деревної маси. Це також позитивним чином буде впливати на рівень капіталізації лісогосподарського та деревообробного виробництва та створюватиме додаткові фінансові можливості для підвищення технічного рівня лісогосподарського та деревообробного виробництва. У багатолісних районах введення додаткових потужностей у переробну ланку лісового сектору та будівництво сучасних лісопереробних центрів дадуть можливість забезпечити нову якість промислового виробництва і тим самим призупинити процеси деіндустріалізації та створити додаткові робочі місця.

Сьогодні сформувалися сприятливі передумови для розширення площі земель лісового фонду через залучення малопродуктивних сільськогосподарських земель та інших категорій земель. Тому однією з причин диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів є створення умов для розширеного лісовідновлення та лісорозведення, зокрема, насамперед, шляхом природного поновлення. Це дасть можливість залучити малопродуктивні сільськогосподарські землі, що перебувають у власності територіальних громад та сільських домогосподарств у лісопродуктові ланцюги через заліснення і отримання в середньостроковій перспективі економічної віддачі у вигляді збору недеревної сировини і розширення площі угідь для ведення мисливського господарства. Додаткові умови для розширеного лісовідновлення та лісорозведення, а також заліснення переведених у землі лісового фонду інших категорій земель створяться за умови залучення приватних вітчизняних та іноземних інвестицій в придбання високо-

технологічної лісогосподарської техніки та формування сучасних лісових селекційно-насіннєвих комплексів.

Колосальні резерви щодо підвищення рівня капіталізації лісового господарства містяться в тій частині диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, які стосуються забезпечення багатоцільового використання продуктів і функцій лісу з метою одержання широкого спектра екосистемних послуг, зокрема екологічних вигод. Екосистемні послуги лісу у передовій іноземній практиці ведення лісового господарства виступають однією з основних складових прибуткової діяльності на основі комерціалізації ґрунтозахисної, водорегулюючої, середовищевідтворювальної та рекреаційної функцій. Використання потенціалу екосистемних послуг постійними лісокористувачами стане можливим за умови налагодження інституціональної взаємодії як з органами місцевого самоврядування та органами регіональної виконавчої влади, так і з суб'єктами аграрного бізнесу та іншими суб'єктами підприємницької діяльності.

Безпосередньо з проблемою максимізації потенціалу екосистемних послуг лісу пов'язана проблема збереження лісового біологічного різноманіття, що також детермінує певний спектр напрямів диверсифікації постійних лісокористувачів. Тобто диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів потрібна для того, щоб посилити здатність деревної та недеревної складових лісоресурсного потенціалу сприймати різноманітні антропогенні впливи, зокрема поглинати вуглекислий газ та забезпечувати емісію кисню, а також формувати просторовий базис для збільшення популяцій та урізноманітнення видової структури фауністичних ресурсів [38; 39; 57].

Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів в частині збереження біологічного різноманіття лісів також має передбачати забезпечення урізноманітнення видової структури флористичних та фауністичних ресурсів, що збільшить сировинні можливості та несировинні корисності лісів щодо надання різного роду санаторно-курортних та туристично-оздоровчих послуг суб'єктами лісогосподарського

підприємництва. Диверсифікація також має бути зорієнтована на урізноманітнення лісової рослинності, що підвищить привабливість для проведення різного роду форумів та заходів, а також зростання творчої активності відвідувачів. Лісогосподарська діяльність постійних лісокористувачів повинна передбачати розширення меж поширення лісової рослинності та фауністичних ресурсів, а також урізноманітнення їх видів, що розширить базис для місцевого населення в частині заготівлі другорядних лісових матеріалів, побічного лісокористування, ведення мисливського господарства [38; 39; 57].

Водночас, поряд з ідентифікацією основних причини, що актуалізують доцільність диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, варто виокремити наявні передумови диверсифікації, які сформовані наявним нормативно-правовим забезпеченням ведення лісового господарства та міжнародними природоохоронними конвенціями. Схвалення Україною міжнародних конвенцій лісогосподарського та природоохоронного спрямування створює підґрунтя для диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, зокрема в частині вирощування лісових плантацій, які можуть надавати низку соціально-економічних вигод, задовольняючи світові потреби в лісовій продукції. Саме плантації повинні доповнювати господарювання та знижувати навантаження на природні ліси, забезпечувати їх відновлення та охорону.

Сьогодні Україна не здатна інтегруватися у глобальний лісівничий простір без імплементації кращих іноземних практик, зокрема в частині не застосування технологій суцільно-лісосічних рубок, а також їх проведення на обмежених за площею лісосіках. Імплементація кращих іноземних практик також передбачає обмеження штучного відновлення лісостанів. Таке відновлення має відбуватися у випадках коли: умови місцезростання не сприятливі для природного поновлення; спостерігається необнадійливий хід природного поновлення з урахуванням проведених заходів щодо його сприяння; території внаслідок антропогенного порушення або природних

особливостей не здатні оновитися протягом тривалого часу; необхідною є заміна похідних деревостанів корінними.

Вагомий вплив на здійснення диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів здійснює також наявність інституціональних обмежень в лісопродуктових ланцюгах, зокрема заборона на вивіз необробленої деревини. Введення такого роду обмежень не дало очікуваного поштовху для розвитку української деревообробки, оскільки не супроводжувалося прийняттям комплексу нормативно-правових актів, які регламентували запровадження фінансових преференцій для суб'єктів деревообробного підприємництва. Водночас, заборона вивозу лісу-кругляка позбавила постійних лісокористувачів реального джерела валютної виручки, що негативним чином вплинуло на динаміку основних фінансово-економічних показників і звузило інвестиційні можливості сфери лісового господарства. Також за таких умов держава не заклала стимулів для розбудови переробних підрозділів лісових господарств, що забезпечило б збільшення на порядок обсягів виробництва продукції лісогосподарського та деревообробного виробництва з високою доданою вартістю.

Прискорення процесів децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування торкнулося також і системи управління природними ресурсами та природокористуванням, що перенесло центр тяжіння у реалізації екологічної та природно-ресурсної політики на місцевий рівень, зокрема на рівень територіальних громад. Це створює додаткові можливості для встановлення партнерських відносин між постійними лісокористувачами та територіальними громадами, зокрема в частині створення додаткового просторового базису для лісовідновлення і лісорозведення. Ініціативи громад щодо нарощення масштабів агролісомеліоративних заходів, зокрема створення захисних лісосмуг, які є необхідними для зміцнення стійкості агроландшафтів, можуть забезпечити лише постійні лісокористувачі, які мають для цього необхідну матеріально-технічну базу та відповідний рівень кваліфікації кадрового потенціалу. Укрупнення адміністративних районів та територіальних громад

також посилює бюджетні можливості місцевого самоврядування, зокрема в частині збереження та нарощення ресурсів навколишнього природного середовища, що відкриває додаткові перспективи для постійних лісокористувачів в частині реалізації регіональних та місцевих природоохоронних проєктів.

Додатковими інституціональними передумовами диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів слід також вважати інституціоналізацію ринку земель сільськогосподарського призначення та земельну децентралізацію. Запуск ринку сільськогосподарських земель відкриває нові канали для перерозподілу земельно-ресурсного потенціалу, а також спрощує можливості для зміни цільового призначення даної категорії земель, зокрема їх переведення в землі лісогосподарського призначення. Також даний ринок створив умови для прискорення процесів консолідації земель, а також зменшення рівня фрагментарності землекористувань. Земельна децентралізація дала можливість перевести землі сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів у комунальну власність, що створює умови для розширення площі лісових земель. У зоні дерново-підзолистих та супіщаних ґрунтів частина комунальних сільськогосподарських земель може бути передана у постійне користування комунальних та державних лісових господарств, де буде здійснюватися масштабне заліснення.

Важливою передумовою диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів виступає також трансформація інституціональної архітекτονіки лісогосподарювання, яка формувалася протягом тривалого періоду. Одним з проявів такої трансформації є форсування процесів укрупнення державних лісових господарств і корпоратизація лісового сектору, що дало можливість підвищити рівень концентрації фінансових ресурсів та створити більш надійну базу для реалізації лісогосподарських та деревообробних проєктів, а також проєктів, пов'язаних з веденням мисливського господарства та розбудовою рекреаційної інфраструктури. Важливим моментом такої трансформації в контексті підвищення ефективності господарського

освоєння лісоресурсного потенціалу є інституціоналізація можливостей державних та комунальних лісових господарств входити у статутні та нестатутні об'єднання, що дасть змогу акумулювати фінансові ресурси місцевого самоврядування та фінансово-кредитних установ для реалізації лісогосподарських та лісоохоронних проєктів, а також проєктів використання рекреаційної цінності лісових біогеоценозів.

Виходячи з перерахованих причин та передумов диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, обґрунтовується доцільність реалізації екологічних, економічних та соціальних цілей такої диверсифікації. Необхідно забезпечити реалізацію екологічних цілей, оскільки ліс є складною еколого-ресурсною системою, яка забезпечує стабільність функціонування не лише лісових біогеоценозів, але і природно-ресурсних комплексів загалом. Насамперед, варто забезпечити відновлення і поліпшення лісів, а також використання спілої деревини. Ефективніше відновлення лісів стане можливим за умови наявності сучасних лісових селекційно-насіннєвих комплексів та стану виробничо-технічної бази лісовідтворення та лісорозведення, що потребує залучення додаткових інвестицій як за рахунок внутрішніх джерел, так і за рахунок залучених та позикових коштів.

Також менеджмент постійних лісокористувачів має створювати умови для усунення прецедентів нераціонального та марнотратного використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини. Усунення марнотратності стане можливим за умови застосування технології комплексного використання деревини, зокрема утилізації лісосічних відходів та відходів лісопилення. Для забезпечення прискорених темпів приросту деревної маси лісова охорона має своєчасно усувати прояви пошкодження підросту в лісах. Для нарощення потенціалу побічного лісокористування та створення кормової бази для мисливських тварин постійні лісокористувачі повинні забезпечувати ефективніше використання сінокосів і пасовищних угідь на землях лісового фонду. Враховуючи те, що аграрний сектор в останні роки став основною структуроутворюючою ланкою і розширилися посівні площі експорто-

орієнтованих сільськогосподарських культур, необхідно нарощувати масштаби агролісомеліорації та запобігати знищенню полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень. Доповнювати комплекс агролісомеліоративних заходів має реінжиніринг лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях лісогосподарського призначення, щоб регулювати необхідний для нарощення лісосировинної бази водно-повітряний режим.

Реалізація економічних цілей диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів має передбачати нарощення ресурсної бази деревообробного виробництва та інших ланок лісового сектору на основі застосування комплексу регуляторних заходів. Насамперед, необхідною є державна фінансова підтримка заходів щодо покращення породно-вікової структури лісоутворюючих порід, нарощення потенціалу недеревної сировини та мисливської фауни. Виходячи з передового іноземного досвіду, пріоритетом диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів має стати також комплекс заходів щодо розбудови мисливського господарства та об'єктів рекреаційної інфраструктури, що дасть можливість на порядок збільшити рівень ефективності використання корисних властивостей лісів. Рекреаційна інфраструктура дасть змогу залучити у відтворювальний процес несировинні корисності, які продукуються лісовими біогеоценозами у лісах, де домінують молодняки та середньовікові насадження. Раціоналізація використання деревної складової лісосировинного потенціалу дасть можливість створити умови для нарощення ресурсного потенціалу малого та середнього деревообробного бізнесу, що призведе до більшої насиченості ринку продуктів деревообробки і посилить конкуренцію на даному цільовому ринку.

Однією з основних економічних цілей диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів стане створення виробництв з утилізації деревних відходів та виготовлення паливних деревних продуктів. Сьогодні основною причиною марнотратного використання лісосічних відходів та відходів деревообробки є відсутність сучасного інструментарію державної та муніципальної підтримки проєктів виробництва паливних ресурсів

з деревних відходів, а також їх використання в інших господарських цілях. Потребують інституціоналізації субсидії на заготівлю і переробку деревних відходів, а також на виробництво паливних ресурсів [36; 37; 53].

В умовах перенесення центрів тяжіння в соціально-економічному розвитку на рівень територіальних громад також потребують корекції соціальні цілі діяльності постійних лісокористувачів, в тому числі і через диверсифікацію виробничо-господарської діяльності. Введення додаткових виробництв, зокрема, щодо утилізації неліквідної деревини та виробництва паливних деревних продуктів, функціонування об'єктів рекреаційної інфраструктури, плантаційного лісорозведення дасть можливість підвищити ефективність використання персоналу лісових господарств через збільшення обсягів виробництва та підвищення рівня продуктивності праці. Також такого роду диверсифікаційні процеси дозволять розширити перелік контрагентів постійних лісокористувачів і забезпечити зростання валового регіонального продукту, що також буде супроводжуватися позитивними структурними зрушеннями у регіональному господарському комплексі і мультиплікативним чином впливатиме на рівень доходів місцевого населення.

Підвищення рівня оплати праці працівників державних та комунальних лісових господарств сприятиме покращенню рівня їх мотивації в частині комплекснішого використання та економії лісосировини, що призведе до зниження матеріаломісткості продукції і відповідно зростання її конкурентоспроможності. Водночас зниження величини питомих матеріальних витрат створить умови для зростання частки витрат на оплату праці в загальній структурі сукупних операційних витрат, що позитивним чином відобразиться на середній заробітній платі працівників лісового сектору та однозначно вплине на рівень оплати праці у регіональному господарському комплексі в цілому. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів через введення додаткових потужностей у веденні лісового господарства, лісорозведенні, деревообробному виробництві, у сфері рекреаційного використання несировинних корисностей лісу дасть можливість створити додатковий попит

на продукцію лісового господарства, зокрема недеревну сировину, яка створюється в секторі сільських домогосподарств, що призведе до зростання доходів даної категорії домогосподарств, що для сільських територій виступає важливою передумовою соціальної та економічної стабільності.

Більше того, диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів і введення додаткових потужностей у суміжних галузях призведе до підвищення рівня зайнятості місцевого населення. Зростання попиту на недеревну сировину та несировинні корисності лісу, які використовуються суб'єктами рекреаційної діяльності, сприятиме підвищенню рівня самозайнятості місцевого населення. Зростання вагомості лісогосподарського бізнесу, зокрема основної його структуроутворюючої ланки – постійних лісокористувачів, у відтворенні регіонального продукту, забезпечить зростання рівня соціальної відповідальності суб'єктів лісогосподарського, лісоохоронного та деревообробного бізнесу, а це має ключове значення для розбудови підприємницького середовища на сільських територіях.

Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів, як вже зазначалося, відзначається комплексом особливостей, що вимагає прискіпливої уваги до вибору форм та методів її забезпечення. По-перше, лісові господарства відзначаються неоднаковою породно-віковою структурою наявного лісового фонду, різними площами лісів та інших лісовкритих площ, різним рівнем комплексності ведення лісового господарства. Тобто диверсифікація діяльності постійного лісокористувача у Поліському економічному районі буде значно різнитися з диверсифікацією діяльності лісових господарств, які функціонують у Причорноморському економічному районі.

Виходячи з викладеного вище та враховуючи неоднорідність в обсягах виробництва лісопродукції та переробки деревини в розрізі обласних управлінь лісового та мисливського господарства, варто констатувати необхідність диференційованого підходу до вибору пріоритетів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів різних природнокліматичних зон. Як стверджує

О. Ютовець, лісгоспи Полісся України відрізняються певною диверсифікацією діяльності: лісогосподарські роботи, мисливство, лісозаготівля та деревообробка. Крім виробничої діяльності, деяким лісгоспам притаманна і торговельна діяльність, громадське харчування (діяльність їдалень), надання транспортних послуг, тваринництво та рослинництво. Проте найбільші суми виручки від реалізації лісові господарства отримують від двох видів діяльності: лісового господарства (реалізації деревини від всіх видів рубок лісу) та деревообробки. Питома вага деревообробки у загальній виручці від реалізації за роками в середньому становила 3,7–23,8 % [124].

У багатолісних Поліському та Карпатському економічних районах диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів, які мають власну виробничо-технічну базу лісопереробки, має передбачати, насамперед, урізноманітнення номенклатури готових виробів та покращення їх якісних характеристик, виходячи із запитів на світовому, національному та регіональному ринках, зокрема, на основі використання на умовах лізингу сучасного деревообробного обладнання; налагодження виробництва нових видів продукції, попит на які виник через розширене відтворення рекреаційної інфраструктури на Заході України у зв'язку з неможливістю використовувати рекреаційну індустрію в Криму через його окупацію російськими загарбниками (виробництво будівельних конструкцій з деревини для облаштування індустрії туристично-оздоровчих закладів).

Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів, які не мають власної виробничо-технічної бази, має передбачати підвищення рівня комплексності ведення лісового господарства через налагодження виробництва твердого біопалива з лісосічних відходів, розширення співпраці із суб'єктами підприємницької діяльності в частині надання різного роду послуг, які максимізують приріст деревної маси, підвищення ефективності заготівлі другорядних лісових матеріалів та побічних лісокористувань. Держава також має створювати відповідні інституційні передумови та надавати фінансові преференції для розбудови індустрії рекреаційного лісокористування,

що підвищуватиме рівень капіталізації лісових та лісогосподарських активів в цілому та сприятиме збереженню та відтворенню лісових біогеоценозів.

Важливою складовою диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів Причорноморського та частково Придніпровського економічних районів, які потерпають від хронічного бюджетного дефіциту, стало б розширення масштабів здійснення агролісомеліоративних робіт, зокрема створення додаткових захисних лісових смуг, що забезпечуватиме зменшення втрат сільськогосподарських культур та упереджуватиме ерозію та дефляцію ґрунтів. Замовниками таких робіт мають виступати суб'єкти аграрного підприємництва, які концентрують значний банк земель. Поштовхом до активізації процесів агролісомеліорації стала б повноцінна імплементація положень Єдиної сільськогосподарської політики Європейського Союзу в частині інтеграції сільського та лісового господарства.

Складовою диверсифікації лісогосподарської діяльності є також те, що постійні лісокористувачі мають ініціювати проекти інтеграції лісового та сільського господарства, що передбачено рядом природоохоронних директив Європейського Союзу та вимогами Єдиної сільськогосподарської політики ЄС. У Рівненській області в частині інтеграції лісового та сільського господарства є значні перспективи з огляду на значну площу меліорованих земель, які піддалися природній ренатуралізації, і виступають значним просторовим базисом для нарощення лісоресурсного потенціалу, а також для розвитку мисливського господарства та розбудови індустрії зеленого туризму.

Протягом тривалого періоду галузь лісового господарства, особливо у багатолісних регіонах, недоотримує потенційно можливих прибуткових надходжень, а місцеві бюджети – податків та зборів внаслідок надмірно звуженого інституціонального підґрунтя здійснення виробничо-господарської діяльності постійними лісокористувачами. Мова йде про реалізацію проектів, які стосуються розширення масштабів лісовідновлення, раціоналізації використання деревної та недеревної складових лісоресурсного потенціалу, заготівлі другорядних лісових матеріалів та побічного лісокористування.

У зв'язку з тим, що лісові господарства не мають можливості повноцінно працювати на ринку позикового капіталу і тому відчують перманентний дефіцит у фінансових ресурсах, необхідних для оновлення лісогосподарського та лісозаготівельного обладнання.

Виходячи з природно-ресурсних передумов та викликів воєнного часу і вимог повоєнного відновлення національного господарства, важливого значення набуває формування інституціонально-цифрових передумов диверсифікації виробничо-господарської діяльності філій ДП «Ліси України» з урахуванням вимог воєнного часу (рис. 3.2), а також розроблення набору пріоритетів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів у повоєнний період (рис. 3.3).

Підвищення вагомості лісового господарства в соціально-економічному піднесенні країни та регіонів вимагає обґрунтування пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів як з урахуванням вимог воєнного часу, так і у повоєнний період. Враховуючи поглиблення процесів цифрової трансформації системи управління рухом лісопродукції, насамперед, необхідно сформувати інституціонально-цифрові передумови для прискорення процесів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах воєнного часу. Зокрема, з метою залучення додаткових приватних інвестицій у процес розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу доцільно розширити спектр угод державно-приватного партнерства та удосконалити контрактне законодавство, що урізноманітнить виробничо-господарську діяльність у лісовому секторі економіки. З метою зростання надходжень іноземних інвестицій базовий регуляторний орган інституціональної архітектури лісогосподарювання має активізувати укладання міжнародних конвенцій лісогосподарського та лісоохоронного спрямування для синхронізації окремих аспектів класичної ринкової та вітчизняної практик ведення лісового господарства.

Рис. 3.2. Передумови та напрями поглиблення диверсифікації діяльності філій ДП «Ліси України» з урахуванням вимог воєнного часу*

Примітка. *Побудовано автором

Диверсифікація діяльності постійних лісочисувачів у повоєнний період

Рис. 3.3. Пріоритети диверсифікації виробничо-господарської діяльності філій ДП «Ліси України» у повоєнний період*

Примітка. *Побудовано автором

Всі ці інституціональні новації необхідні для того, щоб спростити участь постійних лісокористувачів в заготівлі деревини для будівництва фортифікаційних споруд, зокрема для обшивки траншей та окопів, а також для їх безпосередньої участі у будівництві інженерних оборонних споруд. Внаслідок підвищення рівня ризиків для функціонування об'єктів критичної енергетичної інфраструктури доцільно удосконалити інституційне підґрунтя для нарощення обсягів виробництва та постачання дров'яної деревини для потреб прифронтових та звільнених від окупації районів. З метою нарощення обсягів виробництва паливних деревних продуктів доцільною є інституціоналізація бюджетних преференцій для підвищення рівня зацікавленості постійних лісокористувачів у збиранні та переробленні лісосічних відходів. Принципового значення також набуває створення умов для стимулювання процесів виготовлення біопалива на основі утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва.

Виходячи з того, що війна призвела до численних жертв серед громадян України та погіршення фізичного і психічного стану великої кількості населення, доцільною є активізація процесів розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування на основі використання екосистемних послуг, що продукуються лісовими біогеоценозами. Розгалужена мережа об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури дасть змогу прискорити процеси психічної та фізичної реабілітації постраждалих внаслідок війни громадян. З метою підвищення рівня результативності переведення самозаліснених сільсько-господарських угідь у категорію лісових земель доцільним є введення додаткових бюджетно-податкових інструментів стимулювання процесів здійснення природооблаштувальних робіт на землях, які піддалися стихійному залісненню. Враховуючи те, що активні бойові дії призвели до еколого-деструктивного та природо-руйнівного впливу на агроландшафти, виникає необхідність у створенні інституціональних передумов для активізації процесів лісорозведення на деградованих, порушених та малопродуктивних землях.

Значний часовий інтервал між посадкою та стиглістю лісів вимагає прискореного формування інституціонального середовища диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів (філій ДП «Ліси України» та комунальних лісових господарств) у повоєнний період. Базовим детермінантом формування національної лісової політики є врахування вимог воєнної доктрини в частині використання деревини для формування розгалуженої мережі фортифікаційних споруд. З метою прискорення процесів інтеграції лісового господарства України в глобальну мережу лісівничих відносин доцільною є імплементація інститутів-правил та інститутів-організацій лісокористування, передбачених міжнародними лісоохоронними конвенціями.

Атрибутивною ознакою розвитку лісового господарства у повоєнний період має стати наявність інфраструктури для трансферу інновацій як в систему лісовідновлення, так і в систему залучення складових лісоресурсного потенціалу у відтворювальний процес. У повоєнний період мають посилюватися процеси екологічного реінжинірингу лісових біогеоценозів, пошкоджених внаслідок воєнних дій. Індустрія виробництва паливних деревних продуктів має розширювати ресурсну базу за рахунок бюджетної прямої та непрямої підтримки плантаційного вирощування енергетичних швидкорослих лісових та сільськогосподарських культур. Для мінімізації проявів виснажливого та розбалансованого освоєння лісоресурсного потенціалу доцільним є державне стимулювання процесів застосування методів та технологій наближеного до природи та соціального лісівництва, а також комплексного освоєння потенціалу екосистемних послуг лісових біогеоценозів.

Для виконання вимоги ЄС щодо збільшення площі земель природно-заповідного фонду в Україні до європейських стандартів доцільно сформувати портфель державної підтримки процесів реінжинірингу природно-заповідних територій для збереження просторового базису розширеного відтворення складових лісоресурсного потенціалу. У підсумку пріоритети диверсифікації

діяльності постійних лісокористувачів у повоєнний період мають бути націлені на підвищення дієвості впливу лісового господарства на процеси відновлення пошкоджених війною цілісно-майнових комплексів та реабілітацію постраждалих внаслідок воєнних дій громадян.

В умовах укрупнення сільських територіальних громад, коли вже чітко ідентифіковано межі таких громад, створюються додаткові можливості щодо розширення площі земель лісогосподарського призначення за рахунок заліснення сільськогосподарських угідь, які знаходяться у зоні осушення, і були виведені із продуктивного сільськогосподарського обігу у зв'язку з руйнацією мережі гідротехнічних споруд, які забезпечували необхідний водно-повітряний режим на меліорованих землях.

Для багатолісних регіонів, зокрема Рівненської області, державні лісові господарства (філії ДП «Ліси України»), які мають статус постійних лісокористувачів, є чи не основними бюджетоутворюючими організаціями і виступають основою зайнятості місцевого населення. Тому питання диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності (диверсифікація – розширення асортименту продукції, що випускається і переорієнтація ринків збуту, освоєння нових видів виробництв з метою підвищення ефективності діяльності, отримання економічної вигоди) є одним з основних факторів підвищення ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та результативнішого залучення деревних та недеревних ресурсів у господарський обіг. Також необхідно керівникам філій ДП «Ліси України» надати більше повноважень в частині залучення інвестицій як на ринку позикового капіталу, так і на умовах спільної діяльності.

3.2. Інституціональний інструментарій диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів

У лісозабезпечених регіонах значні резерви для підвищення рівня капіталізації має сфера лісового господарства. Також лісові господарства можуть суттєво вплинути на зростання рівня зайнятості місцевого населення

за умови розширення ареалу здійснення ними виробничо-господарської діяльності як в частині власне ведення лісового господарства, так і в частині функціонування інших фаз лісопродуктових ланцюгів. Це можна забезпечити за рахунок диверсифікації діяльності, що дасть можливість підвищити рівень залучення лісоресурсних благ у відтворювальний процес і збільшити виробництво продукції, робіт і послуг лісового господарства з високою доданою вартістю, що підвищить бюджетонаповнюючу роль постійних лісокористувачів та сформує нові центри ділової активності.

Водночас диверсифікація діяльності державних та комунальних лісових господарств потребує формування інституціонального інструментарію, що забезпечить розширення сфери діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва як в частині урізноманітнення видів лісогосподарської діяльності, так і в частині залучення інвестиційних потоків. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів також необхідна як базова інституціональна передумова для збільшення інвестиційних впливів у лісове господарство, насамперед, щодо залучення банківських кредитів та коштів приватних інвесторів.

Необхідність диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів пояснюється тим, що нинішній формат їх функціонування не дозволяє використовувати усі наявні резерви для підвищення рівня соціально-економічної та еколого-економічної ефективності. Також диверсифікація визначається як необхідна умова підвищення рівня мобільності діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в цілому [87], виходячи з передового іноземного досвіду та кращих практик в українській практиці господарювання.

Виходячи з того, що від розвитку лісових господарств залежить соціально-економічне піднесення сільських територій, цікавою з точки зору впливу диверсифікації діяльності на розвиток села є думка Р. Чумака щодо прояву ефекту мультиплікатора розвитку сільських територій через раціональне

використання ресурсного потенціалу на основі розвитку диверсифікованих видів підприємницької діяльності [113, с. 44].

Лісові господарства (філії ДП «Ліси України» та комунальні лісові господарства) для лісозабезпечених регіонів виступають базовою ланкою господарства, основними бюджетонаповнюючими організаціями, а також створюють левову частку нових робочих місць. Однак, надмірна зарегульованість діяльності та неможливість повноцінно працювати на ринку позикового капіталу та інших сегментах фінансового ринку не дають можливості забезпечувати ефективно використання лісоресурсного потенціалу і підвищувати дієвість впливу лісоресурсних благ на темпи соціально-економічного піднесення. Основна причина штучного стискання ділової активності лісових господарств полягає в надмірній уніфікованості видів виробничо-господарської діяльності, що є наслідком зарегульованості їх діяльності як за системою управління лісовим господарством, так і за управлінням державними та комунальними активами.

Одним з пріоритетних напрямів підвищення рівня соціально-економічної та еколого-економічної ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу є диверсифікація діяльності, яка дасть змогу збільшити сукупну величину лісоресурсних благ, що залучаються у господарський обіг, через забезпечення підвищення результативності продукування лісовими біогеоценозами екосистемних послуг і використання цих послуг у відтворювальному процесі. Водночас це може бути забезпечено через впровадження належного інституціонального інструментарію диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, оскільки розширення переліку сфер використання лісоресурсних благ, які перебувають у державній власності, потребує інституціональних змін в частині володіння, користування та розпорядження лісовими та лісогосподарськими активами, що детермінуватиме організаційно-правові форми господарського освоєння лісоресурсного потенціалу. Такі інституціональні зміни стануть можливими

через внесення змін і доповнень в Лісовий кодекс України та законодавчі акти, які регламентують використання державного майна та майнових прав держави.

Значні резерви для підвищення соціально-економічної ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу має Рівненська область, яка відноситься до групи лісозабезпечених регіонів. В структурі Рівненського обласного управління лісового та мисливського господарства до укрупнення 2021 року функціонувало 18 державних лісових господарств, які територіально зосереджені у поліській зоні та в зоні лісостепу. Найбільша площа земель, які перебувають у постійному користуванні, має місце у ДП «Березнівський лісгосп» (56 тис. га), ДП «Володимерецький лісгосп» (51 тис. га), ДП «Дубровицький лісгосп» (59 тис. га), ДП «Костопільський лісгосп» (56 тис. га), ДП «Рокитнівський лісгосп» (57 тис. га), ДП «Сарненський лісгосп» (55 тис. га), ДП «Рафалівський лісгосп» (54 тис. га). Як правило лісгоспи, які знаходяться у поліській зоні, мають найбільшу площу земель, що перебувають у постійному користуванні. Водночас лісгоспи, які знаходяться у лісостеповій зоні, мають кращу породно-вікову структуру лісових насаджень, що створює для них більш сприятливі стартові умови для ефективної виробничо-господарської діяльності.

Квінтесенцією такої ситуації є те, що окремі лісгоспи, які не відзначаються найбільшою площею земель лісового фонду, мають високі показники капітальних інвестицій, які фінансуються з метою модернізації та реконструкції основних лісгосподарських засобів. Так, у 2018 році сума профінансованих капітальних інвестицій становила на ДП «Висоцький лісгосп» (3,5 млн грн), ДП «Зарічненський лісгосп» (5,6 млн грн), ДП «Клеванський лісгосп» (6,9 млн грн).

Водночас існує значний потенціал для підвищення рівня прибутковості виробничо-господарської діяльності лісових господарств названого регіону за умови диверсифікації виробничо-господарської діяльності, яка стане можливою через надання менеджменту постійних лісокористувачів додаткових повноважень в частині використання екосистемних послуг, які продукуються

лісовими біогеоценозами, розширення номенклатури продукції, робіт та послуг лісового господарства, розширення географії взаємодії з контрагентами, більш активної позиції на ринку позикового капіталу.

Досягнення перерахованих цілей диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів потребує формування інституціонального інструментарію диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів як сукупності регуляторних інструментів, які забезпечать трансформацію інститутів-правил та інститутів-організацій ведення лісового господарства і створять можливості для більшої автономії постійних лісокористувачів в частині використання наявного ресурсно-виробничого потенціалу та залучення капітальних та фінансових інвестицій і, водночас, збережуть і вдосконалять вплив лісової охорони на процеси відновлення, відтворення та охорони лісових ресурсів.

Потрібна трансформація таких інститутів-правил: прав володіння та користування лісовими та лісогосподарськими активами; механізму переведення самозаліснених сільськогосподарських угідь у лісові землі; правил входження постійних лісокористувачів в статутні та нестатутні лісогосподарські об'єднання; правил випуску державними та комунальними лісовими господарствами облігацій і їх розміщення на відповідному сегменті фінансового ринку; принципів взаємодії постійних лісокористувачів з територіальними громадами в період поглиблення процесів децентралізації.

Трансформація інститутів-організацій передбачає розширення специфікацій видів діяльності як постійних лісокористувачів, так і підприємств, які здійснюють лісовпорядкувальні, лісозахисні, лісопаталогічні заходи, що створить умови для підвищення мобільності дій, які стосуються створення умов для ефективнішого освоєння усіх складових лісоресурсного потенціалу, що перебуває в користуванні державних та комунальних лісових господарств, а це, в свою чергу, дасть можливість підвищити рівень соціально-економічної та еколого-економічної ефективності лісокористування і наростити внутрішні

джерела інвестиційного забезпечення проєктів модернізації, реконструкції та технічного переоснащення основних лісових та деревообробних засобів.

Потенціал диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів пов'язаний із вибором пріоритетних напрямів подальшої концентрації лісогосподарського та деревообробного виробництва. Укрупнення державних лісових господарств в кінці 2021 року створює додаткові передумови для підвищення рівня концентрації ресурсно-виробничого потенціалу сировинної та переробної ланок лісового сектору, що значною мірою і визначає можливості для вертикальної, горизонтальної та конгломератної диверсифікації. Диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів є процесом розвитку суб'єкта лісогосподарювання, який пов'язаний з урізноманітненням номенклатури та асортименту продукції, розширенням переліку видів діяльності і виробництв, виходом на нові ринки збуту та укладанням угод з новими контрагентами, що у підсумку розширює просторові та ресурсні можливості для підвищення рівня прибутковості лісогосподарської, лісоохоронної, переробної, зокрема деревообробної, та рекреаційної діяльності і забезпечує розширене відтворення лісоресурсного потенціалу.

Виходячи з існуючого досвіду та враховуючи специфіку лісогосподарювання, необхідно розрізняти вертикальну, горизонтальну та конгломератну диверсифікацію виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів як за умови їх автономного функціонування, так і за умови їх входження в статутні та нестатутні об'єднання. Кожен вид диверсифікації охоплює комплекс форм, методів та способів поєднання виробничих ресурсів і їх залучення у відтворювальний процес, зокрема у глобальні та національні ланцюги доданої вартості. Вибір виду диверсифікації визначається рівнем концентрації фінансових та матеріальних ресурсів, а також рівнем техніки та технологій, які застосовуються при здійсненні лісогосподарських заходів, переробці деревини та недеревної сировини. Також розглядається варіант поєднання різних видів диверсифікації,

що підвищує рівень маневреності використання наявного ресурсного потенціалу та посилює роль лісогосподарських виробництв у відтворенні потенціалу регіональних господарських комплексів.

За умови автономного функціонування укрупнених лісових господарств (на даний момент філій ДП «Ліси України») новостворених лісогосподарських підприємств, які виникли на основі укрупнення постійних лісокористувачів, найбільш прийнятним варіантом диверсифікації в контексті прийнятності і достатності організаційних та ресурсних можливостей виступає вертикальна диверсифікація, яка передбачає налагодження виробництва товарів та надання послуг, які пов'язані з традиційною номенклатурою товарів, послуг та робіт постійних лісокористувачів. Такого роду диверсифікація не потребує радикального переформатування стратегії виробничо-господарської діяльності та вимагає порівняно з іншими видами диверсифікації значно менше фінансових ресурсів та інноваційних технологій. І даний фактор в умовах економічної стагнації та дефіцитності бюджетного фінансування потреб лісового господарства є визначальним, оскільки не порушує господарської самодостатності постійних лісокористувачів та забезпечує належний рівень фінансової стійкості і платоспроможності.

Горизонтальна диверсифікація є процесом освоєння виробництва тих видів продукції та створення умов для надання послуг, які не пов'язані з традиційними видами продукції, робіт та послуг постійних лісокористувачів. Водночас такий вид диверсифікації призводить до виробництва тих видів продукції та надання послуг і виконання робіт, на які є попит серед певного сегменту клієнтів на цільових ринках. Такий вид диверсифікації потребує значно більшого обсягу фінансових ресурсів для формування виробничо-технічної бази виробництва нових видів продукції, а також надання нових видів послуг. Горизонтальна інтеграція також вимагає підвищення рівня кваліфікації окремих категорій персоналу постійних лісокористувачів, щоб вони оволоділи компетентностями користування новими технологіями та новими видами техніки, що є особливо важливим в умовах цифрової трансформації системи

управління лісогосподарським та деревообробним виробництвом. Горизонтальна диверсифікація відзначатиметься найвищим рівнем результативності за умови, коли постійні лісокористувачі зможуть входити до складу статутних та нестатутних об'єднань із суб'єктами приватного підприємництва, де забезпечуватиметься вищий рівень концентрації інвестиційного потенціалу і таким чином створюватимуться умови для масштабної модернізації та реконструкції основного капіталу лісогосподарських та деревообробних виробництв.

Конгломератна диверсифікація передбачає оновлення номенклатури продукції товарами, що не пов'язані з традиційною діяльністю постійних лісокористувачів, а також ринками та клієнтами, з якими працює дана категорія суб'єктів виробничо-господарської діяльності. Конгломератна диверсифікація потребує значних фінансових затрат, які можуть здійснювати або фінансово стійкі підприємства, або об'єднання підприємницьких структур. Певною мірою умови для конгломератної диверсифікації створилися внаслідок корпоратизації лісового сектору, тобто створення ДП «Ліси України». В умовах функціонування лісогосподарського об'єднання створюються ресурсні можливості для перехресного субсидування, що дозволить підтримати стагнуючих учасників об'єднання, а це усуватиме ризик розірвання матеріальних та продуктових потоків у лісопродуктових ланцюгах в межах об'єднання лісогосподарських та переробних виробництв. Конгломератна диверсифікація є прийнятною формою створення в межах об'єднань лісогосподарських та переробних підприємств виробництв, які базуються на поглибленій переробці лісосировини та створюють продукцію з високою доданою вартістю. Такими виробництвами виступають лісохімія, виробництво плит, фанери, столярних виробів, меблів та будівельних дерев'яних конструкцій.

Виходячи з реального фінансового стану більшості постійних лісокористувачів, а також можливостей держави фінансувати процеси лісовідтворення та лісовідновлення, прийнятною формою об'єднань лісових господарств, деревообробних виробництв та інших суб'єктів підприємницької

діяльності є промислова група. Промислова група створюється на основі рішення Кабінету Міністрів України на певний термін з метою прискорення реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови національної економіки. Для Карпатського, Подільського та Поліського економічних районів, які є основними ареалами концентрації лісоресурсних благ, створення промислових груп забезпечить активізацію підприємницької діяльності і надасть нових імпульсів соціально-економічному піднесенню сільських територій. Створення такого роду груп забезпечить додаткові умови для підвищення результативності постачання деревини для зведення мережі фортифікаційних споруд.

Саме в межах промислової групи створюються організаційні та ресурсні можливості для горизонтальної та вертикальної диверсифікації, що надасть можливість створити нові центри ділової активності та полюси росту у лісозабезпечених регіонах і подолати депресивність територій концентрації лісоресурсних благ. Промислова група забезпечує вищий рівень концентрації внутрішніх джерел інвестування як за рахунок власних коштів учасників, так і за рахунок залучених фінансових ресурсів (рис. 3.4). До її складу входять декілька постійних лісокористувачів, які є географічно дотичними, та суб'єкти приватного деревообробного виробництва, а також інші суб'єкти бізнесу, які використовують деревні та недеревні ресурси для виробництва готової продукції.

Діяльність промислової групи відбувається за безпосереднім контролем Уряду України, насамперед, в частині дотримання природоохоронного законодавства при відновленні та відтворенні лісу, а також при господарському освоєнні лісоресурсного потенціалу. Передусім, державний контроль має здійснюватися за цільовим використанням бюджетних коштів, які спрямовуються на задоволення потреб лісового господарства. Найбільш прийнятним варіантом організації системи управління товарними та фінансовими потоками є матрична організаційна структура для перехресного управління виробничо-господарською діяльністю через формування департаментів.

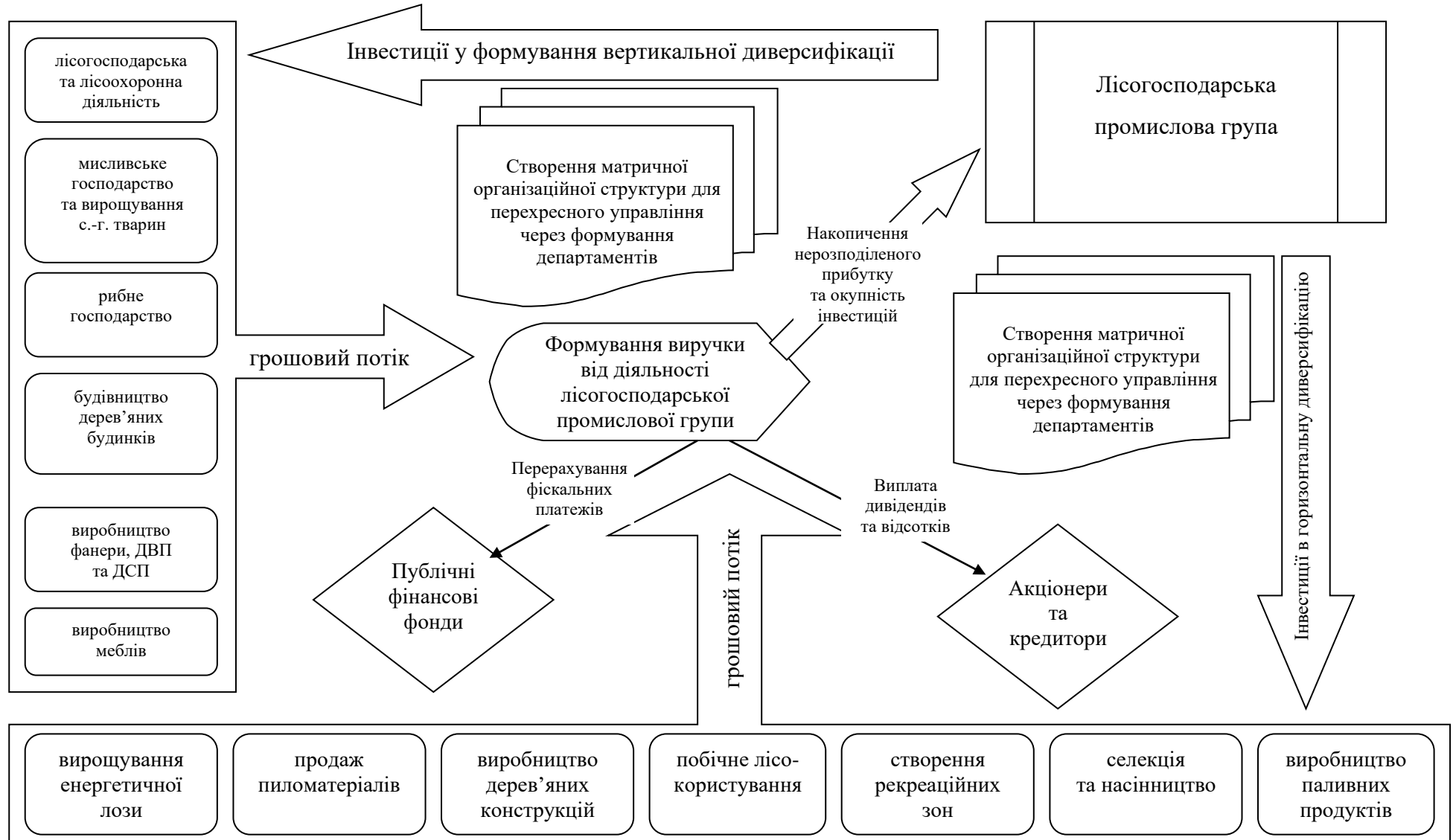

Рис. 3.4. Базова схема вертикальної та горизонтальної диверсифікації лісгосподарської промислової групи *

Примітка. * Побудовано автором

Грошовий потік, який утворюється на основі реалізації робіт, послуг та продукції, розподіляється у відповідності з дольовою участю у зведених видатках на реалізацію виробничої програми. Частина виручки промислової групи від реалізації товарів, робіт та послуг спрямовується на сплату фіскальних платежів до публічних фінансових фондів (державний та місцеві бюджети), а також на виплату дивідендів та відсотків акціонерам та кредиторам. Накопичений нерозподілений прибуток використовується для реінвестування у придбання основних засобів та поповнення оборотних коштів у відповідності з пріоритетами горизонтальної та вертикальної інтеграції.

В межах промислової групи горизонтальна та вертикальна інтеграція дасть можливість поряд з основними видами діяльності (лісогосподарська та деревообробна діяльність) розвивати ті види господарювання, для яких є відповідні виробничо-технічні та природно-ресурсні передумови. Зокрема патронат держави над діяльністю промислової групи підвищує рівень довіри до реалізації лісогосподарських та лісоохоронних проєктів зі сторони територіальних громад, що збільшує ймовірність переведення самозаліснених та малопродуктивних сільськогосподарських угідь у лісові землі. Таким чином створюється просторовий базис для розвитку мисливського господарства та створення рекреаційних зон. Введення об'єктів рекреаційної інфраструктури потребує будівництва дерев'яних будинків, зокрема виготовлення дерев'яних конструкцій, що на порядок підвищить рівень завантаженості деревообробних потужностей і збільшить обсяг виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Консолідація фінансових ресурсів учасників об'єднання збільшує можливості для фінансування лісогосподарської та лісоохоронної діяльності, зокрема щодо створення сучасних лісових насіннево-селекційних комплексів та підвищення ефективності боротьби із шкідниками та хворобами лісу. Введення додаткових потужностей у деревообробному виробництві призводить до утворення додаткових відходів деревообробки та лісопилення, що поряд

з лісосічними відходами, зокрема порубковими рештками, розширює ресурсну базу для виробництва паливних продуктів у вигляді брикетів та гранул.

Важливою складовою нарощення ресурсної бази для виробництва паливних деревних продуктів є збільшення масштабів плантаційного лісовирощування, зокрема вирощування енергетичної лози та енергетичних сільськогосподарських культур. Введення додаткових потужностей у консервні цехи збільшує попит на продукцію побічного лісокористування, що у підсумку підвищує рівень комплексності використання лісоресурсного потенціалу в цілому. Враховуючи те, що у віковій структурі лісового фонду частка стиглих та пристигаючих насаджень є невисокою, одним з основних резервів нарощення лісосировинної бази у середньостроковій перспективі має стати вирощування швидкорослих лісових насаджень.

Лісогосподарська промислова група може бути сформована в багатолісному регіоні Західної України. В межах даної території функціонує значна кількість лісових господарств (комунальних лісових господарств та філій ДП «Ліси України»), котрі можуть виступити базою для диверсифікації виробничо-господарської діяльності, виходячи з територіального положення та структури забезпеченості лісовими ресурсами конкретного постійного лісокористувача. Лісогосподарська промислова група дасть можливість об'єднати виробничі та рекреаційно-лісові активи вказаних бізнес-одиниць та суб'єктів приватного підприємництва і підвищити рівень концентрації капіталу для формування диверсифікованої структури лісогосподарського та деревообробного виробництва. Така група сприятиме збільшенню обсягів переробки низькосортної деревини та підвищенню рівня переробки лісосічних відходів та відходів деревообробки.

Незважаючи на укрупнення державних лісових господарств у 2021 році та корпоратизацію лісового сектору у 2022 році, новостворені суб'єкти господарювання розпорошені і не забезпечують належних обсягів фінансування капітальних вкладень, щоб забезпечити високий техніко-технологічний рівень ведення лісового господарства та переробки деревини. Тому створення

лісогосподарських промислових груп дасть можливість забезпечити підвищений рівень концентрації фінансових ресурсів. Водночас для налагодження повноцінної прибуткової переробки лісосічних відходів та відходів деревообробки потрібна зміна державної політики в частині надання дотацій постійним лісокористувачам та суб'єктам деревообробного підприємництва для підвищення рівня утилізації неліквідної деревини. Внаслідок дії ефекту масштабу, в межах лісогосподарської промислової групи створюються умови для підвищення прибутковості здійснення неосновних видів діяльності постійних лісокористувачів.

В процесі діяльності лісогосподарської промислової групи формуватиметься нерозподілений прибуток, який виступатиме внутрішнім джерелом зростання власного капіталу. У випадках, коли реінвестування прибутку здійснюється топ-менеджментом з року в рік, кожна нова сума додається до вже наявної у балансі, тобто, відбувається накопичення нерозподіленого прибутку. Таким чином, власний капітал формується у вигляді сукупності двох частин: незмінної (статутний капітал) та змінної (накопичений нерозподілений прибуток).

З метою економії витрат за рахунок ефекту масштабу необхідно використовувати матричну структуру управління лісогосподарською промисловою групою. В сучасних умовах найбільш доцільно залучати функціональні підрозділи до виконання завдань у декількох проєктах у разі частого зміни асортименту чи технології, і навіть у разі, коли робота над проєктом ведеться обмежений час і він є унікальним. При переході до експлуатації чи серійного виробництва робота лісогосподарської промислової групи починає вестися у звичайних функціональних відділах.

Матрична структура управління в силу своєї гнучкості дозволяє здійснювати динамічну перебудову при постановці нових завдань та сприяє більшій скоординованості діяльності, зменшенню дублювання функцій, еластичності для планування.

Завдяки створенню лісогосподарської промислової групи стане можливим накопичення необхідних коштів для якісного покращення техніко-експлуатаційних характеристик готової продукції, що зміцнить конкурентні переваги вітчизняних виробників дерев'яної продукції на світових товарних ринках, а також перетворить сектор постійних лісокористувачів у центр ділової активності в адміністративних районах лісозабезпечених регіонів.

Формуванню лісогосподарських промислових груп має передувати розроблення інституціонального інструментарію диверсифікації лісогосподарювання на макроекономічному та галузевому рівнях, що дасть можливість сформувати бізнес-модель диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, яка базуватиметься на укрупненні їх продуктової лінійки через створення умов для надання ширшого спектру лісоексплуатаційних, лісоохоронних та агролісомеліоративних послуг, випуск нових видів дерев'яної продукції, зокрема будівельних дерев'яних конструкцій чи дерев'яних будівельних блоків, покращення сервісних умов доставки продукції замовникам та споживачам (рис. 3.5).

Укрупнення продуктової лінійки постійних лісокористувачів як базового елемента диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності має детермінуватися наступними факторами:

- ідентифікацією ключових партнерів, які споживають найбільші питомі ваги продукції, робіт і послуг лісового господарства;
- визначенням ключових видів діяльності, які забезпечать прийнятний рівень соціально-економічної та еколого-економічної ефективності;
- визначенням сукупної величини наявних та прогнозних ресурсів;
- формуванням вартісних пропозицій для потенційних клієнтів та виходом на нові ринки збуту готової продукції та ринки сучасних основних засобів; мобільною сегментацією споживачів для своєчасного переорієнтування виробничої програми у зв'язку з коливаннями кон'юнктури цільових ринків;
- створенням центрів регулювання та центрів відповідальності за потоками доходів для збалансування процесів накопичення та споживання у відтворювальному процесі;

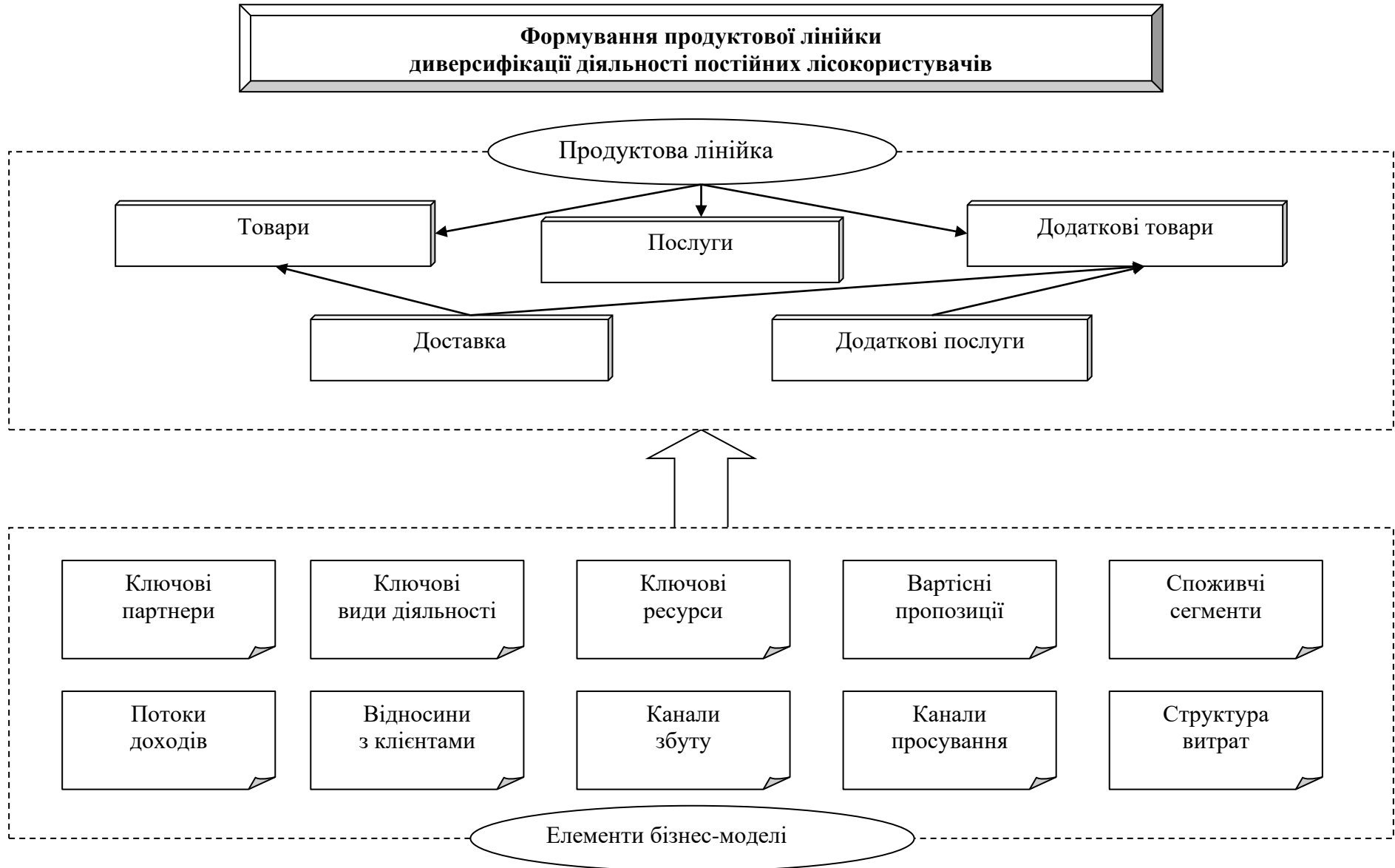

Рис. 3.5. Бізнес-модель диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів*

Примітка. *Побудовано автором

- упорядкуванням відносин з клієнтами через формування сучасних каналів просування товарів, робіт та послуг і створення розгалуженої дистриб'юторської мережі;

- оптимізацією структури витрат в сторону зменшення питомої ваги матеріальних витрат і зростання частки капітальних видатків на модернізацію та реконструкцію основного капіталу.

Соціально-економічне піднесення сільських територій багатолісних районів значною мірою залежить від підвищення ефективності функціонування лісових господарств (філій ДП «Ліси України» та комунальних лісових господарств), які мають статус постійних лісокористувачів і забезпечують відновлення, відтворення та охорону лісоресурсного потенціалу. В умовах наявності об'єктивних обмежень, зокрема невисокої частки стиглих лісів у віковій структурі лісового фонду, забезпечення прийняттого рівня ефективності функціонування постійних лісокористувачів залежить від диверсифікації їх діяльності.

Дослідження показують, що диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів в умовах обмеженості бюджетного фінансування лісового господарства та недосконалого інституціонального середовища функціонування лісових господарств має передбачати підвищення ефективності використання деревних відходів через збільшення виробництва паливних брикетів та гранул, збільшення обсягів заготівлі другорядних лісових матеріалів, розширення масштабів рекреаційного лісокористування, зокрема розвитку лісового туризму, за рахунок самозаліснених сільськогосподарських угідь.

При виборі пріоритетів диверсифікації лісових господарств необхідно враховувати специфічні умови їх діяльності, довгий виробничий цикл та сезонність проведення окремих лісогосподарських робіт, що ставлять перед цими господарствами особливі умови щодо забезпечення достатнього рівня ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості. Втрата лісовими господарствами фінансової стабільності та ліквідності носить не лише

фінансово-економічні наслідки, а й соціальні, екологічні та негативно відображається на цінності деревини, погіршенні її товарної й асортиментної структури. Неефективна структура капіталу лісових господарств обумовлює їх збитковість, що впливає на недоотримання доходів бюджету та відсутність власних джерел фінансування інвестицій [70, с. 150]. Тому диверсифікація діяльності – необхідна умова адаптації постійних лісокористувачів до нових інституціональних умов лісогосподарювання. Для інституціоналізації передумов такої диверсифікації необхідним є внесення змін і доповнень до лісового законодавства, зокрема в частині володіння, користування та розпоряджання лісовими і лісогосподарськими активами.

3.3. Механізми диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійного лісокористувача на еколого-економічних засадах

Соціально-економічне піднесення сільських територій в умовах сьогодення залежить не лише від розвитку сільськогосподарського виробництва, на відміну від періоду командно-адміністративної економіки, а й від інших видів діяльності, які базуються на використанні складових місцевого природно-ресурсного потенціалу. Для багатолісних районів лісове господарство виступає базовою галуззю господарського комплексу, оскільки забезпечує роботою значну кількість місцевого населення, надає сировину сектору малого підприємництва, формує ресурсну базу для розвитку багатьох суміжних галузей, забезпечує об'єкти соціальної інфраструктури та домогосподарства паливними ресурсами.

Відновлення, відтворення, охорону та господарське освоєння лісоресурсного потенціалу здійснюють постійні лісокористувачі, в яких сформовані спеціалізовані підрозділи для науково обґрунтованого ведення лісового господарства. Фактично саме лісові господарства виступають центрами ділової активності для більшості адміністративних районів Поліського та Карпатського економічних районів.

Але вони не повною мірою використовують наявний ресурсно-виробничий потенціал через відсутність достатніх обсягів капітальних інвестицій, які необхідні для модернізації індустрії вирощування посадкового матеріалу, лісовідновлення, лісорозведення, лісозаготівель, транспортування та переробки деревини. Також вплив постійних лісокористувачів на соціально-економічний розвиток адміністративних районів, насамперед, на розвиток сільських поселень може бути більш результативним в разі диверсифікації їх діяльності через розширення можливостей лісових господарств [123] через співпрацю з приватними підприємницькими структурами, вихід на ринок позикового капіталу, міжнародне співробітництво та встановлення партнерських відносин з територіальними громадами. Тобто мова йде про диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів, що водночас означає диверсифікацію сільської економіки в цілому.

Лісове господарство має значний потенціал як в частині підвищення рівня капіталізації даного виду діяльності, так і в частині зростання дієвості впливу на темпи соціально-економічного піднесення країни та окремих регіонів, особливо лісозабезпечених територій. Базовою передумовою підвищення ефективності функціонування суб'єктів лісогосподарського підприємництва є диверсифікація їх діяльності.

Водночас диверсифікація діяльності державних та комунальних лісових господарств, якими виступають постійні лісокористувачі, потребує масштабних інституціональних трансформацій на загальнонаціональному та галузевому рівнях. Такі трансформації мають охопити як інститути-правила, так й інститути-організації ведення лісового господарства, щоб сформувати сучасне інституціональне підґрунтя для більш ефективного користування лісовими та лісогосподарськими активами.

Вибір пріоритетів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в контексті соціально-економічного піднесення сільських територій впливає з передового іноземного досвіду, зокрема досвіду країн Європейського Союзу, оскільки стратегії та програми розвитку для сільськогосподарських територій

Європейського Союзу базуються на чотирьох пріоритетах: конкурентоспроможність секторів: АПК і лісівництва з акцентом на реструктуризацію і модернізацію, поширення знань, інноваційність і якість у продовольчому ланцюгу; охорона навколишнього середовища, господарювання на землях з акцентом на біорізноманітність, охорону води і зміну клімату; створення місць праці, диверсифікація сільської економіки та покращення якості життя на сільських територіях; покращення управління і локального розвитку із урахуванням ініціатив «знизу» [8].

Отже, в Європейському Союзі сформовано інституціональне підґрунтя комплексного розвитку сільських територій на основі підвищення конкурентоспроможності не лише сільського, а й лісового господарства. Також перспективи сільського розвитку пов'язуються з охороною навколишнього середовища та нарощенням потенціалу біорізноманіття, що також напряду пов'язане з діяльністю суб'єктів лісогосподарського підприємництва. І взагалі Єдина сільськогосподарська політика Європейського Союзу базується на необхідності інтеграції сільського та лісового господарства як базису розширеного відтворення сільської економіки та як передумови екологізації використання наявного природно-ресурсного потенціалу, оскільки збалансоване аграрне природокористування є неможливим без належних масштабів агролісомеліорації та раціонального використання самозаліснених сільськогосподарських угідь.

Виходячи з приведеного вище, можна стверджувати, що саме схвалений інституціями Європейського Союзу концепт сільського розвитку, побудований на основі інтеграції сільського та лісового господарства і має стати фундаментальною передумовою диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів як в контексті зміцнення агроландшафтів та лісових біогеоценозів, так і в контексті структурної перебудови економіки багатолісних районів.

Ефективність виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів значною мірою визначається наявним лісосировинним

запасом, насамперед, породно-віковою структурою лісового фонду. Враховуючи те, що площі стиглих насаджень в окремих адміністративно-територіальних одиницях є незначними, а у віковій структурі домінують молодняки та середньовікові насадження, це накладає певні ресурсні обмеження на діяльність лісових господарств. Варто зазначити, що регіони України відзначаються значною диференціацією стосовно площі стиглих та перестійних насаджень, що значною мірою визначає обсяги заготівлі деревини та площі рубок головного користування. За даними останнього обліку лісів найбільші площі стиглих та перестійних насаджень мають місце у Вінницькій області (51,5 тис. га), Житомирській (140,1 тис. га), Закарпатській (141,0 тис. га), Івано-Франківській (83,3 тис. га), Київській (66,7 тис. га), Львівській (79,2 тис. га), Рівненській (92,3 тис. га), Сумській (60 тис. га), Харківській (55,8 тис. га), Черкаській (54,3 тис. га) та Чернігівській (86,1 тис. га) областях.

Найбільша питома вага стиглих та перестійних насаджень в загальній площі земель, вкритих лісовою рослинністю спостерігається у Вінницькій (14,9 %), Дніпропетровській (24,5 %), Житомирській (14,0 %), Закарпатській (21,5 %), Луганській (29,7 %), Одеській (22,5 %), Херсонській (24,4 %), а також у Чернівецькій (19,6 %) областях.

Нижчий рівень питомої ваги стиглих та перестійних насаджень в загальній площі вкритих лісовою рослинністю земель спостерігається у Волинській (7,3 %), Львівській (12,8 %), Рівненській (12,7 %) та Чернігівській (12,9 %) областях.

Найбільші площі хвойних стиглих та перестійних насаджень мають місце у Волинській (16,3 тис. га), Житомирській (59,2 тис. га), Закарпатській (39,0 тис. га), Івано-Франківській (53,5 тис. га), Київській (22,5 тис. га), Львівській (32,4 тис. га), Рівненській (47,1 тис. га), Чернівецькій (21,3 тис. га) та Чернігівській (26,8 тис. га) областях. Найбільша питома вага хвойних стиглих та перестійних насаджень в загальній площі стиглих та перестійних насаджень має місце у Волинській (35,6 %), Житомирській (42,2 %), Івано-

Франківській (64,3 %), Львівській (40,9 %), Рівненській (51,1 %), Чернівецькій (45,8 %) областях.

Ресурсною базою виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, особливо для багатолісних районів, виступає загальний запас стиглих і перестійних насаджень. Найбільші значення загального запасу стиглих і перестійних насаджень спостерігаються у Житомирській (38,6 млн куб. м), Закарпатській (55,5 млн куб. м), Івано-Франківській (27,4 млн куб. м), Львівській (24 млн куб. м), Рівненській (21,2 млн куб. м), Чернівецькій (15,6 млн куб. м) та Чернігівській (25,4 млн куб. м) областях. Найбільше значення питомої ваги стиглих і перестійних насаджень в загальному запасі деревостанів спостерігається у Вінницькій (17,5 %), Дніпропетровській (31,5 %), Закарпатській (26,1 %), Запорізькій (27,5 %), Миколаївській (27,9 %), Одеській (27,3 %), Херсонській (26,0 %) та Чернівецькій (23,8 %) областях. Отже, найвище значення питомої ваги стиглих і перестійних насаджень в загальному запасі деревних ресурсів у малолісних регіонах, оскільки там ліси виконують рекреаційно-оздоровчі та захисні функції, тому господарське освоєння лісоресурсного потенціалу там є обмеженим, що відповідним чином відобразилося на віковій структурі лісового фонду.

Найбільший загальний запас хвойних стиглих і перестійних насаджень спостерігається у Волинській (4,9 млн куб. м), Житомирській (19 млн куб. м), Закарпатській (17,8 млн куб. м), Івано-Франківській (20,1 млн куб. м), Львівській (11,9 млн куб. м), Рівненській (11,8 млн куб. м), Чернівецькій (9,1 млн куб. м), Чернігівській (10,8 млн куб. м) областях. Найбільша питома вага хвойних стиглих і перестійних насаджень в загальному запасі стиглих і перестійних деревостанів має місце у Волинській (42,4 %), Житомирській (49,4 %), Закарпатській (32,1 %), Івано-Франківській (73,5 %), Львівській (49,5 %), Рівненській (55,7 %), Чернівецькій (58,4 %), Чернігівській (42,8 %) областях. Отже, найбільша питома вага хвойних стиглих і перестійних

насаджень в загальному запасі стиглих і перестійних насаджень має місце у багатолісних регіонах Карпатського та Поліського економічних районів.

Відносно невисокий відсоток стиглих насаджень у віковій структурі лісового фонду переважної більшості регіонів вимагає формування такої стратегії розвитку постійних лісокористувачів, яка б переорієнтовувала ці суб'єкти господарювання на модель більш комплексного використання лісоресурсного потенціалу, що передбачає ефективніше використання лісосічних відходів та відходів деревообробки шляхом підвищення рівня їх утилізації через виробництво твердого біопалива; розширення земель лісогосподарського призначення за рахунок самозаліснених сільськогосподарських угідь як тих, що перебувають у державній власності, так і тих, що належать до категорії так званих незатребуваних паїв; розбудову інфраструктури рекреаційного лісокористування, зокрема лісового туризму; підвищення ефективності заготівлі та первинної переробки недеревної сировини як через модернізацію наявних, так і будівництво нових консервних цехів; здійснення заходів щодо збереження і відтворення біорізноманіття лісів в рамках реалізації міжнародних проєктів зі збереження природної спадщини.

Саме перехід на модель комплексного використання лісоресурсного потенціалу через диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів дасть можливість компенсувати дефіцит стиглих лісів і забезпечувати прийнятний рівень рентабельності виробничо-господарської діяльності. Щоб перейти на вказану модель господарювання і диверсифікувати діяльність необхідно удосконалити інституціональне середовище функціонування державних лісових господарств, насамперед, в частині взаємодії з органами місцевого самоврядування прилеглих територіальних громад.

Це потрібно для того, щоб забезпечити передачу постійним лісокористувачам самозаліснених сільськогосподарських угідь, зокрема тих, які відносяться до категорії незатребуваних паїв, для розширення ареалу відтворення лісів, збільшення обсягів заготівлі другорядних лісових матеріалів та побічних лісокористувань, нарощення біоенергетичного потенціалу деревної

рослинності, а також для збільшення територіального базису здійснення рекреаційного лісокористування.

Зацікавленість органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад щодо передачі самозаліснених земель постійним лісокористувачам зумовлена також тим, що для останніх розширюється територіальний базис для заготівлі другорядних лісових матеріалів та побічних лісокористувань, рентна плата за які надходить до бюджетів місцевого самоврядування. У 2010–2015 роках в цілому по Україні до сільських бюджетів надійшло 24–29 % рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів від загального обсягу надходжень даного виду платежів до Зведеного бюджету України. В разі розширення територіального базису для заготівлі другорядних лісових матеріалів та побічних лісокористувань за рахунок передачі постійним лісокористувачам самозаліснених сільськогосподарських угідь можна прогнозувати і збільшення надходжень до сільських бюджетів рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів.

Одним з основних напрямів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в умовах реалізації пріоритетів державної політики з розвитку біоекономіки є збільшення обсягів енергії з відтворювальних джерел через виробництво паливних ресурсів (паливних брикетів та пелет) з деревних відходів.

Розвиток біоекономіки може допомогти зменшити енергетичну залежність країни від вичерпних ресурсів як вітчизняного походження, так й імпорتنих. Біомасові ресурси є екологічно чистою сировиною для виробництва електроенергії, транспортних палив, хімікатів та матеріалів, які зараз виробляють з нафти та природного газу. Враховуючи наявність в Україні значного потенціалу для виробництва біомаси (сільськогосподарські культури та дерева, промислові, міські та лісові відходи, а також побічні продукти сільського господарства, лісопереробної та целюлозно-паперової промисловості) така перспектива є багатообіцяючою для нашої економіки [2].

Територіальні громади сьогодні у переважній більшості зацікавлені в нарощенні обсягів виробництва паливних ресурсів з деревних відходів, оскільки це джерело енергії є більш дешевим, ніж викопні вуглеводні. Для сільських територіальних громад в умовах обмеженості можливостей місцевих бюджетів – це дуже суттєвий фактор зміцнення енергетичної самодостатності. Проблема полягає в тому, щоб виробництво паливних ресурсів з деревних відходів зробити вигідним для постійних лісокористувачів, які мають для цього необхідну ресурсну базу та кадровий потенціал. Прийнятного рівня рентабельності можна досягти шляхом надання лісовим господарствам державних дотацій на виробництво паливних брикетів та гранул. Від цього виграють і самі виробники через збільшення виручки від реалізації продукції, і територіальні громади, які отримують більш дешеве джерело енергії, ніж викопні вуглеводні.

Комплексний підхід до диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів Рівненщини стане можливим за умови розроблення відповідної стратегії розвитку лісового господарства даного регіону. Стратегія має бути спрямована на підвищення еколого-економічної та соціальної ефективності використання лісоресурсного потенціалу на основі застосування сучасних форм, методів та способів ведення лісового господарства, модернізації матеріально-технічної бази вирощування посадкового матеріалу, лісовідновлення, лісорозведення та лісозаготівель, розбудови індустрії боротьби зі шкідниками та хворобами, збільшення протяжності лісових доріг, зростання результативності використання лісосічних відходів для виробництва паливних деревних продуктів, ефективнішого використання другорядних лісових матеріалів та побічного лісокористування, диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, розвитку мисливського господарства та рекреаційного лісокористування, розширення площі земель лісового фонду через переведення самозаліснених сільськогосподарських угідь у лісові землі, нарощення масштабів агролісомеліоративних заходів, екологічної реабілітації

лісових земель, порушених внаслідок нелегального видобутку бурштину, інтеграції лісового та сільського господарства у відповідності із Єдиною сільськогосподарською політикою Європейського Союзу та Цілями сталого розвитку, затвердженими ООН.

Стратегія передбачає підвищення частки доданої вартості, створеної в лісовому господарстві, у валовому регіональному продукті Рівненської області, зростання кількості зайнятих працівників у секторі лісових господарств, підвищення рівня прибутковості суміжних з лісовим господарством галузей, покращення соціально-економічного та екологічного стану сільських територій як основного ареалу концентрації лісоресурсного потенціалу та лісогосподарських виробництв.

Відправним пунктом стратегування розвитку лісового господарства Рівненщини має стати аналіз існуючих причин розбалансованого освоєння наявного лісоресурсного потенціалу. Основними причинами виникнення проблем у лісовому господарстві Рівненської області виступають:

- надмірна уніфікованість джерел інвестиційного забезпечення модернізації, реконструкції та технічного переоснащення матеріально-технічної бази ведення лісового господарства та переробки деревини;
- обмеженість бюджетного фінансування лісовідновлення, лісорозведення, охорони та захисту лісів від шкідників та хвороб;
- відсутність інституційного підґрунтя для виходу лісових господарств на ринок позикового капіталу;
- виконання обласним управлінням лісового та мисливського господарства непритаманних для нього функцій;
- відсутність можливостей у постійних лісокористувачів укладати угоди державно-приватного партнерства з підприємницькими структурами;
- надмірна зарегульованість діяльності державних лісових господарств, що унеможлиблює реалізацію інвестиційних проєктів на основі залучення грантових коштів, а також іноземних інвестицій в рамках реалізації базових положень міжнародних природоохоронних конвенцій.

Метою розробки Стратегії розвитку лісового господарства Рівненської області є підвищення еколого-економічної та соціальної ефективності використання лісоресурсного потенціалу на основі впровадження сучасних методів ведення лісового господарства, розширення площі лісових земель, оптимізації породно-вікової структури лісового фонду, підвищення рівня утилізації деревних відходів (рис. 3.6).

Основними цілями Стратегії є:

- застосування сучасних форм, методів та способів ведення лісового господарства, насамперед, наближеного до природи лісівництва та соціального лісівництва;
- модернізація, реконструкція та технічне переоснащення матеріально-технічної бази вирощування посадкового матеріалу, лісовідновлення, лісорозведення та лісозаготівель;
- оновлення парку лісогосподарської техніки;
- розбудова сучасної індустрії захисту лісів та збільшення масштабів використання хімічних та біологічних препаратів для боротьби зі шкідниками та хворобами лісу;
- збільшення протяжності лісових доріг;
- зростання рівня утилізації лісосічних відходів для виробництва паливних деревних продуктів;
- ефективніше використання другорядних лісових матеріалів та нарощення масштабів побічного лісокористування;
- розвиток мисливського господарства та рекреаційного лісокористування на основі застосування різноманітних форм короткострокового та довгострокового користування мисливськими угіддями та лісовими землями;
- розширення площі земель лісового фонду через переведення самозаліснених сільськогосподарських угідь у лісові землі;
- нарощення масштабів агролісомеліоративних заходів, особливо у лісостеповій зоні області;

Рис. 3.6. Мета, цілі та джерела фінансового забезпечення реалізації Стратегії розвитку лісового господарства Рівненської області*

Примітка. * Побудовано автором

- екологічна реабілітація лісових земель, порушених внаслідок нелегального видобутку бурштину;

- інтеграція лісового та сільського господарства у відповідності із Єдиною сільськогосподарською політикою Європейського Союзу та Цілями сталого розвитку, затвердженими ООН.

Механізми досягнення цілей Стратегії:

1. Застосування сучасних форм, методів та способів ведення лісового господарства, насамперед, наближеного до природи лісівництва та соціального лісівництва шляхом:

- імплементації індикаторів природоохоронних директив Європейського Союзу, які стосуються відтворення біорізноманіття лісів та збереження природної спадщини;

- реалізації спільних проєктів з іноземними партнерами в рамках реалізації проєктів транскордонного співробітництва та програм Східного партнерства;

- залучення спеціалізованих науково-дослідних та навчальних закладів лісівничого спрямування на основі угод державно-приватного партнерства.

2. Модернізація, реконструкція та технічне переоснащення матеріально-технічної бази лісовідновлення, лісорозведення та лісозаготівель шляхом:

- укладання лізингових угод;

- залучення фінансових ресурсів на ринку позикового капіталу та коштів іноземних інвесторів, які спеціалізуються на фінансуванні лісогосподарських та лісоохоронних проєктів;

- нарощення інвестиційного потенціалу на основі нестатутного входження державних лісових господарств в лісогосподарські об'єднання кластерного типу в межах адміністративної області;

- залучення коштів приватних підприємницьких структур на основі угод державно-приватного партнерства.

3. Оновлення парку лісогосподарської техніки на основі формування фінансових фондів компенсації затрат лісовим господарствам на придбання сучасного лісозаготівельного та деревообробного обладнання.

4. Розбудова сучасної індустрії захисту лісів та збільшення масштабів використання хімічних та біологічних препаратів для боротьби зі шкідниками та хворобами лісу на основі залучення цільового бюджетного фінансування, а також на основі перехресного субсидування в межах обласного управління лісового та мисливського господарства і регіонального офісу ДП «Ліси України».

5. Збільшення протяжності лісових доріг на основі створення спеціалізованих підрозділів, а також використання сучасних методів будівництва доріг, в тому числі на основі угод державно-приватного партнерства.

6. Зростання рівня утилізації лісосічних відходів для виробництва паливних деревних продуктів шляхом:

- надання бюджетних дотацій державним лісовим господарствам, які здійснюють переробку порубкових решток, неліквіду крони, тирси, стружки, кускових відходів, некондиційної та низькосортної деревини з метою виробництва паливних деревних продуктів;

- реалізації спільно з територіальними громадами проєктів налагодження виробництва паливних гранул та паливних брикетів на основі утилізації лісосічних відходів для задоволення енергетичних потреб населених пунктів;

- створення спеціалізованих підприємств з виробництва паливних деревних продуктів в місцях найвищої концентрації лісоресурсного потенціалу.

7. Ефективніше використання другорядних лісових матеріалів та наращення масштабів побічного лісокористування буде забезпечуватися на основі створення заготівельних пунктів з прийому недеревної сировини та її первинної переробки, а також реалізації регіональних та місцевих програм комплексного використання лісоресурсного потенціалу.

8. Розвиток мисливського господарства та рекреаційного лісокористування відбуватиметься на основі застосування різноманітних форм короткострокового та довгострокового користування мисливськими угіддями та лісовими землями, а також на основі створення прозорого механізму

конкурсного відбору переможців щодо користування мисливськими угіддями та лісовими землями.

9. Розширення площі земель лісового фонду через переведення самозаліснених сільськогосподарських угідь у лісові землі:

- надання державним лісовим господарствам права укладати угоди державно-приватного партнерства із сільськими домогосподарствами, їх об'єднаннями та сільськогосподарськими підприємствами в частині використання стихійно заліснених сільськогосподарських угідь задля розширення просторового базису нарощення лісоресурсного потенціалу, а також для нарощення обсягів заготівлі другорядних лісових матеріалів та побічного лісокористування;

- застосування механізмів стимулювання переведення ренатуралізованих осушених сільськогосподарських угідь у землі лісогосподарського призначення за рахунок коштів місцевих бюджетів та спеціальних позабюджетних фондів, що сформує сприятливі передумови для ефективнішого використання так званих нічийних лісів, проведення належної інвентаризації самозаліснених земель, упорядкування відносин щодо консервації земель під заліснення та спрощення процедури зміни цільового призначення сільськогосподарських земель, які де-факто є лісовими та лісовкритими площами;

- відпрацювання механізму взаємодії між власниками самозаліснених сільськогосподарських угідь та державними лісовими господарствами в частині зміни цільового призначення вказаних сільськогосподарських угідь і переведення їх в категорію земель лісогосподарського призначення (створення умов для проведення пілотних проєктів в одному із поліських адміністративних районів).

10. Нарощення масштабів агролісомеліоративних заходів, особливо у лісостеповій зоні області на основі поєднання фінансових ресурсів державних лісогосподарських підприємств, суб'єктів аграрного підприємництва та органів місцевого самоврядування.

11. Екологічна реабілітація лісових земель, порушених внаслідок нелегального видобутку бурштину шляхом створення Фонду рекультивації лісових земель, порушених внаслідок нелегального видобутку бурштину, та диверсифікації джерел його своєчасного поповнення, що дасть можливість сформувати надійні джерела накопичення коштів для своєчасного та оперативного фінансування заходів з усунення деструктивного впливу видобутку бурштину на лісові землі через проведення рекультиваційних робіт (одним з основних джерел поповнення такого Фонду є спрямування до нього 25 % рентної плати за користування надрами для видобування бурштину). Кошти Фонду мають спрямовуватися для фінансування таких видів робіт: 1) рекультивація земель лісогосподарського призначення, порушених при видобутку бурштину; 2) садіння лісових культур та відтворення фауністичних ресурсів; 3) створення умов для природного поновлення лісової рослинності.

12. Інтеграція лісового та сільського господарства у відповідності із Єдиною сільськогосподарською політикою Європейського Союзу та Цілями сталого розвитку, затвердженими ООН, через здійснення комплексу агролісомеліоративних заходів на дефляційно та ерозійно вразливих сільськогосподарських угіддях шляхом залучення фінансових ресурсів Світового банку та інших міжнародних фінансово-кредитних установ, інвестицій урядів іноземних держав та підприємницьких структур-нерезидентів.

Розроблення Стратегії розвитку лісового господарства Рівненської області має стати інституціональною основою обґрунтування напрямів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в даному регіоні, що у підсумку сприятиме отриманню мультиплікативного соціо-еколого-економічного ефекту (рис. 3.7). Загальна площа лісів Рівненської області становить 841 тис. га. З них у користуванні Державного агентства лісових ресурсів України – 761,7 тис. га, Міністерства оборони України – 12,4 тис. га, землі спеціалізованих кооперативів – 59,4 тис. га.

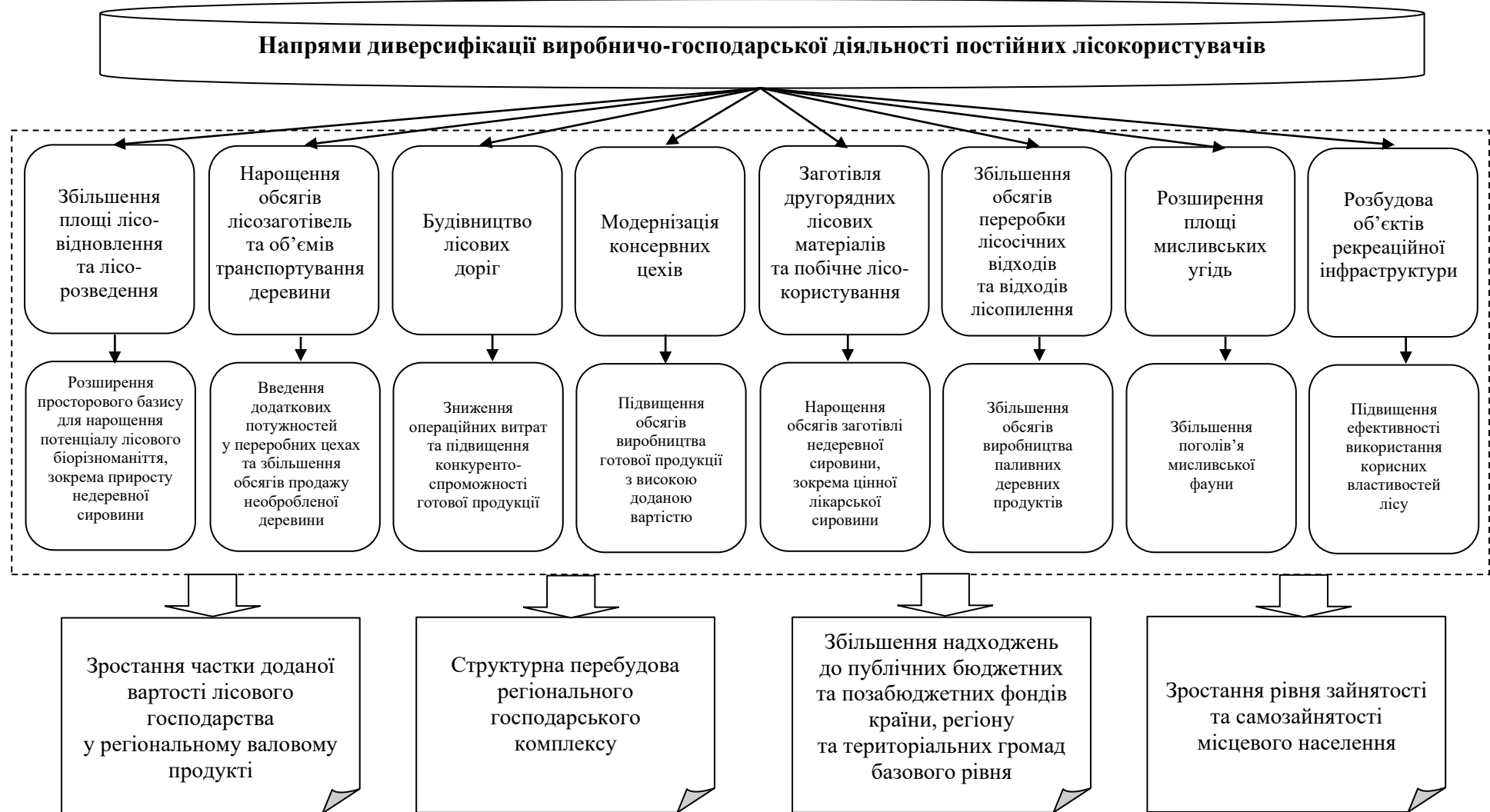

Рис. 3.7. Мультиплікативний соціо-еколого-економічний ефект диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів*

Примітка. * Побудовано автором

Незважаючи на відносно високий рівень лісистості території Рівненської області, першочергового значення в нинішніх умовах лісогосподарювання набуває збільшення площі лісовідновлення та лісорозведення. Згідно Проєкту Обласної програми «Ліси Рівненщини» на 2021–2023 роки лісовідновні заходи передбачалося здійснювати в обсягах, які забезпечать повне заліснення площ зрубів від рубок головного користування в межах розрахункової лісосіки, суцільних санітарних рубок тощо.

Роботи з лісовідновлення планувалося спрямувати на підвищення біологічної стійкості та продуктивності насаджень шляхом введення до їх складу високопродуктивних швидкоростучих порід – інтродуцентів (модрини, бука, ялини, дуба червоного та інших) та шляхом переведення лісового насадництва на генетико-селекційну основу, що передбачає збільшення обсягів заготівлі насіння з покращеними властивостями з об'єктів постійної лісонасінневої бази, вирощування садивного матеріалу та створення лісових культур з його використанням, що дасть можливість підвищити продуктивність лісів на 15–20 %. Для виконання робіт з лісовідновлення на лісових розсадниках державних лісових господарств планувалося в середньому щороку вирощувати понад 30 млн стандартного садивного матеріалу сіянців та понад 150 тис. саджанців [60].

Саме зростання площі лісовідновлення та лісорозведення призведе до розширення просторового базису для нарощення потенціалу лісового біорізноманіття, зокрема для приросту недеревної сировини. Більше того, це стане можливим вже у короткостроковій та середньостроковій перспективі і створить ресурсні умови для введення додаткових потужностей на підприємствах, де функціонують консервні цехи. Це також додасть додаткових імпульсів розвитку соціального лісівництва, що позитивним чином вплине на рівень доходів сільських мешканців.

Одним з напрямів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів виступає нарощення обсягів лісозаготівель та об'ємів транспортування деревини, що стане можливим за умови прискореного оновлення парку

лісогосподарської техніки, зокрема парку транспортних засобів. Модернізація та реконструкція парку лісогосподарської техніки потребує диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення, що є можливим за умови встановлення партнерських відносин між постійними лісокористувачами і суб'єктами приватного підприємництва, а також створення фондів розвитку лісового господарства у бюджетах різного таксономічного рівня. Нарощення обсягів лісозаготівель та транспортування деревини дасть можливість ввести додаткові потужності у переробні цехи та збільшити обсяги продажу необробленої деревини. В умовах наявності мораторію на експорт необробленої деревини лісові господарства позбулися надійного джерела надходжень валютної виручки, що для підвищення рівня капіталізації мотивуватиме постійних лісокористувачів розвивати власну переробну базу, щоб в умовах наявності інституціональних обмежень отримувати додаткові обсяги фінансових надходжень у зв'язку з реалізацією більших обсягів продукції з високою доданою вартістю як на національному, так і на закордонному ринках. В умовах війни це також виступить вагомим чинником зміцнення господарської самодостатності постійних лісокористувачів.

Однією з основних складових лісогосподарської інфраструктури виступають лісові дороги, якість котрих напряму впливає на мобільність руху лісосировини та визначає рівень затратності лісозаготівель і транспортування деревини. Дослідження показують, що позитивний досвід у будівництві лісових доріг мають Клесівське, Соснівське, Сарненське, Костопільське, Березнівське, Рокитнівське, Остківське лісові господарства, де сформована мережа автомобільних доріг лісогосподарського та протипожежного призначення. Додаткові кілометри лісових доріг – це вирішення організаційних та технологічних проблем.

Додаткова протяжність лісових доріг покращує роботу лісової охорони, оскільки підвищує оперативність їх діяльності в частині своєчасного реагування на спалахи пожеж та запобігання браконьєрству. Також покращення техніко-експлуатаційних характеристик лісових доріг дасть можливість

отримувати додатковий економічний ефект від зростання навантаження на кожен рейс під час вивозки деревини завдяки економії пального, мастил, запасних частин за умов постійного їх подорожчання, продовження терміну експлуатації техніки. Сьогодні основним завданням в частині збільшення протяжності лісових доріг є пошук додаткових джерел фінансування, оскільки виробничо-технічна база фактично сформована, оскільки в секторі лісових господарств створені спеціальні бригади, які оснащені відповідними технічними засобами [49]. В цілому розбудова мережі лісових доріг дозволить знизити операційні витрати лісових господарств за рахунок скорочення матеріальних витрат та у підсумку підвищити рівень конкурентоспроможності готової продукції.

Очікувані додаткові площі лісовідновлення та лісорозведення у середньостроковій перспективі забезпечать додатковий збір недеревної сировини, що є ресурсною базою для виробництва консервної продукції. З огляду на це однією із складових диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів Рівненської області виступає створення консервних цехів з переробки недеревної сировини. Позитивний досвід функціонування такого роду переробних виробництв спостерігається на підприємствах Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства, що може бути імплементований в роботу постійних лісокористувачів Рівненщини. Створення такого роду виробництв в умовах популяризації органічної продукції продовольства стане вагомим чинником забезпечення підвищеного попиту на даний вид продукції (продукції з високою доданою вартістю), що призведе до зростання обсягів її виробництва вже у найближчій перспективі.

У зв'язку з обмеженістю площі лісів у Лісостеповій зоні необхідною умовою зростання ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів є нарощення обсягів заготівлі другорядних лісових матеріалів та побічного лісокористування, що дасть можливість збільшувати обсяги заготівлі недеревної сировини, зокрема лікарської лісосировини. Це також

виступає важливою складовою соціального лісівництва та посилює рівень комплексності природокористування.

В умовах значних кон'юнктурних коливань на ринку енергоносіїв і відповідно їх подорожчання підвищується вагомість біологічного палива для забезпечення енергетичних потреб населених пунктів. Надійним джерелом виробництва твердого біологічного палива є лісосічні відходи та відходи деревообробки і лісопилення. Такого роду відходи мають піддаватися подрібненню до відповідних фракцій, що даватиме змогу виготовляти паливні брикети та гранули. Такі паливні продукти дадуть можливість органам місцевого самоврядування зменшити витрати, спрямовані на забезпечення опалення помешкань та об'єктів соціальної сфери. Для реалізації даного напряму диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів мають застосовуватися зі сторони держави фінансові преференції, які стимулюватимуть суб'єктів лісогосподарського підприємництва максимально утилізувати неліквідну деревину як в місцях здійснення рубок, так і в місцях переробки деревини.

У Рівненській області функціонують більше 60 мисливських господарств, але потенціал розширення площі мисливських угідь є значним з огляду на зростання площі самозаліснених сільськогосподарських угідь. Необхідною передумовою розширеного відтворення потенціалу мисливського господарства є збільшення поголів'я мисливської фауни, що стане можливим за умови покращення підгодівлі мисливських тварин та дотримання законодавства про мисливське господарство. Великий потенціал щодо диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів має введення додаткових об'єктів рекреаційної інфраструктури, що дасть змогу підвищити ефективність використання корисних властивостей лісів.

Реалізація перерахованих напрямів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів Рівненської області дасть можливість забезпечити зростання частки доданої вартості лісового господарства у валовому регіональному продукті, прискорити структурну

перебудову регіонального господарського комплексу, збільшити надходження до публічних бюджетних та позабюджетних фондів, забезпечити зростання зайнятості та самозайнятості місцевого населення.

Висновки до розділу 3

1. Визначено, що диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів зумовлена комплексом причин та передумов, які впливають з наслідків інституціональної трансформації системи управління лісовим господарством та поглиблення процесів децентралізації влади і реформи місцевого самоврядування. Однією з основних причин виступає створення умов для розширеного лісовідновлення та лісорозведення, насамперед, шляхом природного поновлення. Базовою передумовою диверсифікації лісогосподарських виробництв є врахування викликів воєнного часу та трансформація інституціональної архітектури лісогосподарювання. Виходячи з ідентифікації причин та передумов було здійснено обґрунтування екологічних, економічних та соціальних цілей диверсифікації постійних лісокористувачів, насамперед, з урахуванням викликів воєнного часу.

2. Дослідження показали, що в спектрі екологічних цілей диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів особливої ваги набувають такі цілі як подолання прецедентів нераціонального та марнотратного використання лісосічного фонду і відновлення та поліпшення якісного складу лісів. Основними економічними цілями диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів є покращення породно-вікової структури лісоутворюючих порід та введення додаткових потужностей у переробних цехах лісових господарств. Головними соціальними цілями диверсифікації лісогосподарських виробництв в умовах поглиблення інституціональних трансформацій лісогосподарювання розглядається підвищення ефективності використання персоналу постійних лісокористувачів та зростання доходів домогосподарств територій концентрації лісоресурсних благ.

3. Обґрунтовано, що у короткостроковій перспективі доцільно розробити інституціонально-цифрові передумови диверсифікації виробничо-господарської діяльності філій ДП «Ліси України» з урахуванням вимог воєнного часу, зокрема розширити спектр угод державно-приватного партнерства, удосконалити контрактне законодавство, укласти додаткові міжнародні конвенції лісогосподарського і лісоохоронного спрямування, поглибити цифрову трансформацію управління ланцюгами поставок деревини. Виходячи зі значного часового лагу між посадкою та стиглістю лісів, доцільно вже в умовах воєнного часу формувати набір пріоритетів диверсифікації постійних лісокористувачів у повоєнний період, де ключовим моментом виступає розроблення національної лісової політики з урахуванням вимог воєнної доктрини в частині залучення у відтворювальний процес деревних ресурсів для зміцнення обороноздатності та господарської самодостатності країни.

4. Доведено, що пріоритетними формами диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів виступають вертикальна та горизонтальна диверсифікація. Інституціональним забезпеченням названих форм диверсифікації лісогосподарських виробництв слід розглядати створення на нестатутній основі лісогосподарських промислових груп. Лісогосподарська промислова група є об'єднанням постійних лісокористувачів, суб'єктів деревообробного підприємництва та інших суб'єктів підприємницької діяльності, які реалізують проєкти у різноманітних фазах лісопродуктового ланцюга і забезпечують залучення у відтворювальний обіг деревної та недеревної складових лісоресурсного потенціалу, а також корисних властивостей лісів.

5. Обґрунтовано, що в основі лісогосподарської промислової групи має лежати матрична організаційна структура для перехресного управління лісосировинними та лісопромисловими потоками та забезпечення центрів відповідальності за окремі ділянки роботи. Наявність такої організаційної структури управління сприятиме максимізації перерахування фіскальних

платежів до публічних фінансових фондів та до додаткового накопичення нерозподіленого прибутку, що забезпечить приріст реальних інвестицій у модернізацію та реконструкцію виробничо-технічної бази, а також прискорить окупність інвестованого капіталу.

6. Встановлено, що найбільш результативними процеси диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів стануть за умови формування інституціонального інструментарію, який охоплюватиме комплекс регуляторних інструментів і упереджуватиме інституціональні розриви в системі державного управління лісовим господарством і у сфері володіння, користування та розпоряджання лісовими і лісогосподарськими активами. Формування такого інституціонального інструментарію на загально-національному рівні має доповнюватися комплексом заходів на рівні постійних лісокористувачів через розроблення бізнес-моделі диверсифікації шляхом укрупнення продуктових лінійок та ідентифікації ключових факторів, що впливають на результативність господарського освоєння лісоресурсного потенціалу.

7. Доведено, що забезпечення прийнятного рівня результативності диверсифікації лісогосподарських виробництв Рівненської області залежить від реалізації Стратегії розвитку лісового господарства даного регіону. Мета Стратегії – підвищення еколого-економічної та соціальної ефективності використання лісоресурсного потенціалу. Основними джерелами фінансового забезпечення реалізації Стратегії є: власні кошти постійних лісокористувачів; позикові кошти; кошти публічних фінансових фондів; кошти приватного підприємницького сектора; кошти урядів іноземних держав; кошти міжнародних фінансово-кредитних установ; кошти глобальних екологічних фондів.

8. Встановлено, що реалізація Стратегії розвитку лісового господарства Рівненської області має охоплювати такі напрями диверсифікації лісогосподарських виробництв: збільшення площі лісовідновлення та лісорозведення; нарощення обсягів лісозаготівель та об'ємів

транспортування деревини; будівництво лісових доріг; модернізація консервних цехів лісових господарств; заготівля другорядних лісових матеріалів та побічне лісокористування; збільшення обсягів переробки лісосічних відходів та відходів лісопиляння; розширення площі мисливських угідь; розбудова об'єктів рекреаційної інфраструктури.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано важливе для теорії і методології економічного регулювання лісогосподарського виробництва завдання щодо розроблення еколого-економічних засад диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів з урахуванням викликів воєнного часу та вимог імплементації передового іноземного досвіду лісогосподарювання в умовах децентралізації.

1. Доведено, що диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів є процесом оновлення архітекτονіки лісогосподарювання, модернізації діючих та створення нових лісогосподарських, лісоохоронних, рекреаційних, переробних та інших виробництв, розширення номенклатури товарів, робіт та послуг лісового господарства і переробних виробництв, урізноманітнення сфер діяльності, пов'язаних з освоєнням нових ринків та встановленням взаємозв'язків з додатковими контрагентами, застосуванням сучасних методів перепрофілювання бізнес-процесів, імплементацією передового досвіду запровадження процесних і продуктових інновацій. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів у загальному вигляді означає також підвищення рівня комплексності використання деревної та недеревної складових лісоресурсного потенціалу, зокрема деревних відходів, а також корисних властивостей лісів.

2. Сформовано авторський підхід до класифікації інституціональних передумов диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, який виокремлює інституціональні передумови галузевого, децентралізаційного, загальноекономічного та воєнного характеру, що визначають набір інституціональних форм диверсифікації (інституціоналізація додаткових видів діяльності, створення асоціативних та кластерних об'єднань, укладання угод державно-приватного партнерства, участь у міжнародних проєктах), які передбачають застосування сучасних методів і технологій диверсифікації діяльності з урахуванням викликів воєнного часу. Інституціональні передумови

воєнного характеру передбачають постачання лісовими господарствами деревини для будівництва фортифікаційних споруд та спорудження мережі інших споруд оборонного спрямування.

3. Розроблено методичний інструментарій визначення рівня фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності лісових господарств регіону на основі групування постійних лісокористувачів, який передбачає кластеризацію державних лісових господарств за індикаторами фіскальної, економічної та майнової віддачі земель, що виступає передумовою для диференціації форм, методів та способів диверсифікації виробничо-господарської діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва з урахуванням викликів воєнного часу, переваг децентралізації влади та інтернаціоналізації лісогосподарської і лісоохоронної діяльності.

4. Сформовано теоретичну платформу диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, яка базується на детермінації причин та передумов вибору екологічних, економічних і соціальних цілей, а також передбачає інституціоналізацію нових форм лісогосподарювання та урізноманітнення методів і способів господарського освоєння деревної та недеревної складових лісоресурсного потенціалу, а також залучення у відтворювальний процес несировинних корисностей лісу. Інституціоналізація нових форм лісогосподарювання з огляду на виклики воєнного часу має стосуватися, насамперед, розбудови індустрії утилізації деревних відходів з метою виробництва різноманітних видів біологічного палива та розбудови мережі об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури для реабілітації постраждалих внаслідок російської агресії громадян України.

5. Обґрунтовано інституціонально-цифрові передумови диверсифікації виробничо-господарської діяльності філій ДП «Ліси України» з урахуванням вимог воєнного часу, які передбачають інституціоналізацію додаткових форм державно-приватного партнерства, удосконалення контрактного законодавства, введення спеціального режиму інвестиційного сприяння, укладання додаткових

міжнародних конвенцій лісогосподарського та лісоохоронного спрямування, поглиблення цифрової трансформації управління ланцюгами поставок деревини, що підвищить результативність використання деревини для будівництва фортифікаційних споруд, спростить участь постійних лісокористувачів у будівництві інженерних оборонних споруд, прискорить процеси розбудови інфраструктури поводження з деревними відходами та забезпечить створення мережі об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури. Також розроблено дорожню карту диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів у повоєнний період, в основі котрої закладено обов'язковість формування національної лісової політики з урахуванням вимог воєнної доктрини, завершення процесу корпоратизації лісового сектору, створення умов для трансферу лісівничих інновацій, продовження діджиталізації системи управління лісовим господарством.

6. Розроблено інституціональне забезпечення вертикальної та горизонтальної диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, яке передбачає створення на нестатутній основі лісогосподарської промислової групи, що базується на матричній організаційній структурі для перехресного управління через формування департаментів, що дасть можливість ідентифікувати центри відповідальності за лісосировинні та лісопромислові потоки у лісопродуктових ланцюгах.

7. Сформовано інструментарій стратегування розвитку лісового господарства регіону, який передбачає розроблення набору стратегічних ініціатив на основі ув'язки основних цілей з пріоритетами диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та джерел фінансового забезпечення реалізації лісогосподарських, лісоохоронних, рекреаційних та біоенергетичних проєктів, що дасть змогу забезпечити підвищення еколого-економічної та соціальної ефективності використання лісоресурсного потенціалу. Реалізація Стратегії розвитку лісового господарства Рівненської області дасть змогу посилити дієвість впливу використання

лісоресурсних благ на темпи соціально-економічного піднесення територіальних утворень, насамперед, сільських територіальних громад.

8. Встановлено, що розроблення та інституціоналізація механізмів реалізації пріоритетних напрямів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів дасть можливість отримати соціо-еколого-економічний ефект, який полягатиме у зростанні частки доданої вартості лісового господарства у ВВП країни, структурній перебудові регіональних господарських комплексів багатолісних районів, збільшенні надходжень до публічних бюджетних та позабюджетних фондів, зростанні рівня зайнятості та самозайнятості місцевого населення. У результаті диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів сформується нові полюси росту в господарських комплексах багатолісних районів, що дасть можливість прискорити темпи соціально-економічного піднесення сільських депресивних територій та підвищити рівень господарської самодостатності укрупнених територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багорка М. О. Диверсифікація як фактор підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах. Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 1. С. 17–21.
2. Байдала В. В., Бутенко В. М. Роль біоекономіки в диверсифікації напрямів забезпечення енергетичної безпеки України.
3. Бобко А. М. Економіка лісівництва і проблеми його реформування в Україні. Економіка України. 2016. № 3. С. 88–96.
4. Бойчук А. А. Сільський туризм як організаційна форма диверсифікації аграрного виробництва. II Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи», 20–30.05.2011. Т. 1. Харків, 20211. С. 203–208.
5. Борис Н. М. Стратегія поведінки вітчизняних лісових підприємств на міжнародному ринку промислових круглих лісоматеріалів з урахуванням прогнозування попиту. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П. Василенка. 2013. Т. 143. С. 13–18.
6. Васишин Р. Д. Теоретико-методологічні основи оцінювання енергетичного потенціалу деревної біомаси лісів на засадах сталого лісоуправління. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2017. Вип. 15. С. 82–89.
7. Гавришок Б. Б., Дем'янчук П. М., Саленко І. А. Конструктивно-географічний аналіз лісогосподарського землекористування Радивилівського району Рівненської області. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. 2016. № 1. С. 276–283.
8. Гоголь Т. В. Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики. Державне управління: теорія та практика. 2011. № 1. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf>.

9. Голян В. А., Голуб О. А. Фінансове забезпечення пріоритетів розвитку лісогосподарського комплексу: диверсифікація форм і засобів. Проблеми економіки. 2016. № 3. С. 31–39.

10. Голян В. А., Голуб О. А., Сакаль О. В. Фінансово-економічний механізм проектного управління територіальним лісогосподарським комплексом. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 8. С. 5–10.

11. Голян В. А., Сакаль О. В., Голуб О. А. Агролісомеліорація як ефективний засіб захисту водних об'єктів від забруднення нітратами із сільськогосподарських джерел: інституціональні передумови та фінансові механізми нарощення. Агросвіт. 2015. № 22. С. 3–10.

12. Грицайчук В. П. Стратегія розвитку потенціалу лісового комплексу України: автореферат дисертації кандидата економічних наук: 08.00.03. Хакрів, 2008. 24 с.

13. Гудзь О. Є. Управління диверсифікацією діяльності підприємства. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2015. № 1 (11). С. 14–22.

14. Данилишин Б. М. Сучасні тенденції регулювання процесів природокористування в Україні. Економіка України. 1994. № 11. С. 59–62.

15. Дебринюк Ю. М. Концептуальні засади плантаційного лісовирощування в Україні. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2013. Вип. 11. С. 25–33.

16. Дейнека А. М. Екологізація лісокористування як основа сталого розвитку лісового сектору економіки. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету. 2005. Вип. 15.7. С. 93–100.

17. Дейнека А. М. Методологія управління лісовим господарством на еколого-економічних засадах: автореферат дисертації доктора економічних наук: 08.00.06. Львів, 2010. 37 с.

18. Добрянська В. В., Глущенко Т. С. Розвиток лісогосподарської галузі та впровадження «зеленого» туризму в Україні на засадах екологічного маркетингу. Технологический аудит и резервы производства. 2015. № 3 (5). С. 20–23.

19. Довідка про сектор лісового господарства. Стан і можливості розвитку. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTUKRAINE/147271-1140785089712/20905391/Forestry_Ukr.pdf.
20. Довкілля України за 2017 рік. Державна служба статистики України; за ред. О. М. Прокопенко. Київ, 2018. 225 с.
21. Довкілля України за 2018 рік. Державна служба статистики України; за ред. О. М. Прокопенко. Київ, 2019. 214 с.
22. Довкілля України за 2019 рік. Державна служба статистики України; за ред. О. М. Прокопенко. Київ, 2020. 200 с.
23. Дребот О. І. Інституціоналізація лісового сектору економіки в контексті сталого розвитку України: монографія. Київ, 2012. 337 с.
24. Євсюков Т. О., Опенько І. А. Екобезпечне використання особливо цінних земель: інформаційні проблеми регіонального рівня. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2013. Вип. 6. С. 149–153.
25. Завдяки цифровізації лісова галузь стане сучасною та прозорою. URL: <https://ulmg.odessa.gov.ua/zavdiaky-tsyfrovizatsii-lisova-haluz-stane-suchasnoiu-ta-prozoroiu/>.
26. Закон України «Про альтернативні види палива». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-14#Text>.
27. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text>.
28. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX#Text>.
29. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо

тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX#Text>.

30. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.

31. Зінчук Т., Ткачук В. Теоретико-методологічні засади диверсифікації сільської економіки в контексті європейського досвіду. Економіка АПК. 2011. № 1. С. 27–34.

32. Ігнатенко О., Мороз В. Методологія фінансово-економічної оцінки муніципальних проектів використання біомаси за бюджетної підтримки. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2017. С. 113–120.

33. Карпук А. І. Податкове регулювання лісокористування в сучасних умовах: волинські реалії та перспективи. Агросвіт. 2011. № 16. С. 10–13.

34. Карпук А. І. Трансформація системи регулювання лісокористування в контексті адміністративної реформи в Україні. Агросвіт. 2012. № 16. С. 6–10.

35. Карпук А. І., Дзюбенко О. М., Марчук Ю. М., Олексієвець О. М. Удосконалення фіскального регулювання діяльності постійних лісокористувачів як важлива передумова диверсифікації лісогосподарювання: інвестиційні аспекти. Агросвіт. 2020. № 9. С. 38–47.

36. Карпук А. І., Миклуш Т. С., Дзюбенко О. М. Забезпечення комплексного природокористування: цілі, завдання та регіональні особливості. Бізнес Інформ. 2018. № 7. С. 166–176.

37. Карпук А. І., Миклуш Т. С., Дзюбенко О. М. Організаційно-економічне забезпечення комплексного природокористування на муніципальному рівні: інвестиційно-фіскальні аспекти. Економіка та держава. 2018. № 9. С. 11–18.

38. Карпук А. І., Нестор'як Ю. Ю. Відтворення біорізноманіття лісів: еколого-економічні засади та механізми. Проблеми економіки. 2017. № 4. С. 444–452.

39. Карпук А. І., Нестор'як Ю. Ю., Олексієвець О. М. Інвестиційне забезпечення відтворення лісового біорізноманіття в контексті диверсифікації

діяльності лісогосподарських підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 1. С. 5–12.

40. Карпук А. І., Шестак М. Л., Олексівець О. М. Еколого-економічна ефективність лісогосподарського виробництва як важлива детермінанта соціально-економічного піднесення багатолісних районів. Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 10 листопада 2017 р. Херсон, 2017. С. 23–25.

41. Киристюк С. В. Диверсифікація економічної діяльності агровиробників: деякі висновки з досвіду ЄС. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 12. С. 44–51.

42. Коваль Я. Пріоритети екологічного та збалансованого лісоресурсного розвитку. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2011. С. 46–54.

43. Ковальов А. В. Диверсифікація економіки України та країн третього світу. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2012. № 3 (19). С. 85–87.

44. Колісник Б. І. Фіскальні регулятори в системі управління ефективністю функціонування лісогосподарського комплексу. 2008. № 9. С. 62–66.

45. Кургузенкова Л. А. Структурна трансформація лісогосподарських підприємств в умовах диверсифікації їхньої діяльності. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 7 (85). С. 113–119.

46. Лакида П. І. Фітомаса лісів України: монографія. Тернопіль, 2002. 256 с.

47. Лебедева В. В. Диверсифікація аграрного виробництва в контексті конкурентоспроможності аграрних підприємств. Бізнес-навігатор. 2014. № 1. С. 22–26.

48. Лебедева В. В. Пріоритетні напрями диверсифікації виробництва інтегрованих аграрних формувань. Бізнес-навігатор. 2014. № 3. С. 31–38.

49. Лісові дороги – важливий чинник ефективного господарювання. URL: <http://rivnelis.gov.ua/news/111>.

50. Максимів Л. І., Климович В. П., Загвойська Л. Д. Використання енергетичного потенціалу деревини: еколого-економічний вимір. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2016. Вип. 14. С. 244–251.

51. Марчук Ю. М. Фінансово-економічний механізм природокористування: сутність, складові та перспективи удосконалення. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 24. С. 13–18.

52. Марчук Ю. М., Уварова В. І. Фінансово-економічний механізм лісогосподарювання: особливості та інституціональні передумови формування. Економіка та держава. 2019. № 2. С. 58–63.

53. Мединська Н. В. Інституціоналізація економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування: інвестиційний та секторальний вимір. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 11–12. С. 32–38.

54. Миклуш Т. Комплексне природокористування у лісозабезпечених регіонах: передумови та механізми. Агросвіт. 2017. № 15–16. С. 77–82.

55. Мисливські господарства Рівненщини. URL: <https://www.rivnelis.gov.ua/material/539>.

56. Морщенок Т. С., Острик А. Ю. Диверсифікація діяльності як напрям розвитку та посилення конкурентних переваг торговельного підприємства. Економіка і суспільство. 2016. № 7. С. 395–402.

57. Несторяк Ю. Ю. Інтегральна цінність біорізноманіття лісів: інституційно-інвестиційні аспекти збереження та відтворення. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 8. С. 60–67.

58. Нетробчук І. М. Аналіз лісокористування державного підприємства «Млинівське лісове господарство» Рівненської області. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. 2014. № 1. С. 232–241.

59. Никитюк П., Сахарнацька Л. Концептуальні підходи до формування організаційно-економічного механізму екологізації лісового комплексу регіону. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2016. С. 145–153.

60. Обласна програма «Ліси Рівненщини» на 2021–2023 роки (проект). URL: <https://www.rv.gov.ua/oblasna-programa-lisi-rivnenshchini-na-2021-2023-roki-proyekt>.

61. Оборська А. Е., Жила А. С., Матейко І. М., Жила Т. Б. Комунальні лісогосподарські підприємства і місцеві громади. Інформаційний довідник. Київ, 2017. 110 с.

62. Олександренко І. В. Напрями покращення фінансового стану лісогосподарських підприємств. Економічний форум. 2014. № 4. С. 150–157.

63. Олексієвець О. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів як важлива передумова соціально-економічного піднесення поліських адміністративних районів. Економіст. 2018. № 3. С. 33–38.

64. Олексієвець О. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів у лісозабезпеченому регіоні: інвестиційні та організаційні аспекти. Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 30 жовтня 2020 року. Київ, 2020. С. 39–41.

65. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності державних лісогосподарських підприємств Рівненської області: фінансово-інвестиційні та екологічні аспекти. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 6. С. 51–56.

66. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів у контексті екологізації лісогосподарського виробництва: регіональні особливості. Агросвіт. 2018. № 12. С. 67–75.

67. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів як пріоритетний напрям розвитку сільських територій: еколого-економічні аспекти. Агросвіт. 2018. № 13. С. 35–41.

68. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів в контексті соціально-економічного піднесення Полісся.

Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 25–26 червня 2021 року. Луцьк, 2021. С. 40–42.

69. Олексієвець О. М. Інституціональний інструментарій диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів у контексті нарощення інвестиційного забезпечення лісогосподарського виробництва. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 23. С. 79–84.

70. Олексієвець О. М. Нарощення потенціалу біорізноманіття лісів як передумова диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів. Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Полтава, 28 жовтня 2020 року. Полтава, 2020. С. 26–27.

71. Олексієвець О. М., Карпук А. І. Екологізація як важливий чинник диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень: матеріали II Міжнародної наукової конференції, 27 серпня, 2021 року. Київ, 2021. С. 30–31.

72. Опенько І. А., Євсюков Т. О. Еколого-економічні засади раціонального використання та охорони земель під полезахисними лісовими насадженнями: монографія. Київ, 2016. 183 с.

73. Павліщук О. П., Попович П. Б. Теоретико-методологічні засади економічної оцінки вуглецедепонуєчої функції лісів. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Лісівництво та декоративне садівництво. 2010. Вип. 152. Ч. 2. С. 39–49.

74. Папп В. В. Особливості планування розвитку лісопромислового комплексу регіонів країни. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017. Вип. 6. С. 24–28.

75. Пила В. И. Программно-целевое планирование межотраслевого лесопромышленного комплекса. Киев, 1990. 204 с.

76. Подоляк З. Теоретико-методичні аспекти професійної підготовки робітників лісогосподарського профілю в Австрії. Порівняльно-педагогічні студії. 2015. № 1 (23). С. 116–122.

77. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. № 449. «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-96-%D0%BF#Text>.

78. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1214 «Про затвердження Порядку відбору проектів, які будуть реалізовані в рамках програми «Велике будівництво». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1214-2020-%D0%BF#Text>.

79. Распопіна С. П., Дегтярьов В. В. Ефективне використання ґрунтів, переданих під заліснення. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Частина 1: Сільськогосподарські науки. 2016. Вип. 88. С. 31–39.

80. Сакаль О. В. Ефективне управління землями лісогосподарського призначення. Київ, 2012. 176 с.

81. Селінний М. М. Диверсифікація як основа багатофункціонального розвитку сільських територій. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 3. С. 619–621.

82. Сидорченко Т. Ф., Черненко Г. О. Перспективи диверсифікації діяльності підприємств лісового господарства Запорізької області. Економіка та суспільство. 2018. Вип. 19. С. 833–839.

83. Сільське господарство України за 2017 рік. Державна служба статистики України; відпов. за вип. О. М. Прокопенко. Київ, 2018. 245 с.

84. Сільське господарство України за 2018 рік. Державна служба статистики України; відпов. за вип. О. М. Прокопенко. Київ, 2019. 235 с.

85. Сільське господарство України за 2019 рік. Державна служба статистики України; відпов. за вип. О. М. Прокопенко. Київ, 2020. 230 с.

86. Сільське господарство України за 2020 рік. Державна служба статистики України ; відпов. за вип. О. М. Прокопенко. Київ, 2021. 232 с.

87. Снігова О. Ю. Еволюція підходів до диверсифікації економіки в дослідженнях регіонального розвитку. Вісник соціально-економічних досліджень. 2019. № 1. С. 83–95.

88. Соловій І. П. Концепція плати за послуги екосистем: світовий досвід і перспективи її впровадження у лісовому секторі. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2016. Вип. 14. С. 252–258.

89. Соловій І. П. Лісова політика у міждисциплінарному науковому контексті: тренди та перспективи розвитку. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2019. Вип. 18. С. 176–184.

90. Соловій І. П., Кафлик М. С., Дубневич П. Б. Використання паливної деревини у фокусі уваги біоенергетичної політики України. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2019. Вип. 19. С. 171–177.

91. Соловій І. П., Кулешик Т. Я. Комплексне оцінювання послуг екосистем лісоаграрного ландшафту. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2021. Вип. 22. С. 209–216.

92. Соловій І. П., Лесюк Г. М. Особливості державно-приватного партнерства в умовах реформування системи управління лісами та лісовим господарством України. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 8. С. 89–93.

93. Соловій І. П., Мельникович М. П. Концептуальні рамки оцінювання добробуту та якості життя громад у контексті сталого розвитку гірських лісових територій. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2015. Вип. 13. С. 201–209.

94. Стадник А. П. Теоретико-методологічні основи управління агроландшафтами лісомеліоративними методами на засадах збалансованого природокористування. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2013. Вип. 11. С. 34–40.

95. Статистичний щорічник України за 2017 рік. Державна служба статистики України. Київ, 2018. 541 с.

96. Статистичний щорічник України за 2018 рік. Державна служба статистики України. Житомир, 2019. 482 с.

97. Статистичний щорічник України за 2019 рік. Державна служба статистики України. Київ, 2020. 465 с.

98. Сухович В. У лісівничій галузі нашого краю працюють висококваліфіковані фахівці. І вони варті поваги від суспільства. Вільне слово. 14.09.2018. URL: <http://vilneslovo.rv.ua/?p=6315>.

99. Токарчук Д. М. Зайнятість сільського населення та диверсифікація сільської економіки як шлях до покращення стану. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 12. С. 68–79.

100. Толчанова З. О. Значення Поліського регіону в системі лісогосподарського комплексу України. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.4. С. 22–29.

101. Указ Президента України від 06.12.2018 року «Про додаткові заходи щодо забезпечення реформ із децентралізації влади». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/412/2018#Text>.

102. Указ Президента України від 23.06.2020 р. «Про Координаційну раду з реалізації програми «Велике будівництво»». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246/2020#Text>.

103. Указ Президента України від 29.04.2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 квітня 2021 року «Про заходи державної регіональної політики на підтримку децентралізації влади»». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180/2021#Text>.

104. Україна приєднується до Конвенції про Європейський інститут лісу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyednuetsya-do-konvenciyi-pro-yevropejskij-institut-lisu>.

105. Фізик І. В. Перспективи реформування комунальних лісів Рівненщини. Науковий вісник НСІ. 2007. Вип. 1 С. 32–34.

106. Фізик І. В. Теоретичні аспекти уніфікації ведення лісового господарства у комунальних лісах Західного Полісся. Науковий вісник НЛТУ України. 2008. Вип. 18.11. С. 67–71.

107. Фурдичко О. І. Ефективність ресурсно-виробничого потенціалу лісогосподарського комплексу (теорія, методологія, практика). Львів, 1995. 228 с.

108. Фурдичко О. І., Бондар В. Н. Держане лісівництво в Україні: стан розвитку і напрями вдосконалення його управління на шляху до прибутковості. Збалансоване природокористування. 2019. № 4. С. 5–16.

109. Хитріна Ю. А. Загальні положення та сучасний стан відтворення лісів України. Екон.-мат. моделювання соц.-екон. систем. 2012. Вип. 17. С. 283–295.

110. Хомюк Н. Л. Концептуальні положення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Вип. 1. С. 53–58.

111. Хомюк Н. Л. Теоретичні підходи до трактування поняття «диверсифікація розвитку сільських територій». Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2018. Т. 23. Вип. 7. С. 134–138.

112. Цогла О. Диверсифікація діяльності як спосіб активізації інноваційного розвитку підприємства в кризовий період. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2011. № 714. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 431–436.

113. Чумак Р. М. Диверсифікація як важлива умова сталого функціонування сільськогосподарських підприємств та розвитку сільських територій. Економіка та управління АПК. 2012. Вип. 9. С. 41–45.

114. Шведюк Ю. В. Оцінювання еколого-економічної ефективності лісовідновлення на землях лісового фонду Малого Полісся: автореферат дисертації кандидата економічних наук: 08.00.06. Рівне, 2016. 20 с.

115. Шершун М. Х. Ефективність функціонування лісогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2012. С. 209–214.

116. Шершун М. Х. Особливості запровадження лісогосподарських заходів щодо покращення якісного стану лісів України. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2012. Вип. 8. С. 196–200.

117. Шестак М. Л. Кластери як інституціональна передумова підвищення еколого-економічної ефективності лісокористування. Агросвіт. 2016. № 24. С. 62–67.

118. Шестак М. Л., Несторяк Ю. Ю., Олексієвець О. М. Стимулювання переведення ренатуралізованих осушених сільськогосподарських угідь у лісові землі. Облік, аналіз і аудит: виклики інституціональної економіки: тези доповідей V міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 6 жовтня 2018 року. Луцьк, 2018. С. 255–257.

119. Шкарлет С. М., Пиріг К. М. Підвищення ефективності виробництва на лісогосподарських підприємствах в умовах сталого розвитку. Бізнес Інформ. 2014. № 6. С. 180–184.

120. Шкуратов О. І. Оцінка конкурентного потенціалу лісогосподарських підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.03. С. 309–314.

121. Шубалий О. М. Лісові кластери та технопарки як перспективна форма реалізації інвестиційних проектів регіонального масштабу. Економічний форум. 2012. № 1. С. 182–191.

122. Щербата І., Прокопишин О., Іваницька Г. Диверсифікація як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. 2013. № 20 (1). С. 414–420.

123. Ютовець О. П. Основні цілі диверсифікації виробництва в лісовому господарстві. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.13. С. 336–341.

124. Ютовець О. П. Оцінка рівня диверсифікації лісогосподарського виробництва на підприємствах Полісся України. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.3. С. 49–55.

125. Юхновський В. Ю., Хрик В. М., Левандовська С. М. Аналіз лісового фонду і стан насаджень Миронівського державного агролісогосподарського підприємства. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Лісівництво та декоративне садівництво. 2012. Вип. 171 (2). С. 82–87.

126. Яремко О. П. Аналіз ефективності функціонування та перспектив розвитку екологічно збалансованого лісового господарства. Економіка та держава. 2017. № 5. С. 103–108.

127. Яремко О. П. Еколого-економічний аналіз сучасного стану лісового господарства України. Ефективна економіка. 2016. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_11_69.

128. Alcaide F., Solla A., Cuenca B., Martín M. Á. Molecular evidence of introgression of Asian germplasm into a natural *Castanea sativa* forest in Spain. International Journal of Forest Research. 2021. № 6. С. 21–27.

129. Arietta A. Z. Estimation of forest canopy structure and understory light using spherical panorama images from smartphone photography. International Journal of Forest Research. 2021. № 7. С. 7–14.

130. Chen H., Tang J., Sun X., Ma K., Chen H. & Li D. Topography modulates effects of nitrogen deposition on microbial resource limitation in a nitrogen-saturated subtropical forest. Forest Ecosystems. 2021. № 8. С. 68–69.

131. Council Regulation (EEC) № 2080/92 of 30 June 1992 instituting a Community aid scheme for forestry measures in agriculture. The Council of the European Communities. Official Journal L 215, 30/07/1992. P. 0096–0099.

132. Hauglin M., Rahlf J., Schumacher J., Astrup R. & Breidenbach J. Large scale mapping of forest attributes using heterogeneous sets of airborne laser scanning and National Forest Inventory data. Forest Ecosystems. 2021. № 8. С. 65–66.

133. Marhaento H., Booij M. J., Rahardjo N. & Ahmed N. Impacts of forestation on the annual and seasonal water balance of a tropical catchment under climate change. *Forest Ecosystems*. 2021. № 8. C. 64–65.

134. Pitkänen T.P., Rätty M., Hyvönen P., Korhonen K.T., Vauhkonen J. Using auxiliary data to rationalize smartphone-based pre-harvest forest mensuration. *International Journal of Forest Research*. 2021. № 2. C. 1–14.

135. Shive K. K. L., Fulé P. Z., Sieg C. H., Strom B. A., Hunter M. E. Managing burned landscapes: evaluating future management strategies for resilient forests under a warming climate. *Int. J. Wildland Fire*. 2014. №23. C. 915–928.

136. Sloan T. J., Payne R. J., Anderson A. R., Bain C., Chapman S., Cowie N., et al. Peatland afforestation in the UK and consequences for carbon storage. *Mires Peat*. 2018. № 23. C. 3–10.

137. Smith P., Davis S. J., Creutzig F., Fuss S., Minx J., Gabrielle B., et al. Biophysical and economic limits to negative CO₂ emissions. *Nat. Clim. Change*. 2016. № 6. C. 42–50.

138. Staples T. L., Dwyer J. M., England J. R., Mayfield M. M. Productivity does not correlate with species and functional diversity in Australian reforestation plantings across a wide climate gradient. *Glob. Ecol. Biogeogr.* 2019. № 28. C. 1417–1429.

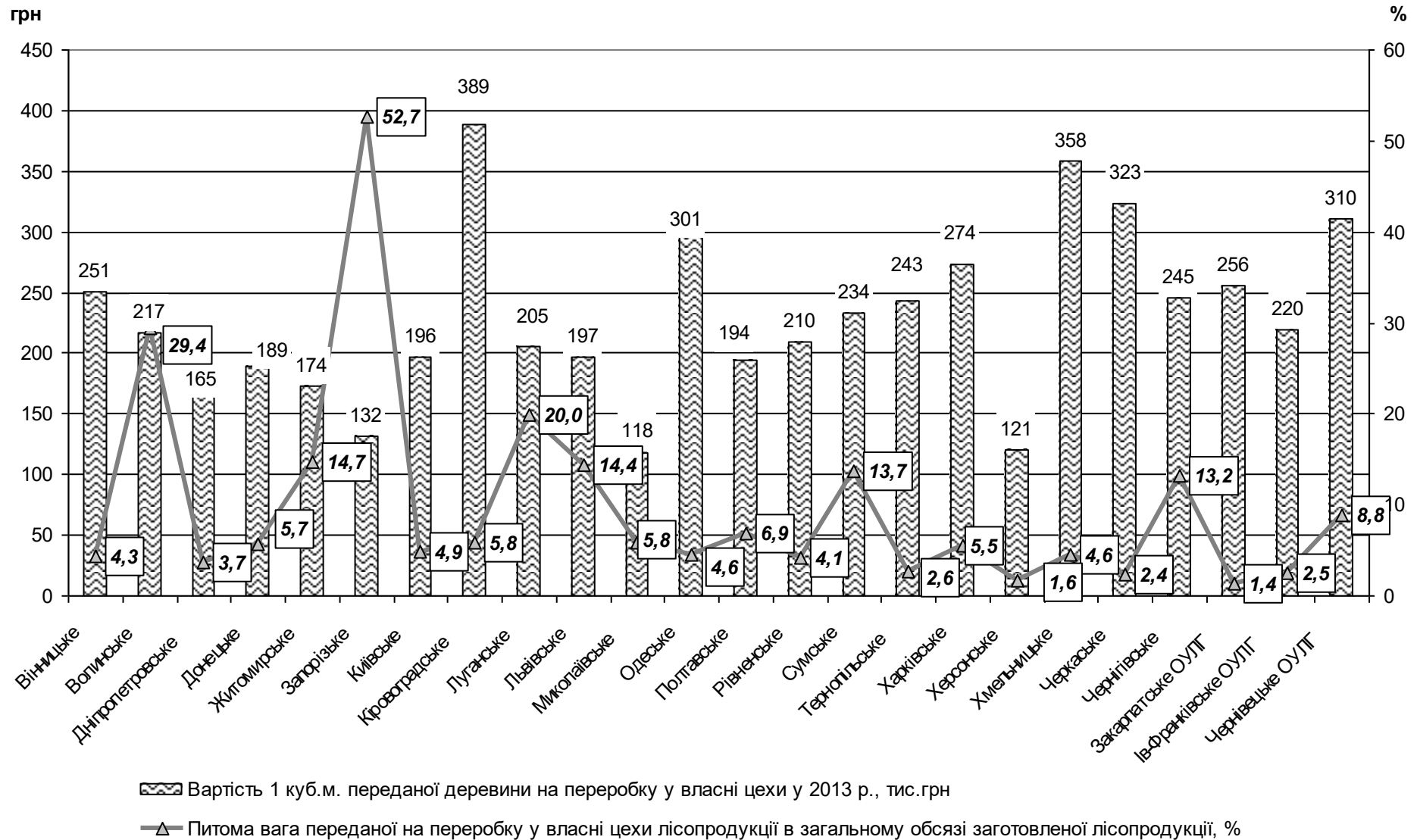
ДОДАТКИ

Обсяг виробленої та обсяг і вартість переданої на переробку у власні цехи лісопродукції на лісогосподарських підприємствах обласних управлінь лісового та мисливського господарства

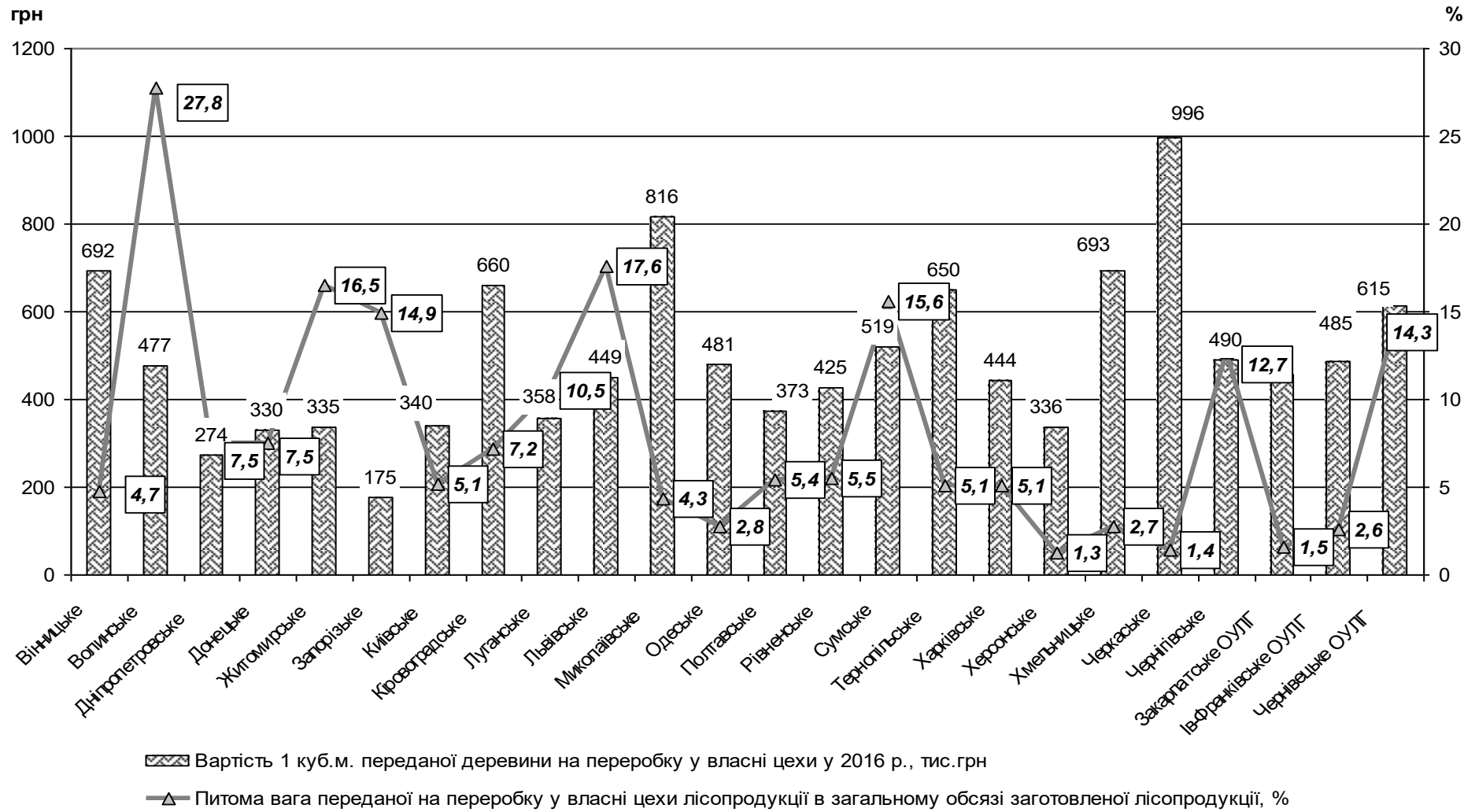
Найменування управлінь	2013			2014			2015			2016		
	обсяг виробленої лісопродукції, тис. куб.м	обсяг переданої на переробку у власні цехи лісопродукції, тис.куб.м	вартість переданої на переробку лісопродукції, тис.грн	обсяг виробленої лісопродукції, тис. куб.м	обсяг переданої на переробку у власні цехи лісопродукції, тис.куб.м	вартість переданої на переробку лісопродукції, тис.грн	обсяг виробленої лісопродукції, тис. куб.м	обсяг переданої на переробку у власні цехи лісопродукції, тис.куб.м	вартість переданої на переробку лісопродукції, тис.грн	обсяг виробленої лісопродукції, тис. куб.м	обсяг переданої на переробку у власні цехи лісопродукції, тис.куб.м	вартість переданої на переробку лісопродукції, тис.грн
Вінницьке	497,5	21,5	5393,5	514,3	20,1	6052,9	508,8	21,8	8891,4	489,7	23,2	16057,1
Волинське	818,7	240,8	52280,2	1017,6	222,3	50906,4	1052,5	252,7	82706,7	1100,8	305,6	145890,3
Дніпропетровське	36,7	1,4	225,4	63,0	3,4	473,1	838,2	5,9	1125,6	100,9	7,6	2085,0
Донецьке	66,2	3,8	717,6	49,4	3,2	709,2	79,6	4,3	1121,7	92,0	6,9	2279,7
Житомирське	2237,8	329,2	57124,2	2448,0	317,6	60314,9	2488,1	362,8	90068,1	2631,3	434,7	145705,1
Запорізьке	25,1	13,2	1749,3	27,1	13,8	2017,8	30,8	16,0	2627,5	29,5	4,4	770,4
Київське	1143,0	55,6	10930,6	1234,0	61,3	15204,6	1352,8	67,3	18883,6	1402,2	72,1	24493
Кіровоградське	188,0	10,9	4231,7	196,1	10,9	4534,1	217,5	12,1	5958,7	225,1	16,2	10697,8
Луганське	184,3	36,8	7547,7	134,3	23,6	5559	168,373	24,6	6998,2	220,000	23,1	8277
Львівське	985,8	141,7	27865,9	982,0	140,7	32983,6	985,6	152,1	49200	941,8	165,6	74366,5
Миколаївське	34,6	2,0	236,4	35,7	1,6	312,9	38,8	1,7	786,9	39,6	1,7	1388
Одеське	86,7	4,0	1188	84,3	3,3	1142,6	91,4	2,8	1186,6	104,5	2,9	1393,6
Полтавське	355,2	24,5	4764,6	421,1	24,5	5601,1	478,7	24,8	6781,3	460,4	25,0	9324,1
Рівненське	1444,6	59,2	12415,7	1465,9	71,9	20779	1454,2	80,1	29871	1594,1	88,1	37447,7
Сумське	760,2	104,2	24345,5	734,5	99,6	26326,9	731,3	104,8	37990,1	728,9	113,4	58802,6
Тернопільське	245,8	6,4	1558	240,3	6,4	1798,8	249,1	7,4	3274,8	229,4	11,7	7600,2
Харківське	362,8	20,1	5503,0	383,2	20,1	5077,0	425,1	22,2	8990,0	442,2	22,5	9980,0
Херсонське	129,4	2,1	253,7	111,5	2,5	322,3	71,6	1,3	184,2	54,2	0,7	234,9
Хмельницьке	472,9	21,7	7770	488,1	16,9	6880,2	547,7	17,2	9852,8	596,8	16,3	11297,5
Черкаське	566,6	13,7	4423,2	605,4	10,2	3313	647,6	12,4	6387,2	632,7	8,8	8765,4
Чернігівське	919,1	121,1	29724,6	1005,2	122,2	34880,3	1006,2	127,8	46236,3	1112,8	141,4	69273,8
Закарпатське ОУЛГ	1068,5	15,1	3869,9	1289,519	16,6	3921,3	260,0	17,2	5178,3	1373,4	21,2	9707,4
Ів-Франківське ОУЛГ	915,1	22,9	5035,1	933,5	22,2	5990,8	995,1	23,6	7518,6	991,1	25,8	12525,3
Чернівецьке ОУЛГ	702,9	62,0	19240,2	919,5	81,4	30142,1	815,7	83,0	43274,1	739,9	105,6	64943,1
Разом	14376,31	1343,21	290058,5	15464,148	1316,89	325421,9	15616,773	1446,35	475377,9	16419,8269	1644,8	733526,3

*розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

Вартість 1 куб. м переданої деревини на переробку у власні цехи та питома вага переданої на переробку у власні цехи лісопродукції в загальному обсязі заготовленої лісопродукції у 2013 році

Вартість 1 куб. м переданої деревини на переробку у власні цехи та питома вага переданої на переробку у власні цехи лісопродукції в загальному обсязі заготовленої лісопродукції у 2016 році

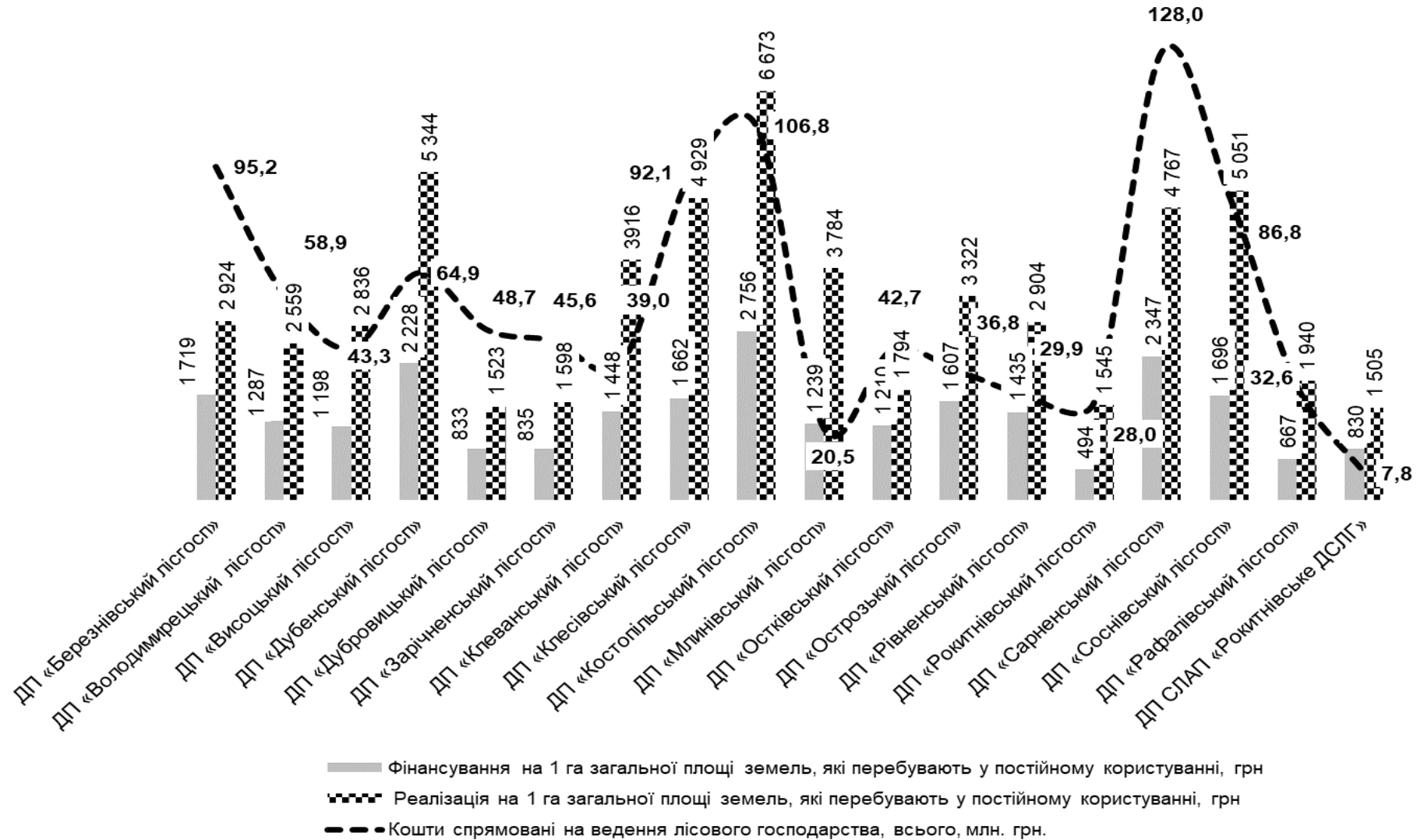

**Обсяг та вартість заготовленої лісопродукції в цілому та обсяг лісопродукції, заготовленої СПД,
в розрізі обласних управлінь лісового та мисливського господарства**

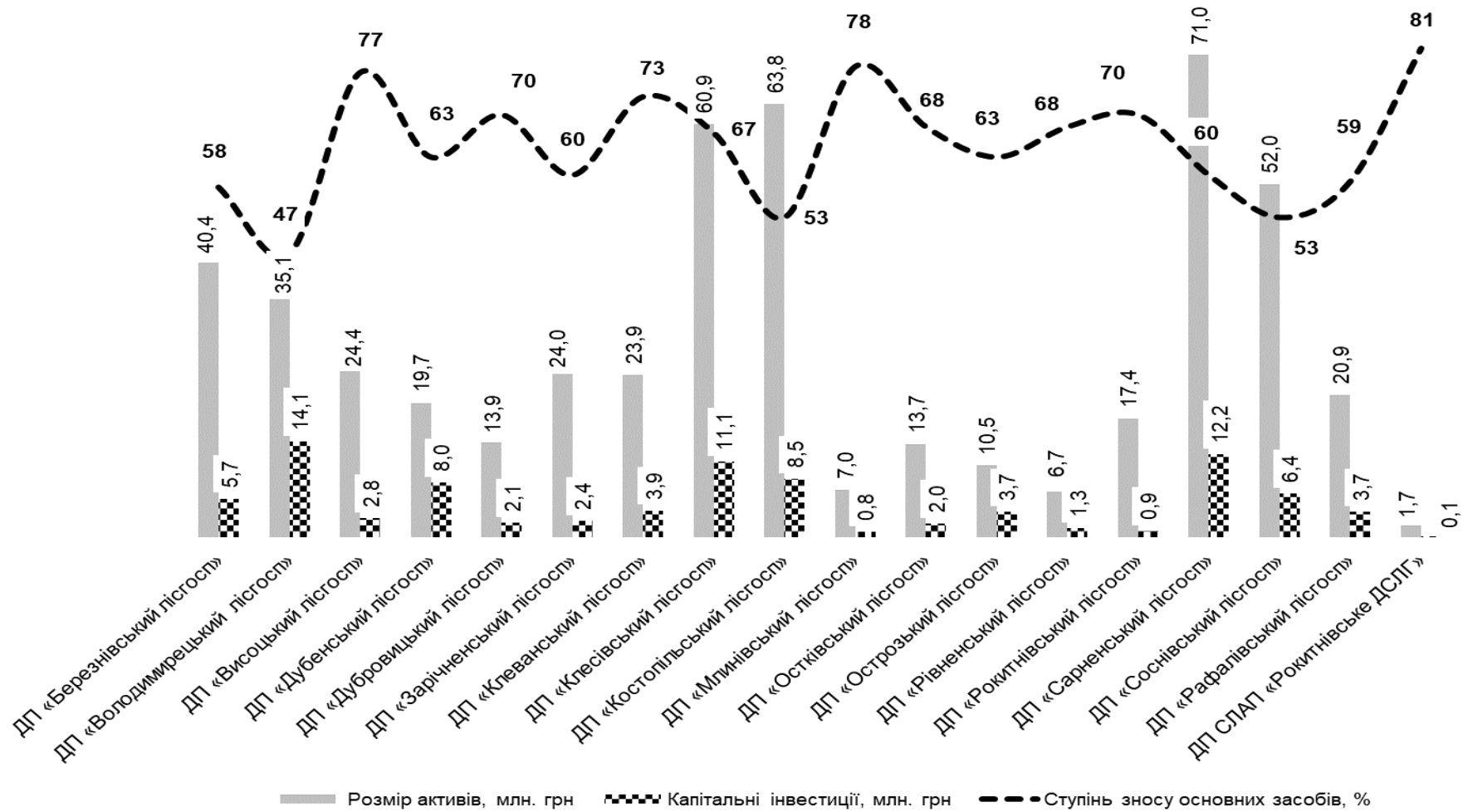
Найменування підприємств	2013			2014			2015			2016		
	обсяг заготовленої лісопродукції, тис. куб.м	обсяг заготовленої лісопродукції СПД, тис.куб.м	вартість заготовленої лісопродукції, млн.грн	обсяг заготовленої лісопродукції, тис. куб.м	обсяг заготовленої лісопродукції СПД, тис.куб.м	вартість заготовленої лісопродукції, млн.грн	обсяг заготовленої лісопродукції, тис. куб.м	обсяг заготовленої лісопродукції СПД, тис.куб.м	вартість заготовленої лісопродукції, млн.грн	обсяг заготовленої лісопродукції, тис. куб.м	обсяг заготовленої лісопродукції СПД, тис.куб.м	вартість заготовленої лісопродукції, млн.грн
Вінницьке	497,5	415,6	187,2	514,3	426,5	237,6	508,8	418,4	388,0	489,7	386,8	496,2
Волинське	818,7	745,1	287,9	1017,6	738,1	423,5	1052,5	504,3	623,6	1100,8	622,8	731,7
Дніпропетровське	36,7	1,2	6,7	63,0	8,3	12,2	838,2	35,7	20,5	100,9	45,4	31,2
Донецьке	66,2	36,7	12,8	49,4	37,6	10,6	79,6	63,5	22,2	92,0	71,6	30,3
Житомирське	2237,8	1833,1	811,4	2448,0	2089,9	1062,7	2488,1	2155,2	1398,8	2631,3	2252,8	1666,9
Запорізьке	25,1	-	3,8	27,1	-	5,1	30,8	-	7,5	29,5	6,4	7,7
Київське	1143,0	1060,2	399,2	1234,0	1133,0	512,6	1352,8	1266,6	823,7	1402,2	1313,3	943,1
Кіровоградське	188,0	181,2	61,1	196,1	183,8	72,9	217,5	203,3	113,2	225,1	202,1	166,4
Луганське	184,3	130,9	45,9	134,3	93,4	24,2	168,4	131,3	45,9	220,0	120,7	65,7
Львівське	985,8	606,8	317,2	982,0	660,8	407,3	985,6	570,5	604,4	941,8	532,9	611,3
Миколаївське	34,6	21,4	7,5	35,7	22,4	7,8	38,8	23,1	10,4	39,6	28,5	12,4
Одеське	86,7	63,0	18,9	84,3	56,3	21,8	91,4	66,5	29,1	104,5	87,1	48,8
Полтавське	355,2	154,4	123,2	421,1	195,0	159,0	478,7	230,2	231,9	460,4	219,7	310,2
Рівненське	1444,6	1237,0	580,6	1465,9	1194,9	729,5	1454,2	1141,8	1044,8	1594,1	1358,6	1259,7
Сумське	760,2	472,3	292,2	734,5	458,6	371,2	731,3	399,0	587,0	728,9	361,9	637,8
Тернопільське	245,8	155,9	83,6	240,3	125,7	109,0	249,1	75,6	172,8	229,4	45,6	187,5
Харківське	362,8	322,2	100,9	383,2	282,0	111,6	425,1	367,6	148,0	442,2	387,5	234,7
Херсонське	129,4	89,7	18,6	111,5	73,2	18,5	71,6	31,4	16,0	54,2	39,0	15,7
Хмельницьке	472,9	249,8	193,7	488,1	245,2	260,7	547,7	252,2	416,1	596,8	264,4	509,3
Черкаське	566,6	388,1	230,0	605,4	448,6	290,8	647,6	470,6	458,9	632,7	498,4	607,6
Чернігівське	919,1	625,4	312,0	1005,2	768,8	413,8	1006,2	736,6	562,2	1112,8	787,2	702,9
Закарпатське ОУЛГ	1068,5	590,4	335,5	1289,5	704,2	468,7	260,0	142,1	143,0	1373,4	801,6	738,5
Ів-Франківське ОУЛГ	915,1	574,1	316,8	933,5	589,0	400,2	995,1	582,4	551,0	991,1	593,4	578,6
Чернівецьке ОУЛГ	702,9	249,4	231,0	919,5	308,7	337,9	815,7	209,1	425,7	739,9	167,3	430,4
Разом	14376,3	10269,1	5003,9	15464,1	10894,9	6491,1	15616,8	10130,0	8876,4	16419,8	11257,8	11070,6

*розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України

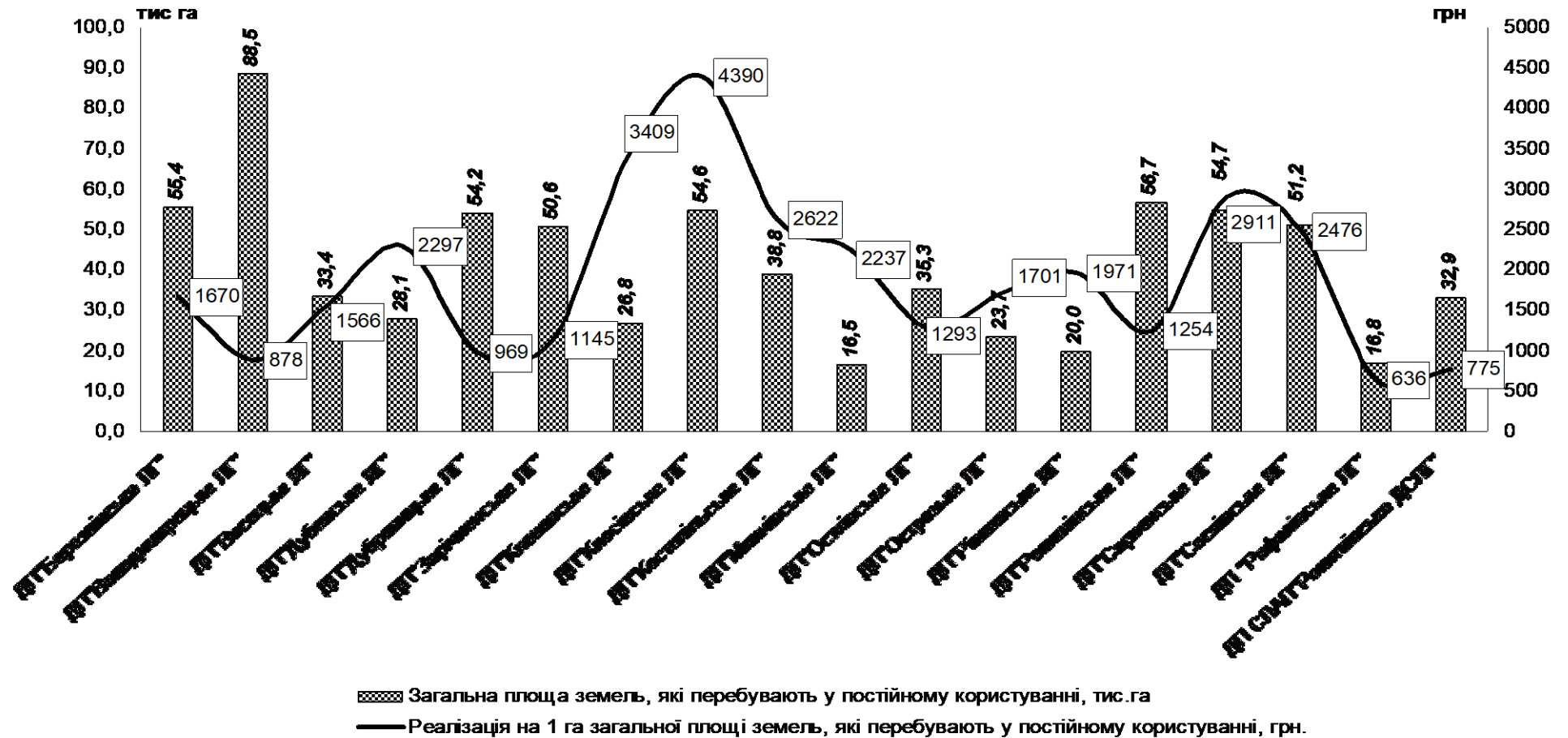
**Фінансування та реалізація на 1 га земель, що перебувають у користуванні лісових господарств
Рівненської області, у 2021 році**

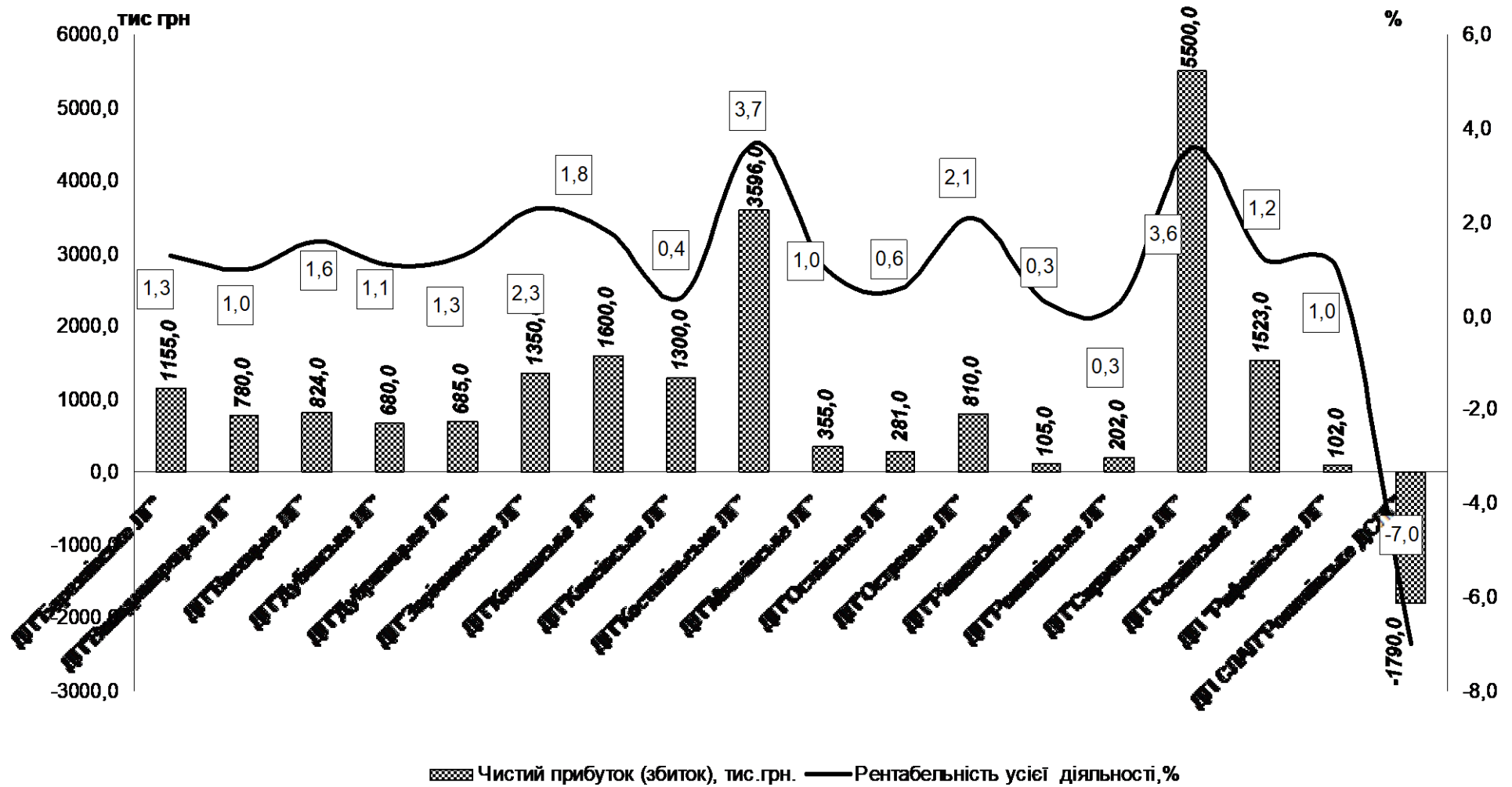
Сума активів та капітальних інвестицій, а також рівень зносу основних засобів лісових господарств Рівненської області у 2021 році

Загальна площа земель, які перебувають у постійному користуванні державних лісгосподарських підприємств Рівненського ОУЛМГ, та реалізація продукції, робіт і послуг лісового господарства на 1 га цих земель у 2017 році

Показники прибутковості діяльності державних лісових господарств Рівненського ОУЛМГ у 2017 році

ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ГОСПОДАРСЬКЕ
ПІДПРИЄМСТВО «ЛІСИ УКРАЇНИ
ФІЛІЯ «МАКАРІВСЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»
ДЕРЖАВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО
ПІДПРИЄМСТВА «ЛІСИ УКРАЇНИ»
(ФІЛІЯ «МАКАРІВСЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»
ДП «ЛІСИ УКРАЇНИ»)

юридична адреса: вул. Київська, 2а, с. Бишів, Фастівський район, Київська область, 08072,
 для листування: вул. Ярослава Мудрого, 17/1, смт Макарів, Бучанський район, Київська область, 08001,
 тел. + 38 (099) 553-52-87, Код ЄДРПОУ 45125514

17.01.2023 р. № 1

Довідка

про впровадження в управлінську та виробничо-господарську діяльність
 результатів дисертації Олексієвця Олега Миколайовича на тему:
 «Еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської
 діяльності постійних лісокористувачів»

Поглиблення процесів децентралізації влади та реформування системи управління лісовим господарством посилили роль постійних лісокористувачів в соціально-економічному піднесенні адміністративних районів та територіальних громад. Водночас підвищення рівня капіталізації постійних лісокористувачів залежить від диверсифікації їх виробничо-господарської діяльності. У дисертації Олексієвця О.М. сформовано авторський концепт та запропоновано прикладний інструментарій диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, що свідчить про актуальність та своєчасність проведеного дослідження.

Методичний інструментарій, який передбачає визначення рівня фінансово-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів на основі розрахунку індикаторів фіскальної, економічної та майнової віддачі лісових земель, використовується у діяльності філії «Макарівське лісове господарство» державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України». Використання результатів

розрахунку перерахованих індикаторів дає можливість диференціювати форми, методи та способи диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійного лісокористувача з врахуванням переваг децентралізації влади та реформування лісової галузі.

Заслуговує на увагу авторська розробка Олексієвця О.М., яка передбачає виокремлення конкретних форм диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів, зокрема інституціоналізацію додаткових видів діяльності, створення асоціативних та кластерних об'єднань, укладання угод державно-приватного партнерства.

Директор філії «Макарівське лісове господарство»
ДП «Ліси України»,

кандидат економічних наук

Максим ШЕСТАК

Державне агентство лісових ресурсів України
Житомирське обласне управління лісового та мисливського господарства

ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО «КОРОСТИШІВСЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

12525, Житомирська область
Коростишівський р-н
с. Мамрин, вул. Промислова, 9
тел. (04130) 5-02-53
факс (04130) 5-02-47

IBAN - UA643808050000026004702955005
АТ "Райффайзен банк Аваль"
м. Київ
МФО 380805
Код ЄДРПОУ 00991858

№ 1471

від 13.12.2022

Довідка
про впровадження в управлінську практику результатів дисертаційної
роботи Олексієвця Олега Миколайовича на тему:
«Еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської
діяльності постійних лісокористувачів»

В умовах воєнних дій та посилення впливу лісогосподарського виробництва на темпи соціально-економічного розвитку багатолісних регіонів важливого значення набуває диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, яка дає можливість ефективніше використовувати наявний лісоресурсний потенціал для виробництва продукції, робіт та послуг лісового господарства. У дисертаційній роботі Олексієвця Олега Миколайовича розроблено механізм диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів багатолісних районів, що має вагоме значення для теорії і практики ведення лісового господарства у лісозабезпечених регіонах.

Розроблений Олексієвцем Олегом Миколайовичем набір стратегічних пріоритетів розвитку галузі лісового господарства багатолісного регіону в частині переведення самозаліснених сільськогосподарських угідь у лісові землі, ефективнішого використання недревної сировини, нарощення масштабів агролісомеліоративних заходів, рекреаційного лісокористування використовується в управлінській діяльності філії «Коростишівське лісове господарство» державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України».

Прикладною цінністю відзначається сформований автором дисертаційної роботи інструментарій стратегування розвитку лісового господарства багатолісного регіону, який передбачає розроблення набору

стратегічних ініціатив на основі ув'язки основних цілей з пріоритетами диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та джерелами фінансового забезпечення реалізації лісогосподарських, лісоохоронних, рекреаційних та біоенергетичних проєктів.

Директор
ДП «Коростишівське ДЛ»

Валентин ЕЙСМОНТ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

**ІНСТИТУТ
АГРОЕКОЛОГІЇ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

03143, Україна, м. Київ, вул. Метрологічна, 12,
+380445262338 тел/ факс +38044 526-92-21,
e-mail: agroecologynaan@gmail.com

28.12.2022 № 392
На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Олексівця Олега Миколайовича

**«Еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської
діяльності постійних лісокористувачів»**

Сільські території виступають основним ареалом концентрації лісоресурсного потенціалу, тому розширене відтворення сільської економіки значною мірою визначається результативністю залучення ресурсів лісу у господарський обіг. Значною мірою посилення впливу освоєння лісоресурсного потенціалу на темпи соціально-економічного піднесення сільських громад досягається через диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів. Саме розробленню еколого-економічних засад виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів і присвячена дисертація Олексівця О.М., що свідчить про її значущість в частині прискорення темпів соціально-економічного розвитку сільських поселень.

Результати дисертаційної роботи, що пов'язані з розробленням прикладного інструментарію стимулювання заліснення малопродуктивних сільськогосподарських угідь і створення поєднаних смуг, вирощування швидкорослих енергетичних лісових та сільськогосподарських культур, розбудови об'єктів рекреаційної інфраструктури, підвищення ефективності утилізації неліквідної деревини та виробництва деревних енергетичних продуктів, і які здійснюють кумулятивний вплив на сільську економіку, використано при виконанні наукової теми «Розроблення стратегічної моделі еколого-економічного управління природними ресурсами в агросфері» (ДР 0416U000341, 2016-2020 рр.).

**Директор,
академік НААН України**

О.Г. Дребот

Оксана Дребот

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 75, м. Луцьк, 43018, тел.: +38(0332)74-61-03
 e-mail: rector@lntu.edu.ua, web: www.lutsk-ntu.com.ua
 код ЄДРПОУ 05477296

27 липня 2022 № *534/01-14*

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес результатів дисертаційної роботи
 Олексієвця Олега Миколайовича
**«Еколого-економічні засади диверсифікації виробничо-господарської
 діяльності постійних лісокористувачів»**

Соціально-економічне піднесення сільських територій багатолісних районів значною мірою залежить від диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, яка дасть можливість розширити спектр форм комерціалізації екосистемних послуг, що продукуються лісовими біогеоценозами, що у підсумку призведе до створення нових робочих місць та додаткових надходжень до місцевих бюджетів.

У навчальному процесі Луцького національного технічного університету при викладанні дисципліни «Агробізнес» використовується розроблена Олексієвцем О.М. теоретична платформа диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, яка базується на детермінації причин та передумов вибору економічних, екологічних та соціальних цілей, а також передбачає інституціоналізацію нових форм лісогосподарювання.

При підготовці лекційного матеріалу, присвяченого інтеграції сільського та лісового господарства, використовуються теоретико-методичні підходи щодо систематизації пріоритетів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в контексті диверсифікації сільської економіки, яка охоплює комплекс взаємовпливів між суб'єктами господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та суб'єктами сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності, що дасть змогу забезпечити розширене відтворення потенціалу сільської економіки і ефективніше використовувати резерви соціально-економічного піднесення сільських територій.

Ректор

Фесіна Юрій Ісидорович (095) 449-71-40

Ірина Вахович

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів у контексті екологізації лісогосподарського виробництва: регіональні особливості. Агросвіт. 2018. № 12. С. 67–75.
2. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів як пріоритетний напрям розвитку сільських територій: еколого-економічні аспекти. Агросвіт. 2018. № 13. С. 35–41.
3. Карпук А. І., Несторяк Ю. Ю., **Олексієвець О. М.** Інвестиційне забезпечення відтворення лісового біорізноманіття в контексті диверсифікації діяльності лісогосподарських підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 1. С. 5–12. *(Здобувачем встановлено взаємозв'язок між інвестиційним забезпеченням відтворення лісового біорізноманіття та диверсифікацією діяльності лісогосподарських підприємств).*
4. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності державних лісогосподарських підприємств Рівненської області: фінансово-інвестиційні та екологічні аспекти. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 6. С. 51–56.
5. Карпук А. І., Дзюбенко О. М., Марчук Ю. М., **Олексієвець О. М.** Удосконалення фіскального регулювання діяльності постійних лісокористувачів як важлива передумова диверсифікації лісогосподарювання: інвестиційні аспекти. Агросвіт. 2020. № 9. С. 38–47. *(Здобувачем розкрито зміст процесів диверсифікації лісогосподарювання).*
6. Олексієвець О. М. Інституціональний інструментарій диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів у контексті нарощення інвестиційного забезпечення лісогосподарського виробництва. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 23. С. 79–84.
7. Карпук А. І., **Олексієвець О. М.**, Миклуш Т. С. Забезпечення диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах децентралізації: соціальні, екологічні та економічні аспекти. Агросвіт. 2021. № 23. С. 25–32. *(Здобувачем виокремлено екологічні та економічні*

аспекти диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах децентралізації).

8. Карпук А. І., **Олексієвець О. М.**, Миклуш Т. С., Риковська Л. О. Диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів багатолісного регіону в контексті нарощення інвестиційного потенціалу: методичні засади вибору пріоритетів. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 23. С. 17–24. *(Здобувачем обґрунтовано пріоритети диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів багатолісного регіону).*

Стаття у науковому виданні іншої держави

9. Заставний Ю. Б., Кватирко О. М., **Олексієвець О. М.** Органічне сільськогосподарське виробництво як передумова диверсифікації і конкурентоспроможності сільської економіки. Evropský časopis ekonomiky a managementu. 2021. Вип. 7. Ч. 1. С. 81–89. *(Здобувачем розкрито прикметні риси диверсифікації сільської економіки).*

Стаття в іншому виданні

10. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів як важлива передумова соціально-економічного піднесення поліських адміністративних районів. Економіст. 2018. № 3. С. 33–38.

Тези наукових доповідей

11. Карпук А. І., Шестак М. Л., **Олексієвець О. М.** Еколого-економічна ефективність лісогосподарського виробництва як важлива детермінанта соціально-економічного піднесення багатолісних районів. Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція, м. Херсон, 10 листопада 2017 року: тези доповіді. Херсон, 2017. С. 23–25. *(Здобувачем виокремлено передумови соціально-економічного піднесення багатолісних районів).*

12. Шестак М. Л., Нестор'як Ю. Ю., **Олексієвець О. М.** Стимулювання переведення ренатуралізованих осушених сільськогосподарських угідь у лісові землі. Облік, аналіз і аудит: виклики інституціональної економіки:

V Міжнародна науково-практична конференція, м. Луцьк, 6 жовтня 2018 року: тези доповіді. Луцьк, 2018. С. 255–257. *(Здобувачем розкрито сутність стимулювання переведення ренатуралізованих осушених сільськогосподарських угідь у лісові землі).*

13. Олексієвець О. М. Нарощення потенціалу біорізноманіття лісів як передумова диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів. Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 28 жовтня 2020 року: тези доповіді. Полтава, 2020. С. 26–27.

14. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів у лісозабезпеченому регіоні: інвестиційні та організаційні аспекти. Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 30 жовтня 2020 року: тези доповіді. Київ, 2020. С. 39–41.

15. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів в контексті соціально-економічного піднесення Полісся. Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством: XIII Міжнародна науково-практична конференція, м. Луцьк, 25–26 червня 2021 року: тези доповіді. Луцьк, 2021. С. 40–42.

16. **Олексієвець О. М.,** Карпук А. І. Екологізація як важливий чинник диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень: II Міжнародна наукова конференція, м. Київ, 27 серпня 2021 року: тези доповіді. Вінниця, 2021. С. 30–31. *(Здобувачем розкрито особливості екологізації як важливого чинника виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів).*